

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS
ZA LITERARNO ZGODOVINO
IN JEZIK

S PRILOGO
LINGUISTICA

LJUBLJANA
XI. LETNIK, 3-4
1958

VSEBINA

RAZPRAVE

<i>Tine Logar</i> : Dialektološke študije. X. Belokranjski govori	145
B. H. Топоров: Slovenica	156
<i>Francè Bezlaj</i> : Etimološki doneski. 1. Slovensko <i>abranek</i> »leskov cvet« in sorodno. 2. Slov. dial. <i>ale</i> »pisanica« in <i>alnice</i> »črešnje«. 3. Slovensko <i>čléti, člejem, člim</i> »hrepneti, težiti«. 4. Slovensko <i>Netek</i> »ime demon«	169
С. Б. Бернштейн: »Вардар« К. П. Мисиркова	178
<i>Emil Štampar</i> : Kozmičnost Kranjčevičeve lirike	187
<i>Mirko Rupel</i> : Primož Trubar v Kemptenu	199
<i>Jakob Rigler</i> : Notranjski nepoudarjeni <i>y</i> in razvoj <i>u</i> -ja v slovenščini	206

ZAPISKI IN GRADIVO

Следы язычества в славянской лексике (О. Н. Трубачев)	219
Anton Aškerc in Vasilij N. Korablev (<i>Dušan Kermažner</i>)	231
Slovenščina v protireformacijski dobi (<i>Mirko Rupel</i>)	236
Franc Miklošič v mariborski gimnaziji (<i>Jan Šedivý</i>)	238

KNJIZNE OCENE IN POROČILA

Prekmurska vodna imena v knjigi Franceta Bezlaja <i>Slovenska vodna imena</i> (<i>Ivan Zelko</i>)	245
---	-----

LINGUISTICA

<i>Anton Grad</i> : Contribution au problème de la sonorisation des consonnes intervocaliques latines	33
<i>Anton Grad</i> : Remarques sur la chronologie de la palatalisation des occlusives velaires <i>c, g</i> devant <i>a</i> en frioulan	40
<i>Bojan Čop</i> : Beiträge zur indogermanischen Wortforschung IV	49

SLAVISTIČNA REVIJA

Izdajajo

Slavistično društvo v Ljubljani

Inštitut za slovenski jezik pri Slovenski akademiji

Inštitut za literature pri Slovenski akademiji

Uredniški odbor: FRANCÈ BEZLAJ, ANTON OCVIRK, DUŠAN PIRJEVEC,
JOSIP VIDMAR

Rokopisi naj se pošiljajo odgovornemu uredniku ANTONU OCVIRKU
Murnikova 18, Ljubljana

Reklamacije in naročila sprejema Državna založba Slovenije

Tisk Triglavske tiskarne v Ljubljani

Tine Logar

DIALEKTOLOŠKE ŠTUDIJE

X

BELOKRANJSKI GOVORI

Govori Bele krajine, deželice med Gorjanci, Kolpo in Kočevskimi gozdovi, imajo med slovenskimi narečji svoje posebno mesto, ki so ga ustvarile njena geografska odmaknjenost onstran Gorjancev in Kočevskih gozdov in njena naselitvena, politična, socialna in kulturna zgodovina. Geografija je Belo krajino na eni strani ločila od ostalih delov Slovenije, na drugi strani pa jo močnejše privezala na sosednje hrvatske pokrajine onstran Kolpe. Zato je razumljivo, da je Bela krajina svoje prvo slovansko prebivalstvo dobila z iste strani kot sosednji hrvatski kraji. Do 13. stoletja je bila Bela krajina v političnem, kulturnem in prometnem pogledu hrvatska dežela. Šele po tem času je prišla v območje slovenskih političnih, kulturnih in jezikovnih vplivov. Zveze med Belo krajino in ostalo Slovenijo so postale še težje potem, ko so se na Kočevskem naselili Nemci in pretrgali že tako šibke stike z dolenjščino v okolici Ribnice. Nasprotno pa so vezi preko Gorjancev nedvomno trajale skozi vse dobe do današnjih dni. Odločilno za današnjo jezikovno podobo Bele krajine je postalo 15. in 16. stoletje, ko je Bela krajina zaradi turških vpadov v Bosno, Liko, Dalmacijo in Slovenijo začela spreminjati sestav svojega prebivalstva. Tedaj je avtohtono, vsaj do neke mere gotovo že slovenizirano belokranjsko prebivalstvo začelo zapuščati svoja stara prebivališča in se umikati proti severu čez Gorjance. To velja zlasti za bolj nižinsko in obkolpsko področje, medtem ko so prebivalci višjih hribovskih delov verjetno v glavnem ostali tam, kjer so bili, pri tem pa sprejeli medse še begunce iz južnejših krajev. Na drugi strani pa so se v bolj ali manj izpraznjene dele Bele krajine zatekli begunci iz Hrvatske, Bosne, Like in Dalmacije. Današnji belokranjski govori so zato nastali na osnovi mešanja starega prebivalstva z begunci iz južnih krajev ter slovenskih priseljencev iz novejšje dobe (Ramovš). To velja zlasti za del Bele krajine južno od črte Jelševnik pri Dobljčah — Krasinec pri

Podzemlju, medtem ko govori v okolici Semiča, Črnomlja in tudi Metlike nimajo take geneze.

V današnji Beli krajini imamo tako tri vrste govorov:

1. čisto ali vsaj pretežno slovenske;
2. mešane slovensko-hrvatske;
3. čisto hrvatske oziroma srbske govore.

Slovenski in pretežno slovenski govori se govore v severnem delu Bele krajine, namreč v Semiču in okolici, Črnomlju in okolici ter v Metliki in okolici. Na jug segajo do že prej omenjene črte Jelševnik pri Dobličah — Krasinec pri Podzemlju, kjer se začenja teritorij bolj ali manj mešanih slovensko-hrvatskih govorov.

Preten se lotim malo podrobnejšega opisa teh in onih govorov, se mi zdi potrebno pojasniti, na osnovi kakšnih kriterijev sem potegnili to črto. Vodili sta me v glavnem dve dejstvi:

1. Vsi govori severno od te črte obravnavajo staro akutirane in stalno dolge vokale na isti način, to se pravi, za te in one vokale govore enake reflekse. V tem se ti govori skladajo z govori Dolenjske in sploh slovenskih osrednjih narečij. Na drugi strani pa vsi govori južno od tod natančno ločijo med refleksi za staroakutirane in stalno dolge vokale: staroakutirani vokali so namreč še sedaj zastopani s kračinami kot v srbohrvaščini.

2. Vsi govori severno od navedene črte so tudi kratke vokale, nepoudarjene in kratko poudarjene, razvijali v slovenskem smislu, to se pravi, jih na ta ali oni način, bolj ali manj, reducirali, medtem ko južni govori slovenske moderne vokalne redukcije v glavnem ne poznajo, če izvzamem tiste, ki so v neposredni sosesčini severnih govorov (Tanča gora, Zapodje).

- I. V Semiču in okolici v smeri na Črnomelj in Dobliče na eni strani ter proti Suhorju in Metliki do Stranske vasi in Krvoškega vrha na drugi strani slišimo govornico, ki se sicer od vasi do vasi malo razlikuje, v bistvu pa je povsod ista.

Značilne zanjo so naslednje poteze:

1. Ne razlikuje intonacij, temveč so vsi poudarjeni vokali padajoči.
2. Dolgi vokalizem se je razvil na dolenjski način in v bistvu dosegel tudi enake razvojne stopnje kot v dolenjščini. Za *ê* se govori *ĕ*, v Črnomlju in okolici pa *ê* (zvĕzda, smrĕka, strĕxa, gnĕzdó, brĕk). Ta *ĕ* oziroma *ê* je nedvomno nastal po asimilaciji in eventualno zožitvi iz nekdanjega

diftonga *ēi*. Neverjetno je namreč, da bi *ē* predstavljal še staro širino, saj je na drugi strani dolgi *ō* že dosegel stopnjo *ū*, *ē*, *è* in *ē* pa *īe* (*nūs*, *kūst*, *vūs*, *zvūn*, *snūč*, *brūt*, *mūt*, *gnūi*, *stū*; *pieč*, *žbiela*, *miet*, *liet*; *ziela*, *stíela*, *žienex*, *míelem*, *tíešem*; *piest*, *riep*, *riesa*, *pietak*, *presieta*). Tudi za *ò*, *ō* in vokalni *ǫ* v dolгих in kratkih zlogih so enaki refleksi kot v dolenjščini, namreč *ūo* in *ōu/ū* (*būotər*, *nūožęč*, *nūosm̃*; *zūop*, *sūoset*, *mūoka*, *pūot*, *gūoba*; *pōux*, *pōuš*, *wōuk*, *pōuna*; *būxa*, *sūza*). Za dolgi u slišimo danes večinoma že *ū* tako v okolici Semiča kot tudi Črnomlja, starejša generacija pa govori še vedno dolgi *ū* ali vsaj meša oba refleksa (*vūsta*, *plūča*, *χrūška*, *klūč*, *būrja*). Kot drugod po Sloveniji smo torej tudi tod priče, kako *u* polagoma, pa vztrajno izpodriva starejši refleks *ū*.

3. Tudi sekundarno poudarjeni vokalizem se je izobrazil v popolnoma dolenjski smeri, saj slišimo za *e'* diftong *iē/iē*, za *o'* pa *uō/uā* (*liēmeš*, *tjēle*, *žjēlot*, *čjēs̃p*, *vjēža*; *kuōžux*, *uāknó*, *fuānc*, *kuātu*, *kuāsa*, *uāsla*, *kuāza*, *kuāstaj̃n* itd.).

4. Moderna vokalna redukcija je podobno kot na Dolenjskem prizadejala najbolj visoke vokale, vendar tudi drugi niso ostali povsem nedotaknjeni. Predtonična *i* in *u* sta prešla v *ę* (*žęvimo*, *šęšimo*), *a* pa pogosto v *ə* (*zəkųōpat*, *zəžlāifat*, *nə pārax*), medtem ko sta prefiksa in predloga *za-* in *na-* pod sekundarnim poudarkom podana z diftongom *ziē-*, *niē-* (*niētla*, *niēpri*, *niēzi*, *ziēšu*, *ziēpri*, *ziēuret*, *ziēuru*). Pač pa je neznanu akanje, ki je sicer za dolenjščino tako tipično. Od posttoničnih vokalov se je *o* zožil v *ò*, *i* pa prešel v *ę* (*vínó*, *žitó*, *z brádó*; *nə brādę*, *z vūxme*, *nə kūžę*; *nə nuōęę*, *pāseę*, *mlātęm*). Posttonični skupini *-ai* in *-ei* sta se asimilirali v *-i* (*niēpri*, *niēzi*, *sęki*, *dęli*, *-te*, *žęgnine*). Seveda so bili bolj ali manj prizadeti tudi kratko poudarjeni vokali: *it* > *ęt*, *ūt* > *ęt/ęt*, *āt* > *ęt* (*męš*, *sęt*, *plęk*, *jęk*, *tkęt*, *gęt*, *gręx*).

Ti in taki vokalični pojavi krepko povezujejo ta del Bele krajine z jezikovnim organizmom Dolenjske in slovenskih osrednjih narečij. Poleg teh pa lahko ugotovimo tudi take, ki te belokranjske govore oddaljujejo od dolenjščine in jih na videz povezujejo s srbohrvaščino, dasi so popolnoma samostojno razviti belokranjsko-slovenski pojavi.

Tu imam v mislih tri akcentske premike, ki jih dolenjščina onstran Gorjancev in Kočevskih gozdov ne pozna: 1. premik *məglà* > *məgla*; 2. premik *okô* > *oko* in končno premik *kováč* > *kòvač*.

V vseh treh primerih gre za pomaknitev akcenta z zadnjega na predzadnji zlog, le da je v prvem primeru preskočil kratki cfl., v drugih dveh pa dolgi padajoči poudarek, kajti tipa *okô* in *kováč* sta se po iz-

gubi intonacijskih razlik v tem delu Bele krajine v kvalitetnem in kvantitetnem pogledu izenačila. Da bi bila stvar laže umljiva, navajam nekaj dialektičnega gradiva:

ad 1. stəza, dāska, məgla, səmən;

ad 2. uəxu, pięru, uęku, tięlu, kuđlu, tięstu, ləpu, sənu, mięsu, tięžak, pięsti, pięti, pięči, dięset, dięvet, zvięčer, niębu, prięsi, guāspu, guđlu, uđbruč, buđlan, kuākuš, kuāsiu, uāfci, ruęki, zębi, stəzi, sənci, sərci, kərvi;

ad 3. klābuk, kuęvač, krāmpər, kuęsti, po kuęstix, z uāčmi, ānajst, guęrim, šęšim, pęstim, luęvim, tərpm, ruędim, sādım, rędım, klięčım, suđlm, gərmi, ruęsi, nięzi itd.

Današnji refleksi teh sekundarno poudarjenih vokalov govore za to, da so se ti akcentski premiki morali vršiti nekako istočasno ali vsaj v isti dobi kot akcentska premika *ženà > žéna*, *nogà > nóga*, kajti refleksi so tu in tam v glavnem identični, hkrati pa primeri, kot so *niębu*, *tięstu*, *kuākuš* in slični, s svojim današnjim poudarjenim in nepoudarjenim vokalizmom dokazujejo, da se tudi tod stara akcentuacija *đko* ni ohranila kot v srbohrvaščini, temveč je iz tega po tipično slovenskem premiku cirkumfleksa najprej nastalo *okō* in šele nato spet *uđku*, *tięlu*, *sərci*, *uāfci* itd. Severni del Bele krajine je tako četrto področje fonetično utemeljenega terciarnega preskoka slovenskega dolgega cfl. za en zlog nazaj, kajti tu ne gre niti za premike morfološkega porekla, kot je mislil še prof. Ramovš, niti za kak vpliv ali mešanje s srbohrvaščino.

Govorica Metlike in njene okolice v smeri na Gorjance in na Podzemelj se sicer razlikuje od šokarske govorice v okolici Semiča in Črnomlja, kot se seveda razlikuje tudi govorica posameznih vasi v metliški okolici sami druga od druge, vendar je razvoj v bistvu isti tu in tam, namreč slovenski. Zato o njej ne mislim na tem mestu obširneje govoriti. V primeri s semiško govorico je zanjo značilno zlasti to, da ima proti semiškim diftongom za dolge psl. vokale same monoftonge, namreč *ê*, *ô*, *â*, *î*, *û* (kolęno, svęča, dręta, želęzo, męx, rępa; pęst, jętra; pęč, žbęla, męt; kmęta, žęnix, zęle, męle; zęp, pępək, męka, pęt; bętər, nęsəm, xędəm; kúst, plût, vūsək, vūs, kūr, svūra, múst, pûle, gnûj, plûča, vûsta, vûxu itd.), da psl. *ĭ* razen v Metliki sami in v smeri proti Suhorju, kjer govore *ōu*, zastopa *ô* (*tôč*, *tôčiš*, *pōna*, *pōx*, *vōk*, *pōš* (Radovica, Drašiči, Podzemelj), ki pa je seveda asimilacijski produkt iz starejšega *ōu*, da za psl. *ū* nikjer ne slišimo dolgega *ū* (*vūxo*, *vūstnice*, *plūča*, *lūdi*), da je dalje razen v Metliki in Suhorju ohranjen še velarni *l* v izglasju in

pred konzonanti (spêkəl, pərnêšl, rêkəl, žbûl, šəl, sût, kôtl, χôdəl, pûlnoči, opôldan — Radovica — Drašiči — Podzemelj), da tudi sekundarno poudarjena *e* in *o* večinoma zastopajo dolgi ali kratki monofongi (žêna, têta; rôka, nôga — Metlika — Drašiči — Suhor; mêkla, sêstra, čêlô; kôsa, kôna, ôsa, ôriχ — Radovica; siêstra, piêta, tiêle; vôda, kôsa, ôsa — Podzemelj); da se je v Metliki dolgi diftong *ai* najprej skrajšal, nato pa asimiliral v *ei* (srêica, bêita, špêiza, šêiba, pêin, zlêif, zêjka, kostêina, pêik), da je v vsej metliški okolici tja do Adlešičev lok. pl. prevzel tudi funkcijo instrumentala (z wûχeχ, z lāsêχ, z wûstêχ, z rôkaχ, s p̄rstiχ, s kôiniχ — Metlika; z nôgaχ, s kôsaχ — Suhor; s p̄siχ, s kr̄vaχ, z vôliχ — Bojanja vas — Drašiči; z lêtîχ, s plûciχ, z vrâtiχ — Podzemelj), da je pri Podzemlju končniški *-u* v dat. lok. sg. m. n. *o*-debel prešel v *-o* (na strôpô, f kôtlô, na vôzô, p̄sô, brâtô — Podzemelj), medtem ko je v Metliki kot tudi v Semiču končnica *-e* < *-i*.

Skupno s semiškim področjem pa ima metliško same padajoče poudarke, polglasnik *ɔ* za psl. ѣ, њ v kratkih zlogih, iste akcentske premike in enako usmerjenost vokalnih redukcij, dasi končni rezultati niso tu in tam popolnoma enaki (d̄nəs, p̄sa, d̄ža, m̄gla — gôlup, ôbruč, l̄di, nêbu, kôkuš, bôlan, d̄ma — Drašiči; kôlu, p̄ru, blâgu, l̄di, imi, d̄rvu, k̄rvi — Radovica; d̄vet, kôkoš, v̄čer — Podzemelj; v lāsêχ, za vâšo, ôltar, s̄šim, krômper, s̄di, ânajst — Metlika; ž̄viš, š̄šiš, č̄piš — Suhor; ž̄vim, p̄stim, š̄šim — Bušinja vas; kl̄buk, kôvač, krômper, zv̄nim, sm̄rdi, f kôstêχ, s kôstmê, n̄zaj, gospôdar, t̄rpim, ž̄vim, s̄dim, ḡrmi, v̄nar, ânajst, nê dam (Podzemelj — Gradac).

Nenavadno zanimiva pa je progresivna palatalizacija, ki sem jo našel v Drašičih nad Metliko: tu so se namreč skupine *ino*, *ina*, *ilo*, *ila* razvile v *iño*, *iña*, *il'o*, *il'a* (vîno, spomîna, cekîna, zvîla, pîla, χodîla, pustîla, cedîla, pokosîla, gnojîla, sîla, rîla).

Toliko o belokranjskih govorih v okolici Semiča, Črnomlja in Metlike. To so po vsem svojem razvoju čisti slovenski govori. Mešanja s srbohrvaščino vsaj v starejših razvojnih fazah ni bilo. Razvoj dolgih in v glavnem tudi kratkih vokalov je tod tak kot v dolenjščini. Od dolenjščine pa se ločijo zlasti po tem, da imajo samo padajočo intonacijo in da so izvedli nekatere akcentske premike, ki jih v dolenjščini ni. Mnenja pa sem, da tu ne gre za pojave, ki bi nastali pod vplivom srbohrvaščine, temveč za samostojen belokranjsko-slovenski dialektični razvoj. Za to misel govore tudi refleksi na novo poudarjenih vokalov, ki so tipično slovenski.

Govorica, ki jo slišimo v semiški, črnomaljski in metliški okolici je potemtakem živ dokaz za to, da je slovensko jezikovno življenje tod utripalo nepretrgoma, da torej slovensko prebivalstvo teh krajev ni nikdar v večjem obsegu in za dalj časa zapustilo in da je brez občutnih sledov v jezikovnem razvoju asimiliralo tudi vse naseljence s srbohrvatsko govorno osnovo.

II. Teritorij severnih belokranjskih govorov se na črti Dobljče—Griblje stika z ozemljem mešanih slovensko-hrvatskih govorov, ki zavzemajo skoraj ves ostali dele Bele krajine. V teh govorih so se slovenski jezikovni elementi — čeprav primeroma maloštevilni — prepletli s srbohrvatsko-čakavskimi v enoten jezikovni organizem, tako da je večkrat težko reči, kaj je v njem še slovenskega in kaj je že srbohrvatsko-čakavsko. Med posameznimi področji tega precej razsežnega dialektičnega ozemlja so razmeroma velike razlike tako v glasoslovju, akcentu in oblikoslovju kot tudi v besednem zakladu.

Refleksi za psl. dolgi *ê* se gibljejo na črti \bar{e} — \bar{e} — $\bar{e}i$ — $i\bar{e}/i\bar{e}$. Glas \bar{e} (mêsac, tēdan, brĕk, zvĕzda, stĕna, slĕp) slišimo tam, kjer se prej opisani severni govori stikajo s temi, namreč v okolici Dobljč in Dragatuša. To je seveda refleks, ki je razen semiško-črnomaljskega področja zajel še del tega drugega pasu.

\bar{e} (svĕća, mlĕko, gnĕzdo, snĕg, krĕs — Vinica; brĕg, zvĕzda, mlĕko, gnĕzdo — Preloka) se govori na Vinici in v Preloki, medtem ko v Ziljah med Preloko in Vinico ter v Adlešičih in okolici slišimo $\bar{e}i$ (mlĕiko, dlĕjto, gnĕjzdo, strĕjta, brĕjg, lĕjs, krĕjs — Zilje; svĕjća, snĕjg, mĕjx, mĕjsac — Adlešiči — Bedenj — Vrhovci). V Poljanski dolini v Starem trgu govore $i\bar{e}/i\bar{e}$, v sosednjem pol ure oddaljenem Predgradu pa že spet $\bar{e}i$ (mlĕko, zviĕzda, gniĕzdo, sviĕća, stiĕna, triĕbuz, sniĕx, liĕs — Stari trg; mlĕiko, lĕjska, lĕjšnik, gniĕzdo, žlĕip, trĕjzān, snĕjx, svĕjt, vĕjtār, črĕjva, klĕjšće, mĕjsac — Predgrad).

Zastopstvo psl. dolgega *ê*-ta je torej v tem delu Bele krajine precej pisano in ga je težko spraviti na skupen imenovalc in genetično razložiti.

Zastopniki psl. \bar{o} v dolgih zlogih se gibljejo na črti \bar{u} — \bar{o} — $\bar{o}u$: \bar{u} je spet značilen za prehodne govore v Dobljčah, na Tanči gori, v Dragatušu in okolici ter v Poljanski dolini, kar se lepo sklada z refleksom \bar{e} za \bar{e} . Pripomniti moram še to, da v Dobljčah mlajši ljudje govore večinoma že \bar{o} (nūs/nōs, rūk/rōk, būs/bōs, būk/bōk, kūst/kōst, gnūi/gnōi, vūs, mūst, stū, pľūt, šūta, brūt — Dobljče; svūra, sirūbet, mūst, gnūi, od dūma,

zvûn, tvûr — Dragatuš; gût, rût, kûst, bûs, nûs — Golek — Podlog — Mala Lahinja; plût, gnûi, bûx, kûst — Tanča gora — Zapudje; sût, ûs, mûst, plût, gospût, rûx — Poljanska dolina).

Področje okoli Vinice, Zilj in Preloke je zastopano z \bar{o} , v Adlešičih in okolici pa se sliši $\bar{o}u$ (nôš, kôst, brôd, rôg, môst, zvôn, bôg, brôd, svôra, vôsək, gûjôj — Vinica — Zilje — Preloka; nôus, kôust, škôula, snôuçi, zvôun, môust, brôut — Vrhovci — Jankoviči — Adlešiči — Pribinci — Bedenj).

Dolgi psl. nosnik \bar{o} ima na tem terenu tri reflekse: \bar{o} , ki ga slišimo v Doblíčah, na Tanči gori, v Goleku, na Vinici in v Preloki (zôp, rôp, kôt, pôpək, sóset, môka, sôt, porôka, ôžba, pôt, môš — Doblíçe — Tanča gora — Golek; zôb, rôka, pópək — Vinica; zôb, rôb, vögəl, kôt, gôst, vôzək, okrôgəl, posôdit, rôka, pôpək, nôtre — Preloka); \bar{u} v Zapudju, Dragatušu in okolici, Adlešičih in okolici (kût, rûp, zûp, rûka, gûska, sût, mûš, gûst, gûsta, okrûgəl, narûbe, nacûj, porûka, vûži, lûk, nûtər — Zapudje — Dragatuš; mûž, zûb, pût, klûp, sused, pût, gûsta — Adlešiči in okolica) in končno $\bar{o}u$ v Ziljah in Bednju pri Adlešičih, le da se tod mešata $\bar{o}u$ in \bar{u} za nekdanji \bar{o} (zôup, rôup, okrôugəl, mûš, nûtər, vûgəl — Zilje; zûp, zûbi, kôut, pôut, nûtər, gôusta, môuš, suset, klôup, vôuska — Bedenj).

Psl. \bar{e} zastopajo trije refleksi: Najširše področje zajema \bar{e} , ki ga slišimo v Doblíčah, na Tanči gori, v Dragatušu in okolici, na Vinici in v Preloki (pêst, péta, grêda, préde, préla, rép, résa, napêta, pétək, pêt, zêl, grêm, narêdĭ, spêt — Doblíçe; pétək, rêp, préde, klêt, glêdaš — Dragatuš; péta, rêp, résa, zêla, grêm, grête — Vinica; trêsem, začêta, potêgnil, klêt, pétək, rêp, péta, zêc, zêčica — Preloka). V Ziljah in Adlešičih ter okolici govore $\bar{e}i$, v Poljanski dolini pa spet $\bar{i}/\bar{i}e$ (glêjdaš, trêjseš, pêit, klêit, rêip, zêibe me, u pêitək — Zilje; rêisa, grêida, f pêitək, glêjdaš — Adlešiči; f piêtak, pliêsat, riêsa, piêt, deviêt, gliêdaš, piêt, mukie, kliel — Poljanska dolina — Stari trg).

Psl. \bar{u} slišimo na večjem delu tega dialektičnega pasu kot \bar{u} , samo okolica Doblíč in Dragatuša ima še dolgi \bar{u} , medtem ko v sosednjem Starem trgu in Predgradu v Poljanski dolini slišimo celo \bar{i} , ki je nastal iz dolgega \bar{u} po delabializaciji (pûst/pûst, zgûbil, f kûxini — Doblíçe; posûsil, klûč, kûrim, kûxam, vûra, plûca, xriška, vûsta, sûx, plûnem — Zapudje; klîč, vísta, xriška, brîs, pîst, síxa, glixa, bîrkle, kîrim, îtri — Stari trg).

Refleks za psl. dolgi *l̥* je pa po vsem tem ozemlju en sam, namreč *ū*: *kūk*, *čūn*, *pūš*, *žūna* itd.

To so bili psl. stalno dolgi vokali. Vsi psl. staroakutirani dolgi kot tudi novoakutirani kratki vokali pa so na celotnem tem dialektičnem področju zastopani s kračinami, medtem ko smo na semiško-črnomaljsko-metliškem področju zanje slišali same dolžine. To značilnost moramo v tem belokranjskem pasu imeti za srbohrvaško potezo, čeprav vemo, da tudi nekateri obrobni slovenski govori na isti način obravnavajo staroakutirane dolžine in novoakutirane kračine.

Za vse *e*-jevske glasove (*ē*, *e*, *è*) slišimo povsod samo *ë*: *strëxa*, *plëva*, *drëta*, *nevësta*, *lëto*, *želëzo*, *sëme*, *medvëda*, *sklëda*; *telëta*, *spëkəl*, *rëkļ*, *debëla*, *žënin*, *stëla* — Stari trg; *susëda*, *kolëno*, *brëza*, *dëlat*, *rëpa*, *pëna*; *srëča*; *rëkļ*, *nësl*, *čëšem*, *mëlem*, *kmëta*, *sëdm* (Dragatuš); *na cëstë*, *lësa*, *dłëto*, *rëzat*, *brëskva*, *plëva*, *mrëža*, *srëča*, *mëžnar*, *žëgn*, *stëla*, *tëšem* — Vinica; *mësto*, *mrëna*, *vëverka*, *vëtar*, *brëza*, *rëpa*; *prëla*, *glëdam*; *sëdam*, *mële*, *žëgnana* — Preloka; *lëto*, *strëxa*, *dëlat*, *sëme*, *zëlc*, *nësol* — Adlešiči itd.

V bistvu enako sliko nudita refleksa za psl. *ó* in *ò*, ki sta zastopana z *ö* razen v Pribincih pri Adlešičih, kjer slišimo za *ó* *ü* (*göba*, *bötär*, *soböta*, *ösm* — Dobljče; *döga*, *ösm*, *döbär*, *mökär*, *çödiš*, *nösiš*, *potöka*, *bötä* — Dragatuš — Vinica — Zilje — Preloka; *güba*, *nösim*, *çödim* — Pribinci).

Preden preidem k sekundarno poudarjenemu vokalizmu, moram poudariti, da imamo tudi za staroakutirane *á*, *í* in *ú* povsod kračine. Na Tanči gori v Zapudju pa se je *ü* razvil dalje v kratko poudarjeni *ö*, v Starem trgu oziroma sploh v Poljanski dolini pa v ozki *ë* (*börja*, *möxa*, *grönta*, *kröxa*, *böča*, *cöña*, *köziña*, *plönil*, *lök* — Tanča gora — Zapudje; *mëxa*, *bëča*, *klëka*, *këxat*, *bërja*, *jëtro*, *zjëtro* — Poljanska dolina).

Tudi sekundarno poudarjeni vokalizem v tipih ženà in nogà je na tem področju zastopan z različnimi refleksi: v Poljanski dolini imamo rastoči *ä* oziroma *ó* (Zaradi pomanjkanja tiskarskih znakov ga pišem kar z *ä*!) (*täta*, *žäna*, *sästra*, *jäzik*, *zeläna*, *rešäto*, *čäto*, *täle*, *räbro*, *mätla*, *päta*, *pälën*; *kösa*, *ösa*, *öfca*, *rösa*, *çöra*, *çöla*, *vöda*). Podobno je razmerje v Dobljčah, samo da je refleks za *e* malo manj širok. Na Tanči gori, v Dragatušu ter v Adlešičih in okolici sta refleksa *ë* in *ö*, le da v Dragatušu poleg dolžin slišimo tudi kratka *ë* in *ö* (*čëlo*, *jëzik*, *rëbro*, *žëna*, *pëlin*, *čësp*, *zëmfla*, *dëbel*; *mökra*, *döbra*, *möčna*, *gliböka*, *širöka*, *kötel*, *köjna*, *nöga*, *ögön*, *ökno*, *rösa*, *ösa*, *öfca*, *örex*, *vöda*). Ta kratka *ë* in *ö* v Dragatušu in

okolici imam za prevzeta iz sosednjega pasu Vinica—Zilje—Preloka, kjer se povsod za *e* in *o* govore samo kračine (ččlo, sčlo, plčče, lŕnac, ŕkno, kŕtŕl, pŕtok; tčta, sčstra, mčtla, tčle, ččsŕn, zčmla, pčlin; kŕza, kŕsa, ŕrex, vŕda, kŕna, lŕnac — Preloka).

Sekundarno poudarjeni *á* v tipu *məglà* je zastopan s tremi refleksi, in sicer z: *ä* na Vinici, v Ziljah, v Preloki, Adlešičih in Bednju (tu eventualno poleg *ä*), dalje z rastočim dolgim *ā* v Doblíčah, na Tanči gori, v Zapudju in v Dragatušu (poleg *ä*) (*pāsa*, *f sānme*, *dāska*, na *tāšče*, *stāza*; *māglā*, *lāgat*, *dānos*) in končno z *á* v Poljanski dolini (*mágla*, *stáza*, *táma*, *skádń*, *dáža*, *támno*).

Tip *pās* je vsepovsod razen v Poljanski dolini zastopan s polglasnikom (*pās*, *dās*). Enako je z refleksom za posttonični *a* v zaprtih zlogih, ki povsod razen v Poljanski dolini reflektira kot *-at*. V Poljanski dolini pa slišimo zanj *-at* (*lŕnac*, *tobŕlac*).

Slovenska moderna vokalna redukcija se v tem delu Bele krajine ni uveljavila razen v tistem dialektičnem pasu, ki meji na semiško-črnomaljsko-metliško področje, in v Poljanski dolini, pa tudi tu je prizadela samo kratko poudarjena *it* in *ut*.

Tudi v akcentsko-intonacijskem pogledu ti govori ne kažejo enotne slike. Rastoča in padajoča intonacija sta ohranjeni samo v pasu Doblíče—Dragatuš—Vinica ter v Poljanski dolini. Vse področje ob Kolpi med Balkovci—Ziljami in Adlešiči pa pozna samo padajočo intonacijo, podobno kot Metlika, Semič in Črnomelj. Splošen je pojav prehoda dolgega novega akuta v zadnjih besednih zlogih v cirkumfleks (*kľúč* > *kľûč*). Poleg akcentskih premikov, ki so jih izvedli severni belokranjski govori, se tu začinja pojavljati še en nov akcentski preskok, ki je tipično srbohrvatski, namreč preskok *kolěno* > *kŕleno*. Najbolj razširjen je v pasu Vinica—Preloka—Adlešiči, dosledno izveden pa ni nikjer. Proti severu od tod se izgublja. Za doblíško-dragatuško področje je zanimivo tudi to, da ne pozna niti akcentskega premika *komár* > *kŕmar*, *živím* > *živim*, ki je sicer značilen za vse belokranjske govore. Današnja akcentuacija tipa *ŕko* je po mojem mnenju na tem področju rezultat dveh različnih izhodišč; deloma je tu ohranjeno staro psl. stanje kot v srbohrvaščini, deloma pa je nastala iz slovenskih oblik tipa *okŕ* po terciarnem preskoku dolgega cfl. nazaj kot v severnih belokranjskih govorih, nato pa so se besede obeh akcentskih izvorov med seboj pomešale. Za to razlago namreč govore rastoče intonacije v nekaterih besedah tega akcentskega tipa (*ŕko*, *sáni* . . .), ki si jih sicer ne moremo razložiti, kajti

če bi bilo ohranjeno staro psl. stanje, bi morali imeti povsod padajoče intonacije kot v srbohrvaščini. To mojo razlago pa potrjuje tudi današnje stanje akcentuacije v Starem trgu in sploh Poljanski dolini, kjer govore sicer *ôko*, zraven pa *γolûp*, *kakût*, *boľân*, *mezâk*, *fažûn*, *zvečir*, *deviêt*.

V pogledu konzonantizma moram omeniti tele posebnosti:

1. Povsod se govori velarni oziroma votli *l* tako v sredi besede kot tudi v izglasju. V južnem pasu in Poljanski dolini govore votli *l* tudi pred sprednjimi vokali. (Ker ni znaka, pišem povsod *l*!)

2. Končne medije so postale nezveneče samo v tistem delu tega dialektičnega teritorija, ki meji na severne belokranjske govore (Dobliče—Dragatuš), drugod (Vinica, Preloka, Adlešiči) so zveneči konzonanti pred pavzo ohranjeni, vključno *-v* (obôrv).

3. Skupina *om* je prešla bodisi v *γm* (Stari trg), bodisi v *χm* (Dragatuš, Vinica, Adlešiči) — *χmît se*, *γmôrî* itd.

4. Pred začetnim *u-* se je povsod razvil protetični *v-*, podobno kot v severnih govorih.

5. V Poljanski dolini je zapornik *g* prešel splošno v pripornik *γ*.

6. V Zapudju izglasni *-g* reflektira kot *-χ*, medtem ko drugod slišimo bodisi *-k*, bodisi *-g*.

7. Palatalni *ć*, *šć*, *l*, *n* so povsod ohranjeni, le da so v severnem pasu samo na pol mehki (Adlešiči, Dobliče, Dragatuš).

8. V južnem pasu (Vinica—Preloka—Adlešiči) je končni *-χ* v lok. pl. onemel.

Poglavitne posebnosti v oblikoslovju so tele:

1. V južnem pasu (Vinica—Preloka) se genitiv *a*-debel končuje na izredno ozki dolgi *ē/ě* (slāmē, māčkē, tētē, nōgē), ki ga moramo seveda izvajati iz starejšega *slamē*, *tetē*, *noğé* z novim akutom v končnem zlogu. Ko je ta kot cfl. preskočil nazaj, je nastalo *slāmē*, *tētē* itd. Dolžina in ožina v sedaj nepoudarjenem končnem zlogu je zato popolnoma razumljiva.

2. V Adlešičih in okolici se ista oblika končuje na *-ei*: *dôbrej glâvej*, *brâdej*, *rûkej*, *nôgej*, *kôsej*, *sêstrej*, *têtej*, *kôzej*, *môglej*, *stâzej*, *žâbej*, *mîzej*, *krâvej*, *zîmej*, *trâvej*, *brânej*, *dľakej* itd. Tudi v teh primerih moramo izhajati iz starejše akcentuacije *kozé*, *môglé*, *stâzē*, *kosé*, *sestré*, samo da v Adlešičih, kot smo videli, dolgi *ē* reflektira kot *ēj*, na Vinici in Preloki pa kot *ē*. Zato je popolnoma naravno, da imamo danes na Vinici *nôgē*, v Adlešičih *nôgej*, v Semiču in okolici pa *nôgi*, *têti*, kajti tu psl. *ē* reflektira kot *īe*, ki se je potem, ko je prišel v posttonično lego,

asimiliral v *-i*. S tem je pojasnjena skrivnost belokranjske genitivne končnice *a*-jevskih *debel*, o kateri se je doslej mislilo, da je morda ta *-i* še nekdanji psl. *-y*, torej edini arhaizem te vrste v slovenščini, ali pa, da je po analogiji prevzet iz dat. lok. mehkih *a*-*debel*.

Semiška končnica *-i* v gen. sg. *a*-*debel* je torej genetično identična z viniško-preloškim *-ē* in adlešičkim *-ei*. Vse tri izhajajo iz nekdanje končnice mehkih *a*-*debel* *-ē*, ki pa dialektično različno reflektira.

V oblikoslovju belokranjskih govorov je še mnogo zanimivega, vendar vsega na tem mestu ne morem obravnavati. Prav tako ne morem govoriti o tretji vrsti belokranjskih govorov, kot jih slišimo v Marindolu, Bojancih in Tribučah. Končno tudi ni potrebno, saj ti govori spadajo v srbohrvatsko dialektologijo, kajti v Marindolu se govori štokavščina, v Tribučah dalmatinska ikavščina, medtem ko bojanske govornice ne poznam, ker nisem bil tam.

R é s u m é

L'auteur établit dans son étude *Les parlers de la Carniole-Blanche* une nouvelle classification des parlers de la Carniole-Blanche entre la chaîne de Gorjanci et la rivière Kolpa.

Les parlers des environs de Semič, Črnomelj et Metlika présentent des différences locales assez prononcées, mais ils représentent au fond une suite au dialecte de Basse-Carniole qu'on parle de l'autre côté de Gorjanci. Ce qui les différencie pourtant de ce dialecte-là, c'est qu'ils ne connaissent que l'intonation descendante et qu'ils ont subi trois mutations d'accent, inconnues en Basse-Carniole (*məglà* > *məgla*; *okô* > *òko*; *kováč* > *kovâč* > *kôvač*).

Dans la partie centrale et méridionale de la Carniole-Blanche, au sud de la ligne Jelševnik—Krasinec pri Podzemlju, on rencontre des parlers qui présentent eux aussi d'assez grandes différences locales et, en outre, un mélange d'éléments linguistiques slovènes et serbocroates (tchakaviens); selon l'endroit, ce sont les uns ou les autres qui dominent. Le trait caractéristique de tous ces parlers est le fait qu'ils ont remplacé l'ancien accent aigu du slave primitif par le circonflexe bref, comme le serbocroate. La tendance d'allonger cette brévitité n'est sensible qu'à Adlešiči et dans ses environs.

Il y a enfin en Carniole-Blanche des villages (Bojanci, Marindol, Tribuče) où l'on parle soit le štokavien, soit le tchakavien (Tribuče) avec certains éléments évolutifs du slovène.

В. Н. Топоров

SLOVENICA*

Одной из существенных особенностей словенского языка является известная его изолированность в кругу других славянских языков, объясняемая специфичностью географического положения и, между прочим, тем, что словенский язык с севера и с запада окружен чужеродной инославянской стихией. Это обстоятельство дает возможность понять и однозначно объяснить две, казалось бы, исключительные друг друга особенности словенского языка, а именно, наличие в нем многих архаизмов, редких или вовсе отсутствующих в других славянских языках, и, с другой стороны, обилие новообразований, многие из которых, несомненно, вызваны иноязычным влиянием и находят параллели, иногда удивительно точные, в других языках, положение которых напоминает в некотором отношении положение словенского языка (ср. сербо-лужицкие языки, кашубский, и прежде всего, его словинские говоры).

Разумеется, словенские архаизмы (сохранение в подольском говоре носового гласного,¹ а в зильском и некоторых других говорах — следов ринезма; *dl* в зильском диалекте;² некоторые акцентологические особенности; сохранение двойственного числа, о чем подробно писал Теньер, сушина; имперфект в резыанских говорах;³ целый ряд лексических архаизмов и т. д.) еще не дают возможности говорить о «консервативности» словенского языка в том смысле, какой придавал этому слову М. Бартоли в ряде своих работ.⁴ Дело в том, что, зная об *»innovazioni postetniche«*, мы не имеем достаточных оснований для выделения *»innovazioni preetniche«*. Поэтому было бы целесообразно говорить лишь о сохранении тех или иных словенских архаизмов без уточнения общего характера словенского языка в плане темпов его эволюции.

Ниже будут рассмотрены некоторые случаи, иллюстрирующие мысль об указанной особенности словенского языка.

* Študija je bila poslana za Nahtigalov zbornik leta 1957, a je prišla prepoznano, zato jo objavljamo naknadno. (Ured.)

¹ Речь идет, естественно, только о старых носовых гласных; случаи вторичной назализации в расчет не принимаются. См. статью Л. Теньера, *Les voyelles nasales slaves et le parler slovène de Replje*. Slavistična revija III, 1950.

² См. V. Oblak, *Kleine grammatische Beiträge*. AfsI Ph XIX, 1897; L. Tesnière, *REsl* XIII, 1933, 51 и сл.

³ См. F. Ramovš, *Razvoj imperfekta v rezijanščini*. ČJKZ IV, 1924.

⁴ См. M. Bartoli, *Il carattere conservativo dei linguaggi baltici*. Studi baltici III, 1933; *Die chronologische Stellung des Germanischen innerhalb der ario-europäischen Sprachen*. Neophilologus XVIII, 1933; *Il posta che spetta al latino nella famiglia dei linguaggi ario-europei*. AGI. It. XXVI, 1934 (см. также

1. ОБ ОДНОМ АРХАИЗМЕ В ФРЕЙЗИНГЕНСКИХ ОТРЫВКАХ

Ровно 150 лет назад были впервые изданы Фрейзингенские (Брижинские) отрывки, и с тех пор до сегодняшнего дня продолжают непрекращающиеся студии, посвященные этому памятнику. Особое внимание в многочисленных трудах, среди которых видное место занимают и статьи почтенного юбиляра, привлекает второй отрывок. Он существенно отличается от двух других как в отношении содержания, так и по палеографическим и языковым особенностям. Вокруг него велись и ведутся споры, основная цель которых выяснить его происхождение и определить круг памятников, с которыми он текстуально связан. Для достижения этой цели ученые не раз обращались к изучению языковых особенностей этой части Фрейзингенских отрывков, однако чаще всего лингвистический анализ оказывался несколько утилитарным и поневоле суженным, поскольку он был подчинен вышеуказанной цели. Нередко по этой причине многие специфические черты, представляющие интерес и в более широком, чем выяснение происхождения, плане оставались без внимания или даже получали превратное истолкование.

Одно такое место привлекло наше внимание. Мы имеем в виду ту часть второго отрывка, где перечисляются *>delā sotonina<*:

Eletrebu tuorim
bratra Oclevuetam Eie
tatua Eieraizboi Elepulti
ugongenige Eleroti Choi
je Ih nepazem nuge pre
stopam Eiene nauuizt

eže trêbq tvorim,
bratra oklevetam, eže
tatva, eže razboj, eže plti
ugojeñje, eže roti, ko-
jihže ne pasem, nu je pře-
stopam, eže nnavist.

II, 20—25⁵

Это место и, прежде всего, выделенная нами часть уже были предметом анализа. Одно время могло казаться довольно убедительным мнение Вондрака, согласно которому выражение *>roti, kojihže ne pasem, nu je přestopam<* представляет собой одну из несуразностей славянского перевода, исправленную в дальнейшем в гомилии св. Климента (КЛАТВОПРЪСТАЖПЛЕНИЕ), которая, как думал Вондрак, зависела от второго отрывка.⁶ Одним из аргументов в пользу этой зависимости и было противопоставление *>nemotorného překladu<* второго

Atti 3-ro Международного конгресса лингвистов); Ancora del carattere conservativo dello slavo e del baltico. Белишев Сборник. Београд 1937 и др.

⁵ Текст и транскрипция даны по превосходному изданию Рамовша и Коса. См. Brižinski spomeniki. Ljublj. 1937 (с приложением фототипий); о поправках в данном отрывке см. стр. 10. Реконструкция этой части была сделана А. В. Исаченко в его книге «Jazyk a pôvod Frizinských pamiatok». Bratislava 1943, стр. 74.

⁶ Такое же мнение разделяли и некоторые другие ученые. Крайнее выражение оно получило в трудах В. М. Ундольского, считавшего Климента автором второго отрывка.

отрывка точному термину климентовской гомилии.⁷ Это предположение казалось чешскому слависту тем более вероятным, что было известно, какие трудности возникали перед переводчиками, когда они пытались передать греч. *ἐπιουρία*, *ἐπιουρίεω*, лат. *periurium*, *periurare*, др.-в.-нем. *meinsuarto* (Вондрак приводит примеры переводов из ряда старых текстов).

Однако точка зрения Вондрака о зависимости гомилии Климента от второго Фрейзингенского отрывка оказалась несостоятельной и сейчас она всеми оставлена. В связи с этим стали понятны ошибки в аргументации Вондрака; в частности, стало необходимым по-новому подойти к его высказыванию о неуклюжести нашего выражения. Весьма существенной представляется в этом плане критика Исаченко, которому удалось показать, что приведенные Вондраком примеры славянских переводов, включая сюда **ЛНХО КЛАТВЕ**, встречающееся в «Чине над исповедающимися» в Синайском Евхологии, и Фрейз. I, 14—15, *v nepravdněj rotě*, Фрейз. III, 33, *v spitnih rotah*, имеют в качестве образца древ.-в.-нем. *in mīnere eido* или *meinsuartio*, в то время как Фрейз. II, 23—25, не имеет никаких следов древневерхненемецкого влияния.⁸ Столь же важны замечания Исаченко, сделанные им по адресу И. Графенауэра в связи с игнорированием со стороны последнего разницы в значениях в Фрейз. II, 23—25, и в других местах, где говорится о ложной клятве.⁹

Таким образом, можно, кажется, считать выражение *»roti, kojihže ne pasem«* свободным от каких-либо подозрений в неискренности. Наоборот, приходится видеть в обороте **pasti rotō* глубокий архаизм и, вполне возможно, юридическое клише большой древности.

Дело в том, что наиболее распространенное и в некоторых славянских языках единственно уцелевшее значение слова *pasti* — *»pascěre«* едва ли может удовлетворительно объяснить значение всех случаев, когда выступает корень *pas-*. Поэтому приходится предположить, что уже в праславянском языке корень **pas-* наряду со значением «пасти», «кормить», имел и другое — «защищать», «охранять», «беречь», «блюсти». Во всяком случае, его отмечают словари различных славянских языков, в том числе и словенского.¹⁰ Следует отметить, что указанное значение часто особенно четко сохраняется в приставочных образованиях. Между прочим, можно бы было напомнить пример из тех же Фрейзингенских отрывков: *ili efe iezem . ne zpazal . nedela . ni zúeta vuécera . ni mega pozta ... I, 17—19*

⁷ См. V. Vondrák, *Studie z oboru církevněslovanského písemnictví*. Praha 1903, стр. 9, 12; см. также *Frisinské památky, jich vznik a význam v slovanském písemnictví*. Praha 1896, стр. 21; общие проблемы взаимоотношения двух указанных памятников (без анализа нашего выражения) был дан также в статье *Zur Frage nach dem Verhältnisse des Freisinger Denkmals zu einer Homilie von Klemens*. *AfslPh XXVIII*, 1906.

⁸ См. A. V. Isačenko, указ. соч. стр. 13.

⁹ См. A. V. Isačenko, указ. соч. стр. 14. Напомним любопытное выражение из *Confessio generalis: ya se dalsan dam falsch presegayem*. III, 9. (ср. еще: *po krivem prisegati*).

¹⁰ Ср. M. Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar II*, 1895, стр. 12; J. Glonar, *Slovar slovenskega jezika*. 1956, стр. 270.

(*ili eže jesam ne spasal neděla, ni soęta večera, ni męga posta . . .*),¹¹ не говоря ж о чрезвычайно убедительных фактах, приведенных в словаре Срезневского.¹²

Поскольку этимология слов. *pasti* ясна и указывает на ближайшую связь с хеттским *paḥš-* «защищать», «охранять», тохарским А. *pās-* «custodire, tueri», тохарским В. *pāsk-* и поскольку и в хеттском и в тохарском названный глагол может образовывать сочетания типа хетт. *uttar paḥš* — «блюсти, охранять слово, наказ», тох. В. *papāṣṣorne pāsk* — «блюсти нравственность»,¹³ постольку становится оправданным предположение о праславянской (или даже индоевропейской) древности сочетания **pasti rotŏ*. Оно нашло бы очень убедительную параллель в ведийских фактах, если исходить из общепринятого сопоставления др.-инд. *vrata* — «закон», «обычай», «порядок», «заповедь», «(божественная) воля» и т. д. со слав. *rota*. Ср. *vrātāni pānō amṛtasya cārūna ubhé nrcákṣā ānu paçyate víçau*. RV IX, 70, 4, «он, соблюдающий обычай и прекрасного напитка, дающего бессмертие, смотрящий на людей, следит за обоими родами», а также *vratapā* — «охраняющий, соблюдающий закон», восемь раз встречающееся в Ригведе.¹⁴

Однако нам кажется более правильной этимология слав. *rota*, предложенная недавно О. Н. Трубачевым (< **rekti*).¹⁵ Но и при этой этимологии, повидимому, остается неопровергнутой мысль о древнем характере сочетания **pasti rotŏ*, тем более, что в ведийском языке при глаголе *pā-*, кроме *vrata-*, могут выступать *rta-*, *uktha-* и другие слова такого рода.

Поэтому представляется возможным единичное выражение *>roti, kojihže ne pasem<* считать последним реликтом праславянского типа **pasti rotŏ, slovo* и т. д., утраченного во всех славянских языках, но еще сохранившегося во втором Фрейзингенском отрывке.

2. О НЕКОТОРЫХ ПРЕДЛОЖНЫХ КОНСТРУКЦИЯХ В СЛОВЕНСКОМ ЯЗЫКЕ

Одной из причин, вызвавших целый ряд новообразований в словенском языке, было иноязычное влияние. Однако оно далеко не всегда обнаруживается сразу. Во-первых, данные литературного или письменного языка могут иногда лишь весьма приблизительно или даже вовсе неправильно отражать действитель-

¹¹ Иное дело — словенское слово *opasen*, заимствованное из русского языка во второй половине XIX века. См. В. О. Unbegaun, *Slovène opásen et son prototype russe*. *Slavistična revija* III, 1950.

¹² См. И. И. Срезневский, *Материалы для словаря древнерусского языка* II, 1902, стр. 677—679.

¹³ Подобные сочетания в хеттском и тохарском языках, как и ряд этимологических соображений относительно слав. *pasti*, указаны в ценной статье В. В. Иванова «К этимологии русского «пасти», которая будет напечатана в одном из номеров «Вопросов языкознания».

¹⁴ Ср. RV I, 51, 10; I, 83, 5; III, 4, 7; V, 2, 8; VI, 8, 2; VIII, 11, 1; X, 32, 6; X, 61, 7. Большая древность *vrataṃ pā-* по сравнению с *vrataṃ rakṣ-* (более частым) подтверждается наличием *vratapā-* при отсутствии *tatpuruṣa*, состоящего из *vrata-* и *rakṣ-*.

¹⁵ См. его статью в сборнике, посвященном С. Младену.

тельное положение вещей. Так, например, локативные конструкции с предлогом »о« (*>ob«*) в изъянительном значении в общем чужды народным говорам Словении и встречаются крайне редко (притом, видимо, как результат посторонних влияний), в литературном же языке указанные конструкции вполне употребительны и распределяются примерно так же как в сербо-хорватском: в произведениях художественной литературы реже, в языке научной литературы и публицистики чаще. Во-вторых, даже в тех случаях, когда в распоряжении исследователя есть достаточный исторический и диалектный материал, он не всегда может провести границу между новообразованием в результате иноязычного влияния и случаями независимого развития того или иного явления, поскольку постороннее влияние может по-разному отражаться в языке в зависимости от соотношения индуцирующих и подвергающихся влиянию фактов.

Ниже будет указано несколько примеров из области предложных конструкций дублетных к локативным.

Локатив с предлогом »о« (*>ob«*) в изъянительном значении является общеславянской конструкцией. Тем не менее, она возникла относительно поздно (по сравнению с аналогичными конструкциями, имеющими значение времени, места и т. д.) и стала, как правило, принадлежностью литературного языка. Старые тексты и особенно диалектные материалы славянских языков наглядно показывают конкуренцию различных типов в изъянительной ситуации: ср. древнерусск. »о мѣсячннх рѣзѣ« и »о мѣсячнѣмъ рѣзѣ« в заглавии статей Пространного списка »Русской Правды« или убедительный пример из Ипатьевского списка летописи »быхъ с нимъ радѣ оучинилъ о землю и о городы и о тобѣ, о семь дѣт ти о Изяславѣ ПСРЛ II, 1908, 901; можно указать на распространение Вин. п. с предлогом »о« при глаголах типа »молить«, »просить«, »надеяться«, »заботиться« и т. д. в западно-славянских и отчасти белорусском и украинском языках, на оригинальное распределение (в общем виде) соперничающих конструкций в старочешских текстах (по формуле »*mluviti něco o tom«* при »*mluviti o toč*«, а также: »*mluviti o tom«* при »*promluviti o toč*«, на обычные для сербохорватской, польской, чешской деловой литературы случаи в роде (особенно в заглавиях): парна о племеньщину, законъ о диленья и т. д. Вероятно, такое же положение было и в старословенском: во всяком случае, единственный пример из Фрейзингенских отрывков содержит именно Вин. п.: *i obeti nasse im nezem ozcepasgenige*. Крайняя редкость локативных конструкций с предлогом »о« в старых словенских текстах и в диалектах¹⁶ как будто бы говорит о сохранении словенским языком в данном случае довольно древнего состояния. Как это ни парадоксально, но это сохранение старого положения (недостаточное развитие Лок. с предлогом »о« в изъянительном значении), в очень большой степени, объясняется именно новообразованиями, которые в этой сфере были особенно многочисленными. Так, уже в *Confessio generalis* отмечено употребление Род. п. с предлогом »od« в изъянительном значении: *sam tu slissal pridigwocz od buga, od *zmete Marie, od*

¹⁶ Наличие этого типа в литературном языке вовсе не отражает положения тех говоров, которые легли в его основу: это результат известного при выработке норм литературного языка компромисса, некоторые интересные примеры которого были указаны в статье Б. Гавранека »Zur Adoption der phonologischen Systeme in den Schriftsprachen«. TCLP IV, 1931.

drugich smietkov ynu od meych greyehu. Эта же конструкция была очень популярна и в других старых памятниках, в том числе и в произведениях Трубаря: *od te oblube boshye ye Adam pridigouall suyem otrokom*. Катехизис, 1551 г., 30; *iest vsag dan le od nih gouorim*, там же 214; *od buga gouori*, там же, 237 и т. д.

В этом отношении любопытна одна деталь в парадигмах словенского склонения, приведенных у Г. Аласиа да Соммариша (1607 г.): Лок. в них полностью отсутствует, вместо него Аласиа помещает Abl. (влияние латинских образцов) с предлогом *od*: *od ochieta (patre), od ochietic (patribus)*¹⁷ — примеры и переводы, поражающие бессмысленностью, если только не предположить изъяснительного значения у Род. п. с предлогом *od* при определенных глаголах.

Экспанзия этой конструкции продолжалась несколько веков и было время, когда она прочно утвердилась и в художественной литературе. Достаточно напомнить, что у Прешерна ее господство безраздельно.¹⁸ Не касаясь деталей довольно быстрого процесса вытеснения указанного типа Лок. с предлогом *o* (так, у Мурна этот тип уже преобладает) в литературном языке в XIX в., заметим лишь, что процесс замены одной конструкции другой несомненно был искусственным и во многом напоминал окончательное исчезновение артикля у писателей этого же века.

Однако говоры и по сей день сохраняют генитивную конструкцию с предлогом *od* в изъяснительном значении.¹⁹

Как объяснить эту конструкцию в словенском языке? Возникла ли она под влиянием иноязычных образцов (ср., например, немецкие обороты типа *von etwas sprechen*)? Или ее происхождение и развитие может быть объяснено исключительно внутренними тенденциями без постороннего вмешательства?

Весьма показательна география распространения Род. п. с предлогом *od* вместо Лок. с предлогом *o*. Эта конструкция широко употребляется в старых сербо-лужицких текстах (не говоря уж о говорах): *wot tego rozpraiowat*, Якубица Марк. I, 50; *wot nogo wiesche*, там же VII, 15; *wot nogo nederyly prawitcz*, там же VIII, 30; *wot jogo kahznow gronih*, Вольфенбютл. Псалтырь I, 2; *gronascho se wot schykných tych wozow*, Фабриций Лука I, 65, и т. д. Довольно рано появляется этот тип в говорах Хорватии и Далмации, что можно бы было подтвердить многочисленными примерами из дубровницких грамот, хорватских летописей, приморских лексиконов и статут²⁰ произведений Марулича, Ранины, Менчетича, Ветранича, Гундулича, М. Држича, Д. Држича, Пальмотича и др. Записи диалектных текстов из этих областей также содержат значительное количество подобных примеров, причем изредка они встречаются и в говорах Боснии, Герцеговины, Славонии, Воеводины. Стоит отметить, что в ряде случаев

¹⁷ См. V. Oblak, Doneski k historični slovenski dialektologiji. LMS 1891, стр. 93.

¹⁸ См. Poezije Doktora Fr. Prešerna. Beograd 1951, стр. 15, 17, 22, 73, 76 passim.

¹⁹ См. напр., И. А. Бодуэн де-Куртене. Материалы для южнославянской диалектологии и этнографии. СПб 1904: *san-čom prâvit od-lârne ... âli ot-sašine* 52, *e-fekerôw ôt-tebe* 71, *powjedmo tó ôt-Katrjânca* 122, *ôt-koyá yvariš* 174 и др.

²⁰ Исключение составляет Винодолский закон, где таких примеров нет.

возникают любопытные компромиссные типы Лок. с предлогом >od<. ²¹ Разумеется, что они лишь внешне напоминают частые в среднеболгарском (особенно в канцелярском языке) локативные формы с предлогом >od<. ²²

Учитывая особенности географического распространения Род. п. с предлогом >od< в изъяснительном значении, следует признать несомненным, что подобное использование исконной славянской конструкции стало возможным в силу влияния аналогичных типов других языков: в одних случаях, немецких с предлогом >von<, в других — итальянских с предлогом >di<. Повидимому, осуществлению этого влияния способствовал ряд причин: известное сходство звукового облика >o< и >od<, наличие у >von< (или >di<) и >od< ряда общих значений и случаев употребления (при выражении притяжательности, при страдательных конструкциях, при сравнении [см. итал. >di<], в ситуациях с причинным значением и т. д.) и, конечно, условия двуязычия или близкие к ним. Понятно, что при таких обстоятельствах устанавливалось идентификация значений >von< (>di<) и >od< в целом ряде случаев, что влекло за собой появление у >od< изъяснительного оттенка по аналогии с соответствующим значением у >von< или >di<. Не случайно, что именно те языки, которые имеют генитивную конструкцию с предлогом >od< в изъяснительном значении, характеризуются наибольшим количеством типов с >od< напоминающих чужезычные примеры (ср. словенский, хорватский языки). ²³ В результате известного смещения и недостаточно четкой противопоставленности конструкций с >o< и >od< стало возможным появление некоторых «гиперграмматизмов». Может быть, к их разряду нужно отнести словенские случаи типа: *klobuke delati ob svili, ti zidovi so ob opeki, ob suknu je narejeno oblačilo* и т. д. ²⁴

Иноязычное влияние в сфере конструкций с изъяснительным значением не ограничилось лишь указанным выше типом. Наряду с ним в истории словенского языка и в его говорах отмечены и такие примеры, как: *ne gouori subper tuiga blishniga falsch; subper to veist*, Трубарь, Катехизис (также и в прямом значении: *mogo stati subper*, там же); *sam super sebe gouoril*, Слов. присяга XVII в. (AfslPh XIV, 476); *super moie ueisti gouorim*, там же, 476, и т. д. Романский источник подобных конструкций очевиден, ²⁵ хотя подобный принцип отмечен и в других языках (ср. нем. *über etwas sprechen* или хорв. *govoriti vrhu koga*, являющееся, может быть, калькой).

²¹ См. P. Budmani, *Dubrovački dijalekat, kako se sada govori*. Rad LXV, 1883, стр. 178.

²² См., впрочем, трактовку случаев такого рода в македонском дебровском диалекте В. Облаком, *Macedonische Studien*. Wien 1896, стр. 95.

²³ Разумеется, что далеко не все специфические конструкции с >od< обязаны своим возникновением чуждому влиянию. См. M. Rešetar, *Primorski lekcioniari XV vijeka*. Rad CXXXVI, 1898, стр. 188.

²⁴ См. M. Pleteršnik, I, 721.

²⁵ Типы с предлогом >super< (фр. *sur*, исп. *sobre*, порт. *sobre*, итал. *sopra*, ретором. *super*, *süper* и т. д.) имеют изъяснительное значение почти во всех романских языках и, между прочим, уже в латинском, ср. у Горация: *civiles super Urbe curae* и т. д. Иное дело-румынский язык, где *spre* не имеет такого значения (ср. однако, *despre*).

Другой любопытный пример адаптации иноязычных конструкций дают словенские сочетания с предлогом *>pri<* (включая его варианты *>par<*, *>per<*, *>por<*, *>pr<*).

Известно, что в истории развития славянских языков локативные конструкции с предлогом *>pri<* претерпели наименьшие изменения по сравнению с другими локативными типами. Суть этих изменений обычно заключалась в некотором сужении или (реже) расширении сферы употребления Лок. с предлогом *>pri<*.

Исключением является словенский язык, по крайней мере, в ряде его диалектов и в некоторых старых памятниках, где встречаются конструкции, не знающие прецедента в других славянских языках. Предварительно следует только указать, что в ряде словенских говоров (прежде всего в тех, которые находятся в западной части, напр. в приморской или ровтарской группах) предлог *>pri<* уподобился формально близкому фриульскому предлогу *>par</>per<* или итальянскому *>per<*, круг значений которых существенно отличается от такового у словенского *>pri<*. Естественно, что в условиях тесного контакта с носителями романской речи при формальном тождестве (или близости) предлогов и при наличии влияния со стороны романских говоров, первоначальное значение словенского *>pri<* (и его вариантов) сказалось расшатанным, а вся конструкция с этим предлогом стала подвержена влиянию фриульских и итальянских сочетаний с *>per<*. По существу, произошло то же, что и с описанной выше генитивной конструкцией с предлогом *>od<* в изъяснительном значении с той лишь разницей, что в первом случае установилась двойная связь одного типа (внутренняя формальная: *>od<* — *>o<* и внешняя смысловая: *>od<* — *>von<* или *>di<*), а во втором — двойная связь другого типа (внешняя формальная: *>pri</>per<*, ит. *>per<*, фриул. *>par</>per<* и внешняя смысловая: *>pri</>per<* — ит. *>per<*, фриул. *>par</>per<*).

В ряде случаев адаптация фриульских и итальянских конструкций с *>per<* зашла так далеко, что наблюдаются примеры непосредственной «инкорпорации» этих конструкций, особенно фразеологизмов, в говорах итальянских словенцев: *pojémò per-latj* (II, 98);²⁰ *té per-latj nè, májkuj kaku besjédu* (II, 112); *účijo sòvse per-taljaj* (II, 34); *nú-zledúamo nóme sín-dèsat po-slovijski; azát to mlježe tùw-làški, per-furlaj, per-furlaj, per-plúj* (II, 120); *na-blà méra deŋ-bòt pér-jèntik* (II, 119); *a éjje nù-ne-ŷredò, ée to-njē per-plažēj, za nač* (II, 26); иное дело: *pér-formádi ... per-režój ... per-dučiš-tréj ...* (II, 109).

Еще бóльшим числом примеров можно было бы проиллюстрировать те случаи, когда под иноязычным влиянием словенская локативная конструкция с предлогом *>pri</>per<* приобретала несвойственные ей раньше значения. Однако, такие примеры как правило, игнорировались исследователями словенского языка. Обычно указывались лишь те конструкции, которые известны и другим славянским языкам. Единственный словенский синтаксический идиоматизм, отмечаемый специалистами, это Лок. с предлогом *>pri<* в клятвенных обещаниях: *pri moji veri! pri moji duši! pri bogu!* и т. д., ср. нем. *bei meiner Ehre!* итал. *giurare, pregare per dio*.

²⁰ См. И. А. Бодуэн де-Куртенэ, Материалы для южнославянской диалектологии и этнографии. СПб. II, 1904.

Укажем еще несколько примеров, свидетельствующих о влиянии чужих образцов на словенские конструкции с предлогом »pri«/»per«: *sakai tu ye dobru inu pryetnu per bugi nashimu*, Трубарь, Катехизис, 132 (ср. итал. и фриул. обороты с »per« в таком же значении), *da bi trie krali bili, par imenu, Kaspar, Baltasar, Melhior*, Крель, цитировано по отрывку, приведенному в LMS 1894, 217 (ср. итал. *chiamar per nome*); *voda jez sim stara per šest tavžent lét*, M. Ahacel, *Koroške in Štajerske pesmi*, 1852, 84 (ср. итал. конструкции с »per« в значении оценки, приблизительности); *tiga suetiga Euangelia... per nas sturil*, Трубарь, Матф. (ср. итал. *fecit per voi*); *Jesus sam premore vtim oli per tim kruhi nam dati jeisti suye tellu*, Трубарь, Катехизис, 44 (ср. итал. примеры с »per« в значении средства, образа действия); *inu kar Bog ozha ali nega Syn per takih Suetinah gouori*, Трубарь, Катехизис, 44 («через») и др.

Неопределенность и расплывчатость конструкций с предлогом »pri«/»per« видна в ряде примеров, где более оправданным с точки зрения литературного языка было бы употребление других предлогов: *per nas so bili sedem bratou*, Трубарь, Матф. XX, 25; может быть, *kir pag bodo per Jesusi sueto gnade iskali*, Трубарь, Катехизис, 152; ... *gnade boshye katero le per Jesusi Christusi dobodemo*, Трубарь, Катехизис и т. д. Особенно велико количество примеров такого рода в резьянских говорах (ср. *od tēja bórka Prižújskeja ni-sù tãrja bórka sãj-s-těj-krãjaŋ, sãj-u-tej-krãju móde par-sòuncã, sòvnčnej-krãjaŋ* (II, 36); *ãj mō-mát ãj muj-ocã čjo pŋ-sile, nej-sè-ožénŋ* (II, 160) итд.

Можно было бы привести еще ряд примеров, показывающих пути, по которым осуществляется иноязычное влияние в области конструкций, являющихся дублетными к локативным,²⁷ однако и указанные выше случаи в общих чертах достаточно наглядно обрисовывают суть дела.

3. СЛОВЕНО-ГЕРМАНО-РОМАНСКАЯ ПАРАЛЛЕЛЬ

Связь словенского языка с диалектами немецкого, ретороманского и итальянского языков объяснет многочисленные заимствования из одного языка в другой, о чем уже много писалось Шухардтом, Штрекелем, Лессиаком, Скоком, Кранцмайером и другими учеными. Наибольшее внимание привлекали, естественно, лексические заимствования, хотя при случае указывались и некоторые факты другого рода, напр., употребление члена в ряде словенских говоров, вигезимальный способ счисления в Резье, широкое распространение пассива, употребление при инфинитиве предлога,²⁸ некоторые особенности, связанные с предложными наречными образованиями.

В отношении довольно многих явлений есть известное основание говорить о намечающейся общности языков этого района, об элементах языкового союза. Эта

²⁷ Упомянем лишь об одном красноречивом факте. В словенских текстах XVI—XVII вв. необычайно широко употребляются наречия *gori, doli, dolu* и т. д. (они сохраняются и до сих пор.). Несомненно, что этот праславянский реликт получил поддержку и значительно расширил сферу своего распространения под влиянием аналогичных немецких фактов.

²⁸ Также субстантивирование инфинитива. См. P. Skok, *Supstantiviranje infinitiva u slovenačkom*. ČJKZ VII, 1928.

общность имеет, вероятно, не один источник. Помимо взаимного влияния, можно думать в отдельных случаях о роли альпийского субстрата (см. работы Губшида, Стампа, Скока) или (иногда) о независимом, но параллельном развитии, вызванном некоторыми жизненными потребностями.

Ниже мы остановимся на одном явлении, характерном для ряда словенских говоров и объединяющем их с отдельными немецкими и ретороманскими диалектами. Сразу же заметим, что это явление, несомненно, связано с условиями жизни в горах или вблизи их.

Замечательной особенностью словенского языка в целом и некоторых говоров в особенности является сохранение в ряде случаев (или, наоборот, формирование заново) весьма тонкой дифференциации и большой точности при обозначении локальных (место, направление) отношений.

В общесловенском масштабе это проявляется, пожалуй, в четкой разграниченности между предложениями >в< и >на< в локальных значениях.²⁹ Отдельные исключения не меняют общей картины, особенно если сравнить ее с положением в других славянских языках, где указанные различия нивелированы в большей степени, чем в словенском. С еще большими основаниями можно говорить о точности при выражении локальных отношений, в словенских говорах, прежде всего, в горских. Здесь уже речь идет не просто о четком разграничении имеющихся в языке локальных предлогов и наречий, но о создании целой системы новых средств, предназначенных для той же цели.

Во-первых, ряд говоров необычно широко развил употребление наречий *gori, doli, dolu* и других такого типа; резыанские, циркиенские тексты, изданные Водуэном де-Куртена изобилуют ими; поэтому нет надобности приводить их.

Более интересны случаи, когда эти слова выступают после глагола в качестве отделяемых глагольных приставок, ср. *anjät změtàjō-γòr slàmo z vilàme* (Baudouin de Courtenay, *Materialy* II, 11); *àη sq-sq-obù-byřese - γor* (II, 12); *anù òy-ē-je-bónγaw, ē-šaw-γorè* (II, 30); *wzómēju-γor no žlicu po-mòš* (II, 48); *zàt to-ju-něš-đòw* (II, 54); *anjät smo-šla-đòw-dənwòj* (II, 56); *zàt saη-paršòw-đòw* (II, 57) итд.

Точные аналогии таким примерам можно найти в верхне-алеманских говорах Швейцарии (Граубюнден, *Walser-Tal*)³⁰ и в альпийских романских говорах.³¹

Во-вторых, проявление тенденции к четкому разграничению и выражению ситуаций, связанных с локальным значением, следует видеть в создании сложных предлогов, состоящих из двух и более элементов. Вот некоторые примеры: *γor-na, γor-u (γor-w), γor-do, γor-po, dow-po, dol-w, dow-za, dow-na, wən-do,*

²⁹ См. некоторые замечания по этому поводу в «Грамматике словенского языка» М. Хостника (Горица 1900, стр. 271—272).

³⁰ См. M. Szadrowsky, *Zur hochalemanischen Syntax. Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur*. Bd. LIV, 1930, стр. 68 (там же примеры: *uf's tach ufə* «auf Dach hinauf», *ins loch abə* «ins Loch hinab», *uf-əm tach obe* «auf dem Dach oben», *in der stuben inne* и т. д.

³¹ См. E. Muret, *Adverbes préposés à un complément de lieu dans les patois valaisan*. Festschrift Louis Gauschat. Aarau 1926 и E. Bourciez, *Eléments de linguistique romane*. Paris 1946; русский перевод, М. 1952, стр. 528—529 (там же примеры: *Jau vi tei bucca tener serrau en pli; Diaus a a nus dau en;* глаголы с отделяемыми приставками).

wun-po, wun-s, wən-ɣ, nutrəw, taz-dole, notre-tow итд., ср. *aj je-barw-lwōžu nq-tab'èlo ɣòr-na-ɣɣa portɔn* (Baudouin de Courtenay, Mat. II, 3); *tì-mə-màš-povjédàta, kěj visokò jè tas-flù ɣòr-do — tɛ pŕvɛ — zvjèzdɛ* (II, 4); *tkěj zvjèzdè jè šè ɣòr-u-firmamèntu* (II, 5); *wən-do-dwújsta ljèt* (II, 6); *an jòr-po-póta, ..., nàs-jè-blò vić ko den-távžent persòn* (II, 8); *Kwókošè sŕrjèjɔ dòw-po-ɣiz* (II, 11); *dòl-w-Widnè sĭ — šjòrje rət — mážejɔ ž-ɣō* (II, 13); *ɛ-mɛ-wòrɣəw dòw-za-wràta* (II, 31); *anzàt to-dája-bòt dow-na-sikjèru* (II, 37); *ànù ɣa-mà-pejàta nùtrəw-šopultùru* (II, 61); *taz-dólɛ jɛ Mortajàɣ* (II, 65); *pwòt twò-sɛ-spijè nòtre-tow-kòsti* (II, 78); итд.

Подобная тенденция в развитии предлогов и наречий и сходные в структурном отношении типы отмечены также в верхне-алеманских говорах Шадровским, а в ретороманских Бурсье, Аугустином и др. В некоторых говорах Реции встречаются такие гипертрофированные случаи, как *keu-ore-si-sum* «туда наружу вверх» или *kui-nan-aint* «сюда внутрь».

В-третьих, определенность локальных указаний в некоторых словенских говорах возрастает благодаря особого рода комплексам, состоящим из уточняющего место наречия и предлога: *a tlɛ-pɣ-wàs stà tako špòrkɛ* (II, 9); *te-bì dam-bòt tjè-u-Rèpe* (II, 31); *sɛm-viduw ɣospodárja čjè-pɣ-bečàrjɔ* (II, 71); *anzàt jɛ-šow mòš tlè ɣorɛ čjè-po-pòti* (II, 81) и др.

Близкие по характеру образования комплексы состоят из членного элемента и следующего за ним предлога, причем есть случаи, когда сращение элементов настолько полное, что весь комплекс становится неделимым и воспринимается как новый; этому иногда способствует и то, что некоторые предлоги почти не употребляются в чистом виде (без местоименного указателя). Примеры комплексов указанного типа столь многочисленны в резьинских, корошских, ровтарских и др. говорах, что можно ограничиться указанием на основные типы: *tu (tuw), tana, taz (taza), tad (taod), taper (tapri), tapo, tadole, tanotre* и т. д. Нечего говорить, что и это явление имеет точные соответствия в ряде немецких и ретороманских говоров.

Таким образом, вырисовывается картина значительной близости между альпийскими диалектами разных языков в плане выражения локальных отношений. Можно надеяться, что дальнейшее изучение структурно сходных фактов этих языков окажется полезным и для уточнения вопроса об архаизмах и новообразованиях словенского языка.

Résumé

Ena bistvenih posebnosti slovenščine je njena določena izoliranost od drugih slovanskih jezikov. Ta ima za posledico mnogo arhaizmov, ki so v drugih slovanskih jezikih redki ali jih sploh ni, ter obilico novotvorb, za katere najdemo paralele v drugih neslovanskih jezikih, pod katerih vplivom so nastale.

Avtor razpravlja 1. o enem arhaizmu v Brižinskih spomenikih, 2. o nekaterih predložnih konstrukcijah v slovenščini in 3. o slovensko-germansko-romanski paraleli.

1. Avtorjevo pozornost je pritegnilo mesto »roti, kojihže ne pasem, nu jè prèštopam« v II. brižinskem spomeniku. V izrazu »*pasti rotɔ« vidi globok

arhaizem in možno star juridični kliše. Že v psl. je imel koren *pas- ob pomenu »pasti, krmiti« tudi pomen »braniti, čuvati«. Etimologija kaže na zvezo s het. in toh. Sprejemljivo etimologijo za sla. rota (< *rekti) podaja O. N. Trubačev. Zato lahko izraz »roti, kojihže ne pasem« smatra za zadnji relikv psl. tipa *pasti rotq, slovo itd., ki se je izgubil v vseh slovanskih jezikih, ohranjen pa je le še v II. brižinskem spomeniku.

2. Pod vplivom drugih jezikov je nastala vrsta novotvorb. Vendar ta vpliv ni vedno lahko odkriti, ker podatki knjižnega jezika včasih le približno ali celo napačno odražajo stanje in ker tudi takrat, ko razpolagamo z zgodovinskim in dialektičnim gradivom, le težko potegnemo mejo med novotvorbami zaradi vpliva drugih jezikov ter primeri neodvisnega razvoja tega ali onega pojava.

Lok. s predlogom »o, ob« v eksplikativnem pomenu je splošnoslovenska konstrukcija, ki pa je nastala relativno pozno in je postala last knjižnega jezika. Skrajna redkost lok. konstrukcije z »o« v starih slovenskih tekstih in dialektih priča, da je slovenščina v tem primeru ohranila precej staro stanje, kar lahko potrdijo ravno novotvorbe, ki so na tem področju bile posebno številne. V starih spomenikih in pri Trubarju je pogostna konstrukcija gen. s predlogom »od« v eksplikativnem pomenu. Ekspanzija te konstrukcije je trajala nekaj stoletij in pri Prešernu prevladuje, medtem ko jo v knjižnem jeziku v 19. stoletju hitro izriva konstrukcija lok. z »o«. Govori so do danes ohranili gen. z »od« namesto lok. z »o«. Geografska razširjenost tega pojava izpričuje vpliv analognih tipov drugih jezikov: nem. »von« in ital. »di«.

Tuji (romanski) vpliv vidi avtor tudi pri primeru »ne gouori subper tuiga blishniga falsch« (Trubar). Tu vidi romanski tip s predlogom »super«, nem. »über etwas sprechen«.

Drug primer adaptacije tujejezičnih konstrukcij so slovenske zveze s predlogom »pri« (z variantami »par«, »per«, »por«, »pr«). V vrsti dialektov (zlasti v zahodnem delu) in starih spomenikov se je »pri« približal formalno podobnemu furlanskemu »par«/»per« ali italijanskemu »per«, katerega pomenski krog pa se od slovenskega »pri« bistveno loči. Prvotni pomen slovenskega »pri« (in variant) se je v kontaktu z nosilci romanske govornice omajal, vsa konstrukcija pa je bila podvržena vplivu furl. in ital. zvez s »per«. Pri gen. konstrukcijah s predlogom »od« v eksplikativnem pomenu lahko govorimo o dvojni zvezi enega tipa (notranja formalna: »od« — »o« in zunanja pomenska: »od« — »von« ali »di«), pri konstrukcijah s predlogom »pri« pa o dvojni zvezi drugega tipa (zunanja formalna: »pri«/»per« — ital. »per«, furl. »par«/»per« in zunanja pomenska: »pri«/»per« — ital. »per«, furl. »par«/»per«). V vrsti primerov lahko opazimo neposredno »inkorporacijo« teh konstrukcij v govorih italijanskih Slovencev, v še večjem številu primerov pa je slovenska lokativna konstrukcija s predlogom »pri« dobila pomen, kakršen prej zanjo ni bil značilen. Zgledi, ki jih navaja iz protestantskih piscev in gradiva Baudouina de Courtenay, v splošnih potezah kažejo bistvo problema.

3. Zaradi povezanosti slovenščine z dialekti nemščine, retoromanščine in italijanščine, s katero pojasnjujemo številne izposojenke iz enega jezika v drugi, lahko govorimo o nekaki skupnosti jezikov tega področja oziroma o elementih jezikovne zveze. Vzrok za to skupnost je medsebojni vpliv, v posameznih pri-

merih vloga alpskega substrata in (včasih) neodvisen, toda paralelni razvoj, ki so ga izzvale življenjske potrebe. Zgornjealemskim govorom Švice in alpskim romanskim oziroma retoromanskim govorom so analogni pojavi natančne diferenciacije za označevanje lokalnih odnosov, kar avtor razlaga s podobnim načinom življenja v gorah ali blizu njih. Vrsta slovenskih govorov je nenavadno široko razvila uporabo prislovov »gori, doli, dolu« in drugih istega tipa. Včasih ti prislovi nastopajo za glagolom kot posebni ločljivi pristavki. Tendenco v smeri točne razmejčitve in izražanja situacij, povezanih z lok. pomenom, vidimo v tvorbi predlogov, sestavljenih iz dveh ali več elementov. Določnost lok. opozoril v nekaterih slovenskih govorih narašča zaradi posebne vrste kompleksov, ki sestojijo iz prislova, ki natančneje določa kraj, in predloga. Blizu so jim tvorbe iz členskega elementa in predloga: včasih sta se oba elementa tako zlila, da nastopata kot nov predlog. Nekateri predlogi se celo ne uporabljajo v čisti obliki, brez zaimenskega indeksa. Kompleksi takega tipa so zelo številni v rezijanskih, koroških, rovtarskih in drugih govorih. Tako se prepričamo, da so alpski dialekti raznih jezikov precej blizu v izražanju lokalnih odnosov. Nadaljnje raziskavanje strukturno podobnih dejstev teh jezikov utegne biti koristno tudi za razlago arhaizmov in novotvorb v slovenščini.

ETIMOLOŠKI DONESKI

1. SLOVENSKO *ABRANEK* »LESKOV CVET« IN SORODNO

V slovenski leksiki je zanimiva besedna skupina, ki še ni zadovoljivo pojasnjena, čeprav je semantično in deloma tudi glasoslovno tako sorodna, da moramo iskati zanjo enotnega izhodišča. Pleteršnik navaja *ābranek* (m.) »das Blütenkätzchen der Haselstaude, des Nussbaumes, der Erle, des Fichtenbaumes u. dgl.« (dolenjsko, gorenjsko, belokranjsko), »das Weinträubchen im Frühjahr; ein kleines Träubchen« (jugovzhodno štajersko), na Dolenjskem (Lašče) tudi *ábranka* (f.) z enakim pomenom. Na Krasu in v Posočju je znano *jābranek* (m.) »leskov cvet«, medtem ko je plur. *abranksi* »das Zettelende bei den Webern«.¹ Temu je treba dodati še *brénelj* (m.) »die Blüte des Nussbaumes, des Kastanienbaumes; der Glockenschwengel; der Widerhaken«, pri Pleteršniku brez lokalizacije. Na spodnjem Krasu najdemo *obrénclj* (m.), v Branici *bránkelj* (m.). Oblika *brábranek* (m.) je verjetno doma na vzhodu, ker najdemo tudi na hrvaškem kajkavskem ozemlju *brabranak* »amentum nucarmentum« (Mažuranić 291). Odločno pa je treba odkloniti takšne poskuse etimologiziranja izoliranih besed, kot je J. Popovičev v Južnoslavenskem filologu XIX (1951-52) 170, ki primerja hrv. *brabranak* in nem. *Beere*, kar je nesmiselno tako s slavističnega kakor z germanističnega stališča. Od gornjih oblik se vsaj na prvi pogled dokaj razlikuje *bôbreg* (m.), navadno plur. *bobregi* ali *bobreki* »der Fichten- oder Tannenzapfen«. Semantično je blizu tudi *kābrnek* (m.), *kāvrnek* (m.) »das junge Träubchen an der Rebe, das Träubchen von Erlen, Haselstauden u. dgl.« (Slovenske

¹ Težko je reči, če je s temi besedami v zvezi tudi *abrončina* (f.), *obrončina* »Anagallis arvensis« (Pleteršnik I 746); Jarnik, *Versuch* 157 navaja še *abronka* (f.) »Gauchhaar«, *abrončica* (f.) »Gauchhaarkraut«. Za »Anagallis aquatica« je v rabi tudi ime *runje* (plur.), prim. *runja* (f.) »die Haarzotte; ein Ausschlag im Gesicht« poleg *runje* (plur.) »die Blattern« in adj. *runjast*, *runjat*, *runjav* »zöttig, zerzaust, rauch«, kar izvajajo iz furl. *rogne* (Štrekelj, *LMS*, 1896, 163; Sturm, *Ce fastu* IX 119). Vendar je poleg *runjka* »vrsta hruške« izpričano tudi *ronica*, *ronka*.

Gorice). Večje opreznosti pa zahtevajo besede kakor *kâbronek* (m.) »das Fleischlappchen am Halse der Hühner« poleg *káber* (m.) »die Haarseite der Haut; die haarige Seite eines Tuches«, *kavrnje* (n.) »das Rauhe am Tuche«, *kábrna* (f.), *kávorna* (f.), *kávornica* (f.) »die Wolle am Samt oder Tuch; beim Weben sich bildende Wolle« ter adjektiva *kábrn*, *kábrnat*, *kábrnast* »haarig, wollig, rauh«, *kábrnčen*, *kávornčen* »zottig, wollig«. Vso to skupino besed z začetnim *ka-* razlaga A. Debeljak, *SR V—VII* 172, kot zloženke iz velarnega prefiksa *ka + vlna*. Ker poznam iz Ribnice na Pohorju tudi apelativ *kobrina* »dlaka«, je mogoče, da imamo opraviti s križanjem različnih osnov, ki etimološko niso jasne.² Pritegniti pa je treba tudi *zábrnek* (m.), *závrnek* (m.), rabljeno navadno v plur. *zabrunki*, *zavrunki* »die fransigen Enden des Aufzuges, die Leinwandenden; konci, na katere se prisuče preja, ki se bo tkala« (okolica Krškega).

Iz te pestre množice oblik ni lahko rekonstruirati nekega skupnega izhodišča. Vendar ne moremo teh slovenskih besed izolirati od ostalega slovanskega sorodstva. V slovaščini imamo *jabrátko*, *jaburádko* »vrbova mačica«, plur. *jabrátka* »butara« poleg *baburiatko*, *baburka*, plur. *baburence* »vrbove mačice«, stč. *jebrádki* (plur.) »poganjki trtes«, polj. *jabrząd* »vrsta topola«, kol. *jabrzędzie*, *abrzędzie*, ukr. dial. *jabrout* »vrsta topola« (< polj.), kašubsko *břód*, slovinsko *brăud* »sadež« poleg *vùbžód* »sadež« in vsaj nekateri avtorji prištevajo sem tudi rus. dial. *bred* »listje in veje za krmo drobnice«, *bredína* »vrsta vrbe« (Soboljevskij, *Slavia V* 440; Slavski, *SEP I* 482; dvomi Vasmer, *REW I* 120).

Medtem ko češke, slovaške in poljske oblike kažejo na nazal in je iz njih mogoče rekonstruirati psl. **ja-bręd-*, bi kašubske in slovinske govorile za *(o)-*bręd-*. V ruskocerkvenoslov. tekstih pa je izpričano *abrědъ* (Berneker, *SEW I* 84; Miklošič, *Lex. Palaeosl.* piše *abrědъ*), *abrědije*, *jabrědije*, *obrěda*, *abrědъcъ* z osporavanim pomenom »kobilica« kot prevod za grško *ἀκρίς* »locusta«. Nekateri csl. teksti uporabljajo na tem mestu grško izposojenko *akridъ*, drugi *prōgъ*, prim. rus. *prug* »kobilica«. Miklošič opozarja na tem mestu na neki ruski tekst »*prugъ жеже jestъ*

² Sln. *kóber* (m.), *kóbrc* (m.), *kóbra* (f.) »der Würfel«, *kóbrati* »würfeln«, adj. *kóbrast*, dalje *kóbrán* (m.) »der Würfelspieler«, *kóbranka* (f.) »tropicodonotus tessellatus, die Würfelnatter« je izposojeno iz srvn. *kobern*, *koveren* »würfeln« (Berneker, *SEW I* 534). Sln. *kabráti*, *-âm* »schwerfällig und schnell gehen« je sorodno s češ. (*š*)*kobrtati*, (*š*)*kobrcati*, lit. *káburu*, *káburti* (Machek, *ESČ* 210). Nepojasnjeno pa je sln. *kober* »Helleborus viridis« (Prodol v Benečiji), prim. polj. *kobierze*, kaš. *kobieře* »Lappa officinalis« kakor tudi sln. *kobulja*, *kobára* itd. »gruča lešnikov na leskovi veji«.

ovoščb dikij«, Brückner, SEP 43 pa meni, da se prevajalci evangelijev niso mogli spoprijazniti z mislijo, da bi Janez Krstnik jedel kobilice in so to zamenjali z izrazom za neke rastlinske plodove. Drugi pomen, ki ga navaja Miklošič »boletus quidam, phallus esculentus«, bi bilo treba še natančneje preveriti.

Etimološko te slovanske besede, pri katerih pa noben avtor ni upošteval slovenskih paralel, niso povsem zadovoljivo pojasnjene. Alternacija -ę- : -ě- v korenu sta poskušala razložiti J. Schmidt, Voc. I 85, 124 in Mikkola, LF VIII 302. Po navadi primerjajo lit. *brėsti, brėstu, brėndau* »Fruchtkern gewinnen, reifen« poleg *branda* »Reife« itd. (glej Berneker, SEW I 84; Trautmann, BSW 36; nadaljno ide. sorodstvo Pokorny, IEW 167 in Specht, Ursprung d. idg. Dekl. 138). Soboljevskij, Slavia V 440 sodi, da je -ęd-/-ěd- sufiks in primerja z lat. *ebulus*; Machek, EŠČ 168 pa misli, da je **jabřed-* tvorjeno enako kot **jagněd-* in kot je zadnje sorodno z lat. *agnus* »jagnje«, naj bi bilo prvo sorodno z grš. *ὄβρια* »mladiči divjih živali« (prim. *mačica*, č. *kočička*). Začetno (j)a- razlaga Berneker kot podaljšano prepozicijo o, Sławski pa vidi v njej ide. partikulo e/o kot v csl. *jaskōdz*, ukr. *ja- duch, ja-sokir* itd. (Rozwadowski, RS II, 1909, 101 d.), medtem ko vidi Machek vrddhi -a- za -o-.

Med slovenskimi refleksi zasluži največ pozornosti oblika *bránkelj*, izpričana na ozemlju, kjer še najdemo -a- < -ę- in tudi rinezem pred -č- in dentali (n. pr. *danta* »detelja«). Popolnoma regularno lahko rekonstruiramo izhodno obliko **brędzkz* z običajno (vendar kasnejšo) redukcijo dentala pred sledečim konzonantom (Ramovš, HGr. II 209). Tudi razlaga oblik *brénelj* in *obrénclj* ne povzročata težav. Ni pa mogoče po normalni poti razložiti oblik tipa (j)âbranek. Primeri rinezma so dokaj pogostni v obrobni dialektih in osamljene primere tipa *mencati* zasledimo tudi v centralnih govorih (Ramovš, HGr. II 109). Toda (j)âbranek bi lahko razložili samo iz *(j)a-brędzkz, kakor n. pr. *Andol, Andolšek* < **qdolz* z akanjem v nenaglašenem zlogu. Potem bi nam bile razumljive tudi oblike tipa *abronka, k-abronek*. Vendar ta prevojna stopnja ni izpričana v nobenem drugem slovanskem jeziku in računati je mogoče tudi z iregularnim asimilatoričnim razvojem, na kar kažejo tudi oblike *brabranek, kabrnek* (prim. sln. *kuščar* : (j)aščer), *zavrnek* (< *jz-a-brędzkz* ?). Edina slovenska oblika brez nazala *bôbreg, bôbrek* kaže tudi na -ę- (ali -ě- ?). V tem primeru gotovo nimamo opraviti s križanjem med *abranek* in sbh. *bubreg* »die Niere« kot misli Pleteršnik, ker

je *bubreg* v slovenščini znano samo v Beli krajini, ampak s samostojnim razvojem iz **o-brędъkъ*, **o-brędъkъ* z dvojno, regresivno in progresivno asimilacijo skupine *-dk-*.

Bogastvo slovenskih oblik priča za eksistenco izhodišč **brędъ*, **o-brędъ*, *(*j*)*a-brędъ* in morda tudi *(*j*)*a-brędъ*, medtem ko drugi slovanski refleksi govore samo za *(*j*)*a-brędъ* : **brędъ*, **o-brędъ*, *(*j*)*a-brędъ*. Dvom v sorodnost teh izhodišč, ki ga najdemo n. pr. pri Vasmerju, je skoraj gotovo neosnovan.

2. SLOV. DIAL. *ALE* »PISANICA« IN *ALNICE* »ČREŠNJE«

Kljub svojim odlikam ima Peteršnikov Slovar tudi vrsto pomanjkljivosti. Naj med njimi omenim samo dejstvo, ki je tudi kulturnohistorično zanimivo, da so bile za slovarsko gradivo skrajno nezadostno upoštevane Bleiweisove Novice, kar je bila verjetno posledica Levstikove redakcije in njegovih osebnih razprtij s krogom okoli Novic. Vendar so tudi kasneje pri ekscerpiranju prezrli besedni fond nekaterih avtorjev, med katerimi bi na prvem mestu omenil Davorina Trstenjaka. Njegovih fantastičnih etimologij res ni mogoče uporabiti drugače kakor kvečjemu anekdotično, sem pa v zadregi, kakšno stališče bi bilo treba zavzeti do številnih dialektičnih izrazov, s katerimi operira v svojih razpravah. Danes še nimamo pregleda nad slovenskim dialektičnim besednim fondom ter še ni mogoče kritično pretresti vseh njegovih slovarskih doneskov in preceniti njihove zanesljivosti. Čeprav se mi je v nekaterih posameznih primerih že posrečilo potrditi verodostojnost Trstenjakovega besednega gradiva iz drugih virov, se mi vendarle zdi, da je treba ostati oprezen pri vsaki besedi in imenu, ki ni izpričana več kot enkrat, ne glede na avtorja, ki jo je edini zapisal.

Takšna dvomljiva beseda, ki jo najdemo samo pri Trstenjaku, bi bila tudi *ale* »pisanica« (*Novice* XVI, 1858, 126) s pripombo, da je beseda znana samo na Koroškem. Označeno ni niti mesto naglasa niti ni natančneje znana lokalizacija. Po vsej verjetnosti naj bi bila to pluralna oblika, vendar kvaliteta končnega vokala ni označena in ni mogoče reči, ali je m. ali f.

Zdi se pa vendarle, da ta beseda ni popolnoma izolirana, ker najdemo v koroškem dialektičnem besednem fondu tudi izvedenko *alnica*

»črešnja«, ki jo poleg Trstenjaka (*Kres* III, 266) obravnavajo tudi drugi avtorji ter je v obliki *Aunitschen*, *Naunitzen* izpričana tudi v koroški nemščini (Bidermann, *Nationalität* 84; Unterforcher, *Jahresbericht Leitmeritz* 1887, 8; Koštiál, *Svoboda* 1951, 187).

Trstenjakove poskuse razlage lahko pustimo v nemar. Vsi izrazi za pojem »Osterei« so izvedeni iz osnov, ki pomenijo barvo, n. pr. slovensko *pírh*, *píreh*, *pírih*, *píruh*,³ *písanica*, *písanka*, *písanec*, *rumeníca*, *rumenjáča* in podobno.

Tudi za *ale* in *alnice* lahko suponiramo osnovni pomen »rdeč«. Izhodišče za te besede ne more biti nič drugega kot osnova, ki jo imamo v rus. *alyj* »temnordeč«, ukr. *alyj*, starorus. *alъ*, bolg. *al*, sbh. *äl* (indekl.) »rdeč«. Adjektiv je izposojen iz turških jezikov, v katerih najdemo skoraj splošno *al* »rdeč« (Radloff, *Sl.* I 14; Miklošič, *Türk. Elem.* I 244; Berneker, *SEW* I 28; Vasmer, *REW* I 14). Vendar je presenetljivo, da najdemo to osnovo, ki je v ruskih spomenikih izpričana od XIV. stoletja dalje ter bi bila, sodeč po dosedaj znanem arealu, mlajša izposojenka iz posameznih turških jezikov, tudi v koroški slovenščini. Slovensko dial. vzh. štaj. *jál* (m.) »der Neid, Missgunst«, *jálnost* (f.) »Falschheit«, adj. *jálen* »neidisch«, *jálití se* »falsch, neidisch handeln«, *jálnik* »der Neider, der Betrüger« poleg pozno srbsko csl. *alъ* »nequitia« sicer izvajata Miklošič, *EW* 99 in Berneker, *SEW* I 28 iz osmanskega *al* »Betrug, List« (dvomi o tem Budmani, *ARj* IV 439), vendar je te besede preko kajk. *jál* in starejše sbh. *jala* geografsko laže povezati z osmansko turščino, kakor izolirane koroške *ale* in *alnice*, ki gotovo pripadajo neki starejši plasti.

V slovenščini se je cela vrsta starejših izrazov za barve ohranila samo v izvedenkah. Naj omenim n. pr. *adrăš* »quercus sessiliflora«, *adríca* »rdeča mravlja« < **rъdъrъ* ali *brunéti* »reifen, braunlich werden«, *brnít* (adj.) »woll« (o klasju); prim. rus. dial. *bronъ*, *brunъ* (m.), *brona* (f.) »zrel klas ovs«, *bronétъ*, *brynétъ*, *brunétъ* »zoreti« (o ovsu), rus. csl. *bronъ* »bel, pisan«, st. češ. *broný* »bel«, polj. *brony* »rjav« itd., kar vežejo navadno s sti. *bradhná* »rdečkast, rumen« (Berneker, *SEW* I 87; Machek,

³ Iz **pyrъchъ* (Miklošič, *EW* 269) poleg *pírhati* »barvati na rdeče«, *pírhasť* »rdeče pisan«, *zapírítí se* »zardeti«. Psl. **pyřъ* ali **pyře* (n.) »ogjenj, žerjavica« < **peγ-r-*, prim. nem. *Feuer*. Pomen »rdeč« je že star in splošno slovanski, prim. češ. *zapyřítí se*, polj. *zaperzyć się* »zardeti«, izposojeno tudi v madž. *pír* »rdečica«, *pírít* »rdeti« (Etim. Trautmann, *BSW* 252; Vasmer, *REW* II 474 z literaturo).

ESČ 44). V imenih konj, govedi in drobnice se pa skriva toliko pozabljenih izrazov za barve, da bi bila za izčrpno obdelavo te skupine besed potrebna monografija.

3. SLOVENSKO ČLETI, ČLĚJEM, ČLIM »HREPENETI, TEZITI«

Pri avtorjih XVIII. stoletja (Pohlin, Gutschmann) najdemo verbum *čleti* »sich sehnen, Lüstern sein«, ki je v času Cigaleta in Pleteršnika že arhaizem. Gutschmann (*Wb.* 1789, 278) navaja primer *David je zhleu po vodi* »David sehnte sich nach Wasser«, Pleteršnik pa citira tudi *čli se mi po čem* »es gelüestet mich nach einer Sache« poleg *členje* (n.) »Sehnsucht, heftiges Verlangen«. Zdi se, da beseda danes v nobenem narečju ni več živa. Ker je v knjižni slovenščini na razpolago sorazmerno malo osnov za izražanje čustev, posebno žalosti in hrepenenja, lahko sklepamo, da se je ta osnova v procesu slavizacije knjižnega jezika izgubila zaradi svoje izoliranosti. Pokrajinski lokalizmi, kot je n. pr. prekmursko *dreselje* »Missmut, Traurigkeit«, *dreseliti* »betrüben, ärgern«, niso mogli prodreti v knjižni jezik, prav tako ne beneško-posoško *peča, pečal*, medtem ko se je gorenjsko-koroško *čléti* že krepko uveljavilo.

Čeprav se zdi *čléti* na prvi pogled izolirana tvorba, je vendar pododovana domača beseda, za katero ni težko rekonstruirati izhodne oblike **tššč(č)léti* iz osnove **tšsk-*, kot jo imamo v rus. *toská*, češ. *stesk* »žalost, hrepenenje« in podobno. Po onemitvi polglasnikov se je konzontančna skupina v **tščléti* popolnoma regularno asimilirala v *čléti*. Podoben je bil razvoj tudi v poljščini, češčini in v slovaščini, le da je pri staropoljskem *ckli mię* »zbiera na wymioty, nudzi« in *clivóć* »łaskotać« treba izhajati iz nepalatalizirane oblike **tšsk-l-ě-ti*. Kot adjektiv je to ohranjeno v rus. *tosklívij*, ukr. *tosklývij*, češ. *tesklivý*, luž. srb. *tešlimy*, slš. *clivo*, polj. *cklimy*; slš. tudi verba *cliet sa* poleg *tesklif*, češ. *teskliti* (Machek, ESČ 527, Ślawski, SEJP I 106). Južno slovansko imamo pri Mikalji, *Thesaurus linguae illyricae*, 1649, 144 izpričan adj. *tšštólivz* »sedulus« z zgodnjo palatalizacijo *-sk->-št-* pred (v tem primeru) sekundarnim *-č-*, pravzaprav pred palatalnim *-l-*.

Slovenska oblika kaže torej popolnoma regularen razvoj iz osnove **tšsk-l-*, medtem ko dubleta **tšsk-n*, rus. *tošnyj*, češ. *teskný*, slš. *tesno*, *cno*, polj. (s sekundarno nazalizacijo) *teškný* poleg *cknać, ckníc* itd. v slovenščini ni direktno izpričana. Fraze tipa *tšno mi je pri srcu* »es ist

mir angst und bange ums Herz«, *tasnóba* »die Beängstigung«, *tasníti* »sich ängstigen«, *tasnóben* »ängstlich« bi sicer lahko razložili iz **tʰsk-n-*, vendar je bolj verjetno, da imamo opraviti s starim križanjem osnov **tʰsk-n-* in *těsnъ* „*στενός*“ (Miklošič, *EW* 369). Zanimivo je tudi vzhodno-štajersko *tesk* (m.) »der Druck, die Presse«, ki kaže kakor češ. *tíseň*, slš. *tiesn*, st. češ. *tieskný*, *tieskeň* križanje z osnovo *tisk-nq-ti*. Nejasno pa je vzh. štaj. *teskač* (m.) »der Baumspecht«.

4. SLOVENSKO NETEK »IME DEMONA«

Nedavno je akademik I. Grafenauer v *Razpravah SAZU, fil. lit. razreda IV* (1958), 162 d. objavil svojo razlago imena *Netek*. Spravlja ga v zvezo s slovansko osnovo **těk-*, ki je zastopana v slovenščini z verbatim *těkniti* »günstigen Erfolg haben, gedeihen, zum Nutzen gereichen« in izvedenkami *těk* (pri Pleteršniku *těk*), *netěk*, *těčen*, *netěčen* itd. Poleg redkih lokalnih srbohrvaških ostankov poznajo to osnovo samo vzhodni Slovani, rusko *тякабъ* »bewirten«, *тяклай* »entsprechend« in ukrajinsko *táknuty* »berühren«, v Karpatih tudi »gedeihen«. Grafenauer citira po Miklošiču, *EW* 348 problematiko te osnove, ne dotakne se pa pomislekov v novejši literaturi, tako pri Feistu, *Got. Wb.* 493 in Vasmerju, *REW* III 167. Vendar nas na tem mestu ne zanima ta, še premalo pojasnjena besedna družina.

Ime *Netek* najdemo prvič zapisano pri Jarniku, *Versuch* 112 kot apelativ *natek* »der Böse«; Pleteršnik I 673 pa pozna južnovzhodno štajersko psovko *natěk* (torej *netěk*). Grafenauer nam, žal, ne postreže s podrobnejšimi podatki o naglasu imena in o njegovi sklanjatvi. Pričakovali bi genitiv *Netkà*. Ime je tvorjeno kakor srbohrvaško *netak*, *netek* poleg *nedotika* »Impatiens noli tangere«, rastlina, katere plodovi se pri dotiku razpočijo in cveti osujejo. Morda je kalk za srednjeveško latinsko »noli tangere«, lahko pa je tudi samostojna slovanska tvorba; slovensko se imenuje *nedotika*, slovaško *netýk*, *netykajsa*, *netykavka*, češko *netykalek*, *netýkalka*. V vseh teh primerih ni mogoče dvomiti v osnovo *taknqti*, *tykati* »berühren«. Slovensko ime *Netěk* bi kazalo, kakor sbh. *netak*, na izhodišče **ne-tʰkʷ* in vidimo lahko v njem tabuistično nadomestilo tipa *Bognasvaruj* in podobno.

Ni razloga, da se ne bi mogli zadovoljiti s to preprosto razlago. Tudi če bi našli tu in tam drugače akcentuirane oblike tipa **Netěk*, bi bilo

mogoče misliti na križanje oblik z različnimi stopnjami korena **t_zk-* in **tyk_z*, kakor ga najdemo ne samo v različnih slovanskih imenih za »Impatiens noli tangere«, ampak tudi pri celi vrsti slovenskih imen za druge rastlinske vrste. Temu se je lahko v mlajšem času pridružila še ljudska etimološka naslonitev na *neték* »das Ungedeihen«, ki je zavedla tudi Grafenauerja.

Poleg Jarnikovih in Pleteršnikovih podatkov so me tudi izvajanja Iva Pirkoviča v *Naši sodobnosti* VII (1959), 811 d. prepričala, da ime *Netek* ni neločljivo povezano z motivom o nenasitnosti. Pripovedka, ki jo obravnava Grafenauer, je mlada in jo je kaj lahko porodila samo ljudska etimologija!

Zanimivo pa je, koliko rastlinskih imen je v slovenščini s tem imenom. Poleg Pleteršnikovega *netěčje* (Savinjska dolina) »*Vaccinium vitis idaea*« bi iz botaničnih imenskih zbirk pritegnili še oblike *natičje*, *matik* in *matejk*. Pozornost zasluži *matik* < **ne-tyk_z*. Ker pozna malodane vse slovensko ozemlje prehod nikalnice *ne* > *na* v sestavljenkah in začetnega *n-* > *m-*, ni izključeno, da *matik* ni samo naslonjeno na rastlinska imena s pripono *ma-* tipa *macesen*, *maklen*, *majelovec*, ampak je morda skrivnostna južnoslovanska pripona *ma-* samo fonetična preobrazba nikalnice *ne*. Končni odgovor na to vprašanje bi mogla dati samo srbohrvaška dialektologija.

Pri teh imenih za brusnico seveda ne moremo misliti na osnovo **tęk-*, ni pa potrebno sponirati tudi kakršnekoli zveze z demonom. Kelemina, *Bajke* 22 in 71 je koroško nemško ime *grante* »*Vaccinium vitis idaea*« poskusil razlagati kot »hudičeva, Krutova zel«. Nemški germanisti so mnogo bolj previdni in pravijo, da je *granta* (Pernegg), *grantā* (Kočevje), *grante* (Sorica) etimološko nepojasnjena beseda (Lessiak-Kranzmayer, *Mundart von Zarz* 124). V slovenščini najdemo poleg oblik *grante*, *grantni*, *grandeljni* tudi hibridne tvorbe *granzelišče*, *gromzelišče*. Po izkušnjah, ki jih imamo pri rastlinskih imenih, bi bilo pri tej lokalno ozko omejeni nemško-slovenski osnovi potrebno tipati še dalje v Alpe. Saj so n. pr. dosedaj vsi slovanski etimološki slovarji izvajali splošno slovansko ime *brusnica* »*Vaccinium vitis idaea*« iz *brusiti*, *brus* ravno zato, ker se zreli plodovi tako radi osipavajo (glej Vasmer, *REW* I 128, ki primerja to ime z nem. dial. nazivi *Strickbeere*, *Streichbeere*). Šele Machek je v *Lingua Posnaniensis* II 159 opozoril na presenetljivo glasoslovno sorodnost slovanskega *brusnica* z nemškim *Braus-*, *Praus-*, *Rausch-*, *Preiselbeere*. Tudi slovenski sinonim *omanjščevina* bi kazal na *meti*, *manem*

in morda je tudi *samonica* iz **samomanica*. Nejasen je samo sinonim *kamčičevje*, medtem ko *močnica*, *rdeča borovnica*, *rdeča malinica*, *gorenk* ne potrebujejo razlage.

Ime **netykz* za »*Vaccinium vitis idaea*« je torej dovolj opravičeno. Omeniti je treba še *natíkovje* »*Rhododendron*«, vzhodno štajersko in kajkavsko hrvaško *netĕk* »*Vinca*«, nelokalizirano *netĕk* »*Rumex obtusifolius*« in ime ptiča *netéčnik* »*ardea stellaria*«. Zaradi kakšnih značilnosti so dobili takšna imena, bi morda vedeli povedati botaniki in ornitologi. Osnova **tĕk-* pa ni verjetna pri nobenem izmed teh imen.

R é s u m é

Les termes slovènes *âbranek*, *jâbranek*, *brénkelj*, *bránkelj*, *obrencelj*, *brábranek*, *bobreg*, *bobrek*, *kábrnek*, *kâvrnek*, *zábrnek*, *závrnek* «fleur du coudrier etc.» sont apparentés au polonais *jabrząd*, *abrzędzie* «espèce de peuplier», vieux-tchèque *jebrádki* et slave eccl. *abrěď*, *jabředije*, *obrěda* «locusta». Il faut supposer un renforcement de la prononciation nasale devant *-d-* qui plus tard, entre consonnes, est tombé. Les noms de plantes *abrončica*, *abrončina*, *obrončina* «*Anagallis*» pourraient faire supposer aussi une forme primitive **a/o-brǫd-*, la plus probable aussi pour le type *âbranek*.

Les termes slovènes *ale* «*Osterei*» et *alnice* «cerises», allem. dial. *Aunitschen*, *Naunitzen* «cerises» témoignent d'un adjectif slovène **al* «rouge», russe *alyj* < turc *al* «rouge». Ce mot d'emprunt slave doit être plus ancien qu'on ne l'a pensé jusqu'ici.

Slov. *ělĕti*, *ělĕjem* et *ĕlím* «désirer» doit être dérivé de **tĕšĕ-l-ĕti*, tandis que pol. *climić* < **tĕsk-l-ĕti*.

Le terme slovène *Netek* «nom d'un démon» ne peut pas dériver de **ne-tĕkĕ* «*das Ungedeihen*», ainsi que le supposent les ethnographes, mais de **ne-tĕkĕ* «*noli tangere*», ce qui est prouvé par de nombreux noms de plantes slovènes et slaves.

С. Б. Бернштейн

»ВАРДАР« К. П. МИСИРКОВА*

К. П. Мисирков (1874—1926) имеет большие заслуги в истории македонского литературного языка, в истории современной македонской культуры. Это не противоречит тому факту, что идеалы Мисиркова были реализованы через много лет после его преждевременной смерти. Современные деятели македонской культуры во многом следуют ему, творчески развивают его идеи.

В 1956 г. в Македонской народной республике была отмечена 30-летняя годовщина со дня смерти Мисиркова. Б. Конески в своей статье «К. П. Мисирков» («Македонски јазик», VII, кн. 1, стр. 1—7) указал на необходимость всестороннего изучения деятельности этого выдающегося представителя позднего македонского возрождения. «Тој нè побудува на уште една мисла — дека е век'е време да се пристапи кон целосен опфат на животот и дејноста на една од најмаркантите личности во нашето минато, за да може со полна исцрпност и научна објективност да се одреди нејзино место во рамките на нашето ослободително движење.»¹

Как известно, значительную часть своей жизни Мисирков провел в России, где учился, был учителем гимназии, где началась его научная и публицистическая деятельность. Все сохранившиеся материалы, характеризующие его деятельность в России, могут представить большой интерес для будущего биографа, для историка македонского литературного языка.

Осенью 1934 года я изучал материалы Одесского исторического архива. Меня интересовали материалы, относящиеся к болгарской колонизации быв. Новороссийской губернии и Бессарабии, к истории болгарской колонии в Одессе, к деятельности В. Априлова и его современников, к истории славяноведения. Среди просмотренных мною папок я обнаружил «Дело о издании журнала на центральном наречии македонских славян 'Вардар' отдельного цензора по внутренней цензуре. Начато 9 декабря 1904 г. Окончено 30 сентября 1905 г.» (Краевой Одесский Исторический архив, арх. № 445).

9 декабря 1904 года начальник Главного управления по делам печати М. В. Д. сенатор Закревский письменно сообщил и. д. отдельного цензора по внутренней цензуре в городе Одессе, что преподаватель в женской гимназии в гор. Бердянске Кресто Мисирков ходатайствует о разрешении ему издавать в г. Одессе ежемесячный журнал «Вардар» на центральном наречии македонских славян.

* Razprava je bila poslana za Nahtigalov zbornik 1957, a je prišla prepozno, zato jo objavljamo naknadno (op. ur.).

¹ Б. Конески, К. П. Мисирков (по случаю 30-годиншната од смртта) — «Македонски јазик», VII, кн. 1, 1956, стр. 1.

М. В. Д.

Главное Управление
по

делам печати

9 декабря 1904 г.

№ 13544

ГОСПОДИНУ И. Д. ОТДЕЛЬНОГО ЦЕНЗОРА
ПО ВНУТРЕННЕЙ ЦЕНЗУРЕ В ГОРОДЕ
ОДЕССЕ

Прозивающий в городе Бердянске преподаватель Бердянской женской гимназии Кресто Мисирков ходатайствует о разрешении ему издавать в городе Одессе, с дозволения предварительной цензуры, под его редакторством, ежемесячный журнал на центральном наречии македонских славян под названием »Вардар«, с правом помещения в нем статей на русском языке.

Вследствие сего Главное Управление по делам печати покорнейше просит Ваше Высокогородие сообщить, на кого из лиц цензурного ведомства в гор. Одессе может быть возложен просмотр упомянутого журнала.

Начальник Главного Управления
по делам печати
Сенатор Закревский

Одновременно Закревский препроводил копию специальной программы, которая была представлена Мисирковым в Главное управление по делам печати М. В. Д.

ПРОГРАММА

журнала на центральном наречии македонских славян
под названием »Вардар«.

1. Стихотворения, повести, романы и драматические произведения на темы из местной жизни.
2. Обнародование памятников древней письменности и устной народной словесности македонцев.
3. Рассмотрение вопросов об общем македонском литературном языке. Характеристика отдельных македонских наречий. Характеристика языка македонских литературных памятников как древних, так и новых.
4. Рассмотрение памятников македонской словесности устной и письменной со стороны их содержания и связи с народной жизнью и его культурным состоянием во время появления памятников словесности. Литературные школы и направления.
5. Описание нравов, обычаев, костюмов, народной деятельности, полевых и домашних орудий, приемов и способов деятельности, домашнего порядка и воспитания, обстановки жизни, т. е. быта и культурного состояния народа, независимо от условий, при которых они складывались или связи с ними, по личным наблюдениям или по памятникам народной устной словесности.
6. Современная народная жизнь македонцев в связи со всеми современными культурно-историческими факторами. Всестороннее освещение современной народной жизни с отчетливым и беспристрастным указанием на ее положительные

и отрицательные стороны: выделение истинных от мнимых народных интересов; выделение истинных от мнимых народных друзей; польза и вред от национальных и религиозных пропаганд в Македонии. Экономические интересы народа. Наделы. Сельскохозяйственные советы. Духовные интересы: церковь, школа и письменность. Национально-религиозное воспитание. Истинный патриотизм и интеллигенция.

7. Исследования и статьи по древней и новой истории Македонии и македонцев в связи с историей других соседних стран и народов.

8. Сведения о новейших явлениях в жизни славянских народов.

9. Статьи на русском языке, касающиеся Македонии и «македонского вопроса».

На издание журнала вскоре последовало разрешение. Тогда Мисирков приступил к подготовке первого номера. Номер был готов к 1 сентября 1905 года. Содержание этого номера «Вардара» таково: 1. од наредилница. 2. перевод с сербского стихотворения Петра Прерадовича «Патник». 3. Обширная статья под названием — «Изникнуваи'ето и разбор на бугарцката и српцка теорија за народноста на македонците». Весь номер написан самим К. Мисирковым. Им же исполнен перевод и стихотворения Прерадовича.

Корректурa первого номера была отправлена в цензурный комитет. Здесь выяснилось, что никто не может цензуровать журнал, так как не понимает языка. Цензор обратился за помощью к профессору местного университета В. М. Ляпунову, который после А. А. Кочубинского представлял в Одессе славянское языкознание. Ляпунов категорически отказался. В нашем распоряжении была только корректурa первого номера. Никаких следов продолжения этого журнала в Одессе обнаружить не удалось.

Увидел ли этот номер свет? Об этом дело молчит. Отсутствует журнал «Вардар» в одесских книгохранилищах. На мой вопрос к акад. Ляпунову последний в письме от 24 мая 1935 года писал: «Ничего положительного по этому поводу сообщить Вам не могу. Помню, что лет 30 тому назад со мной вели переговоры относительно этого журнала. О чем, однако, шла речь забыл. Никогда не видел журнала „Вардар“.»

Нет никакого сомнения в том, что журнал «Вардар» при любых обстоятельствах не мог бы долго существовать. Была составлена обширная программа, которая не могла быть реализована. Как мы видели первый номер был весь написан самим редактором. В Одессе не было людей, которые могли бы помочь ему в этом деле.

Редакция журнала находилась в Одессе по улице Гоголя № 4.

В статье от редакции Мисирков, между прочим писал — «Нашіот месечник іет нешто ново, што к'е привлечит внимаи'ето на свите, шчо се интересуваіет со македонцкото прашаи'е... Тоі (журнал С. В.) требит да покажит нагледно да іет нашіот іазик самобитен, да тоі не іет ни српцк'и, ни бугаргк'и и да іет способен за литературно развиваи'е. Редом со достигаи'ето на тоі задаток „Вардар“ к'е дадит на своіите читачи цел ред интересни за свекоі македонец научни и белетристични материјали и со тоа к'е кладит основа на македонцката самостојна наука и литература.»

По мысли Мисиркова в каждом номере должны были публиковаться статьи на русском языке. »Со статиите на руски јазик 'Вардар' ќе се помачит да запознајат по широките руски крајови со Македонија и македонското прашање.«

Значительную часть номера занимала статья »Изнинување'ето и разбор на бугарската и српска теорија за народноста на македонците«. Нового здесь ничего нет, т. к. по этим вопросам Мисирков выступал в печати неоднократно (см., например, его книгу »За македонските работи« 1903 и др.).

Остановимся кратко на языке журнала. Прежде всего отметим, что в основу нового литературного языка Мисирков положил центральную группу говоров. И это не случайно. Именно эти говоры в продолжении всего XIX века играли существенную роль в новой македонской письменности (ср. язык братьев Миладиновых, Г. Перличева и мн. других деятелей македонской литературы). На эти говоры ориентировались македонские публицисты и другие деятели македонской культуры.

Естественно, что Мисирков для своего языка взял славянскую азбуку.

Для мягкости согласных установил ' (н'). Придумал букву а.

В отношении правописания Мисирков пошел по пути сербского языка: он положил в его основу фонетический принцип. Лишь в одном случае он отошел от него. Так звук а он передавал двумя буквами: а и а (к'е се помачит да запознајат).

ФОНЕТИКА

Гласных в языке Мисиркова пять: и, е, у, о, а. Они не различают долгот и тонов. Можно предполагать, что в его языке неударенные гласные не редуцировались и не переходили в другие гласные. Находим, однако, последовательно написание неколку, многу, малу, что отражает характерный для македонских говоров морфологический процесс.

Гласный а передается буквами а и а. Буква а служит для исконного а (татковина), находим ее на месте а из ь (магла), из Ѧ (јазик). Буква а употребляется на месте старого носового звука заднего ряда, который в центральных македонских говорах изменился в а (пат, рака, патник, патре).

Гласный у находим не только на месте старого у, но в отдельных словах на месте носового: кук'а, будит и др.

Гласный о встречаем на месте исконного о (пот), на месте »сильного« ь (сон, совет, крепок), в отдельных условиях на месте »сильного« ь (тежок). Представлен о в членной форме (пато).

Находим в языке Мисиркова слоговой р (грлеик', тврда, брзат). На месте слогового л встречаем ол (исполнуват, солнце).

Система согласных языка »Вардара« соответствует системе центральных говоров. Находим: м, н, н', л, л', р, б, п, в, ф, д, т, з, с, ж, ш, ц, дж, ч, г', к', ј, г, к, х. Нет лишь в языке газеты аффрикаты dz (s). Вместо нее всегда встретим з. На месте *tj, *dj найдем к', г', как и в современном литературном языке.

В согласии с орфографической традицией Мисирков не передает оглушение конечных звонких согласных: с твојо цвете гроб му кити;

Во многих македонских говорах в группе *-nije перед н развился ј. »Что в данных случаях появление ј после гласного находится в зависимости от арти-

куляции следующего палатального н, ... об этом свидетельствует отсутствие j в таких формах где не было условия для возникновения н': den, kamen но dejn'e, kamejn'e (Прилеп), образованные по аналогии с формами прежних основ на -ie.² Явление это представлено во многих центральных и западных говорах. Представлено оно и в языке Мисиркова: пустиѝна, изучуваѝето, работеѝне, прашаѝето, употребуваѝето, соображеѝата, сапчествуваѝето, миеѝето, втргнуваѝето, обосновуваѝе, одбележуваѝето, склоноѝето, наог'еѝето, влиѝаѝе, пресел'уваѝето, племиѝна, развигѝето, сознаваѝе, достигнуваѝе, движеѝе и др. Эта особенность македонских говоров последовательно отражена в языке «Вардара».

МОРФОЛОГИЯ

Членные формы имеют тройкий вид: децава, лицено, од наредилница, народноста, времето. В муж. р. ед. ч. употребляются членные формы -о и -от (он, ов): не знам, паго; по голем му мрак во мракот; нимот кровот татковниот; умореѝот матник; не далеко ѝет до денот; к'е бидит против «Вардаров» и неговите сотрудиници; и тешко се разбира от простиот народ и др. В употреблении «краткой» и «полной» форм нет никакой последовательности: они употребляются совершенно произвольно.

В современном болгарском литературном языке «полная» форма -ѝм (-ѝт) определяет подлежащее. Во всех других случаях находим -а (-ѝ). В современном македонском литературном языке всегда используется членная форма -от (-он, -ов). В языке «Вардара» употребляются обе формы безо всякой видимой нормализации.

Личное местоимение ѝас. В третьем лице Мисирков предпочел употреблять форму тоѝ... (а не он...). Формы 1 и 2 л. л. мн. ч. -ниѝе, виѝе.

В прилагательных суффикс -ск, представлен в виде цк': српцк'и, бугарцк'и, македонцк'и, ѝвропеѝцк'и, С-Стефанцк'и, Берлинцк'ио конгрес, грцк'и, словенцк'и, но руск'и. В этом случае мягкость к (к') является позиционной. В формах жен. и ср. р. ед. ч. найдем -цка, -цко: бугарцка, бугарцко. Эта особенность языка «Вардара» отражает одну из характерных черт некоторых центральных македонских говоров.

Формы сравнительной и превосходной степеней пишутся отдельно: по големиот, наѝ големиот.

В области глагольной флексии прежде всего — нужно отметить последовательное употребление флексии — т в 3 л. ед. ч. настоящего времени: туг'а земѝа имат свои, не познаѝт ѝади твоѝи, туг'а л'убов л'убит своѝот; туг'а маѝка, коа те молит; свиот здрвен патник стоѝт; леден пот му чело потѝт; за тебе пак душа дишит; за тебе се срце биѝт; и од радост солзи лиѝт; к'е те л'убит само тебе; к'е привлечит внимаѝето на свите; неговиот задаток, значит, к'е бидит; тоѝ к'е требит со научни доводи да се борит со свите словенофили и др. Нам представляется, что К. Мисирков в этом пункте верно следует македонской письменной традиции и центральному македонскому говору. Верно отражает язык газеты

² А. М. Селищев, Очерки по македонской диалектологии, т. I, Казань 1918, стр. 76.

»Вардар« и характерное для центральных говоров обобщение глагольных основ второго и третьего спряжения на -и. Сохраняется тематическая гласная — е только в односложных глаголах с корневым -и: биет, лиет и др.³

Вспомогательный глагол

	Ед. ч.	Мн. ч.
1 л.	сум	сме
2 л.	си	сте
3 л.	иет, ie	сет

Форма ie употребляется в перфекте: ie забиравил, ie се појавил... форма иет всегда употребляется в сложном сказуемом при имени, страдательном причастии: покрита иет месечина; не далеко иет до денот; и то мало шчо иет патре и др.

Будущее время образуется посредством частицы к'е. Наиболее употребительны из прошедших времен-сложные формы (перфект). Аорист и имперфект чаще представлены в стихотворении Патник.

Аорист и имперфект отражают характерные фонетические и морфологические особенности македонских говоров. Конечное х изменяется в в (ф): зајдов, пајдов. Формы аориста и имперфекта 1 и 2 л. л. мн. ч. в газете не встретились. В 3 л. мн. ч. в интервокальном положении х исчезает: беа.

В перфекте причастие на -л во мн. числе для всех трех родов имеет окончание -ле: србите загубиле падеж; да биле забравиле јазико и се оварвариле.

Очень богат язык Мисиркова отглагольными существительными. Это придает ему слишком книжный характер. Развитые формы македонского глагола дают возможность легко избегать употребления отглагольных существительных.

Часто встречаем в »Вардаре« деепричастие на -ик'и; признаваик'и, одделуваик'и и др.

Последовательно употребляются предлоги во и со: со своите, во науката. Всегда находим предлог од.

В виде приложения дадим перевод на македонский язык стихотворения Петра Прерадовича »Путник«.

ПАТНИК

песма от П. Прерадович (1818—1872 гг.)

»Боже мили, каде зајдов!
Нок' ме стигла во туг'ина,
Не знам пато, не знам трага,
Свегде на гол камен газат
Тешки нози по пустин'а!

³ Подробнее об этом см в нашей статье — »К вопросу о форме 3-го л. ед. ч. настоящего времени в македонском литературном языке«. »Вестник Московского университета« 1948, № 2, стр. 13—21.

С. В. Берштейн

Ущче ноїк'аї не си наїдов!
Север сеч' от снежни брда,
А туг'инец, сиромавот
По голем му мрак во мракот
По тверда му земіа тврда

Наоколо магла паг'ат,
Покрита іет месечина,
Не се видат звездни траги,
Маїко мила, маїко драга,
Ти да видиш своіа сина!

Да го видиш него сега
Обиколен свијот с беда,
Ти, к'е горко заплакаше,
Рака к'е ти с'затресеше,
Од жалост го грлеїк' него!

Зашчо тебе не те слушав,
Кога си мен зборила;
Не од', синко, од маїка ти,
Меко легло шчо стеле ти
Тебе постред своїи крила!

Не од', синко, мила душо,
Ним — от кровот татковнијот,
Туг'а земіа имат своїи,
Не познајат іади твоїи,
Туг'а л'убов лубит своїот!«

Збореїк'и со себе така,
Кон колиба іедна стигне,
Нечекано шчо іе згледа
Умореїн'от патник сега,
И почука на вратине.

Отвараїк'и све полека,
Питаїк'и се, кої к'е да сум?
Глава сваг'ат іедна стара.
»Даї во име Божїа дара,
Бабо, мене да преноїк'ам!

Не знам каї сум, када заїдов,
Нок' ме стигла во туг'ина,
Не знам паџо, не знам трага,
Свегде на гол камен газат,
Тешки нози по пустин'а!

А друг' ноїк'аї каї ке наїдев!
Север сеч', от снежни брда,
А туг'инец, сиромавот
По голем му мрак во мракот
По тверда му земіа тврда.

Наоколо магла паг'ат,
Покрита іет месечина,
Не се видат звездни траг'и,
Маіко мила, маіко драга
Ти да видиш своіа сина!»

»Ке те примев іас со радост,
Ами видиш, оти спніат
Тува сина три и к'ерк'и,
Шчо маічино сето срце,
Сета кук'а исполнуват!»

»Не далеко іет до денот,
Петле і будит самовили;
Дор загреит денот Божні
Мало ог'ен бар положи,
Да одмрзнам студни жили!»

»Моіот ог'ен ми іет скриен,
Немам дрва гото'о нишчо,
И то мало, што іет патре,
Децава к' им требит утре,
Каа се зберат краі огнишче!»

»За туг'инец нишчо немаш,
Туг'а маіко, коа те молит;
Туг'о дете твоіо не іет!» —
Тогаті две му грозни солзи
Низ лицено долу капат.

»Каті сет рац' от твоіта маіка,
Се'а да зберат слози синоі
Каті калено да с'одморит,
Тежок товар да с'соборит,
Каті іет твоіта татковнина?»

Како да сет грч'еі л'ути
Со тоі збор му срце стегли!
Свиіот здрвен патник стоіт,
Леден пот му чело потит,
Не дават му он да мисли,

Ми со очи подигнати
Се обрна тоі на тамо,
Каті од мила татковнина
Свеко утро сонце сиіне,
Тамо мисл'а брзат, тамо!

»За тебе пак душа дишит,
За тебе се срце биіет,
Татковнино, маік' от стрейк'а,
Тебе ти се синот враіка
И од радост солзи лиіет!

С. Б. Бернштейн

Земи го пак твојто дете,
На век твојто тој к'е будит
К'е те л'убит само тебе,
В твојо поле клај му гробо.
С твојо цвете гроб му кити!»

Превел од српско-хрватски К. Мисирков

Résumé

Makedonski kulturni delavec K. P. Misirkov ima velike zasluge za zgodovino makedonskega knjižnega jezika in sodobne makedonske kulture. Ker je precejšen del življenja prebil v Rusiji kot gimnazijski učitelj, je lahko za njegovega bodočega biografa pomembno vse gradivo, ki označuje njegovo delovanje v Rusiji.

Avtor je jeseni leta 1934 v krajevnem zgodovinskem arhivu v Odesi odkril mapo, ki vsebuje dokumente v zvezi z nameranim izdajanjem revije »Vardar« in korekture prve številke. Prvi dokument, ki ga avtor objavlja, je od 9. decembra 1904. Načelnik Glavne uprave za tisk pri Ministrstvu za notranje zadeve senator Zakrevski poroča, da je predavatelj ženske gimnazije v Berdjansku Krsto Misirkov zaprosil, naj mu dovolijo izdajati revijo v centralnem narečju makedonskih Slovanov. Senator prosi posebnega cenzorja za notranjo cenzuro, naj sporoči, kdo bi lahko pregledoval omenjeno revijo. Temu dokumentu je priložen obsežen program Misirkova v devetih točkah. Dovoljenje za revijo je bilo kmalu izdano in prva številka je bila pripravljena 1. septembra leta 1905. Vsebina je tale: 1. od uredništva; 2. prevod Preradovićeve pesmi »Popotnik«; 3. obširen članek »Nastanek in analiza bolgarske in srbske teorije o narodnosti Makedoncev«. Korekture so bile poslane v cenzurni komite, kjer pa jih niso zaradi neznanja jezika mogli pregledati. Cenzor je zaprosil za pomoč tedanjega profesorja za slovansko jezikoslovje na univerzi v Odesi B. M. Ljapunova, ki pa je pregled odločno odklonil. Avtor, ki je imel v rokah le te korekture, ni mogel najti niti prve številke niti nadaljnjih sledov revije. Vsekakor bi revija ne mogla dolgo izhajati, ker je bil program preobsežen in neizvedljiv v takratnih razmerah in ker v Odesi ni bilo ljudi, ki bi Misirkovu mogli pomagati.

Z revijo je Misirkov hotel dokazati samostojnost makedonskega jezika, s članki v ruščini pa zainteresirati široke ruske kroge za Makedonce in makedonsko vprašanje.

Članek, O bolgarski in srbski teoriji o Makedoncih, ki obsega velik del revije, prinaša le stvari, o katerih je Misirkov že večkrat pisal, n. pr. v knjigi »Za makedonckite raboti«, 1903.

Jezikovna analiza revije kaže, da je Misirkov vzel za osnovo novega knjižnega jezika centralno skupino govorov, na katere so se opirali že makedonski publicisti in drugi kulturni delavci 19. stoletja (bratje Miladinovi, G. Prličev in drugi). Avtor nato analizira fonetično in morfološko podobo jezika revije in na koncu kot primer objavlja prevod Preradovićeve pesmi.

Emil Štampar

KOZMIČNOST KRANJČEVIĆEVE LIRIKE

I

Kao svaka velika poezija i Kranjčevićeva je lirika bogata unutar-njim ljepotama. Njeni se motivi i humane idejnosti prelijevaju i kontrastiraju u brojnim nijansama i odzvanjaju u ritmici raznovrsnih tonova. Idejni raspon toga stvaralaštva označen je s jedne strane epitetima slobodarstva, nacionalnoga optimizma, rada, kritičnosti prema društvu, borbenosti, prometejstva, titanizma, revolucionarnosti i svijetlih socijalnih vidika, a na drugoj strani čuli su se glasovi, da je to lirika na rubu beznada, očaja, pesimistička, agnostička, mistična — poezija hamletizma, modernističke klonulosti i budističkoga nihilizma.

U isto vrijeme isticani su: i izrazit subjektivni individualizam i patriotizam i kozmički vidici njegove lirike. Zato je u neku ruku razumljivo, kad Matoš za tu šumu epiteta nalazi zaključnu sintetičku oznaku, da je Kranjčević reprezentativan hrvatski pjesnik. Međutim kritici su na različite načine osjetili i onda istakli neki od ta tri elementa njegove poezije.

Livadić je najviše uočio — osim drugih svojstava — izrazito subjektivne modernističke komponente njegova stvaranja.

Matoš je zapravo najviše sabrao sintetičkih sudova, iako ih je u svoja dva članka katkad u neredu porazbacao, pa i ponavljao. Za toga patničkoga emigranta, u kojem se baš zbog toga razvio pojačani rodoljubni osjećaj, Kranjčevićeva je lirika »glas svih narodnih opozicija«, on mu nije »najhrvatskiji samo po dubini svog hrvatskog bola«, »nego je najviše naš i energijom, titanskim akcentima svog hrvatskog prosvjeda«. Ali u isto vrijeme taj mu je tipični pjesnik tadašnje hrvatske inteligencije također »građanin svijeta«, »umjetnik golemih svemirskih vidika« i stvaralac »svemirske očajnosti i duboko ljudske ljubavi«, da na kraju nađe spretnu formulaciju svih triju spomenutih karakteristika: »Najmoćniji naš pjesnik slobode političke i duševne, on je premda

demokrat, već usamljenom svojom pojavom i jakim svojim nacionalizmom najizrazitiji naš individualista.«

Krleža je, ironizirajući »vječne probleme« istakao, da se pjesnik »razračunavao s uređajem svemira, da je svoj subjektivni pesimizam projicirao na ogromno platno nebesko i svemirsko«, ali da »u svojim dobrim pjesmama otvara zvjezdane prostore«.

Svakako je ta »svemirska komponenta« Kranjčevićeva stvaranja, o kojoj su na svoj način govorili i Marjanović i Barac i drugi Kranjčevićevi istraživači i poštovaoci, zanimljiv problem.

I sam je Kranjčević pokušao odati tu svoju tajnu stvaranja:

... Ta bijah pjesnik — u pola luda,
Sitna mi bila rođena gruda
I usko leglo sred majčina gn'jezda,
Pa htjedoh sjesti na stotinu zv'jezda!

(*Mramorna Venus*)

Tu je misao još poentirao usklikom: Svemirski građanin ja sam!

Želja je ovoga članka — ograničenog prostorom i vremenom — da istakne nekoliko misli u svezi s tom problematikom. Samo tu treba odmah upozoriti, da ova razmišljanja ne će ostati strogo u granicama naslova, koji je izabrala nužda iz tradicije ili jasnije rečeno iz literature o piscu. Izraz »kozmičnost« bit će shvaćen više u širem, prenesenom značenju, onako kako se upotrebljava u književnoj praksi. Analize se, prema tome, ne bi kretale samo u užem spoznajnom krugu njegove problematike, nego bi bilo upozoreno bar u glavnim crtama na karakterističnu Kranjčevićevu osobinu, da u zrelijem periodu stvaranja želi većinu problema zahvatiti u što širim čovječanskim i kozmičkim granicama, i to na raznovrsnom području tematike. A s tim su u svezi i neke specijalne osobine izraza i pitanje odjeka u društvu.

Pjesnikova težnja, da u svezi s problemom, koji ga muči, sabere i sažme što više ljudskih iskustava, pa i iznad njih, iz svemira, može naravno navesti na pitanje, nije li takva lirika bježala od tmurne i krvave stvarnosti u Hrvatskoj i Bosni i skrivala se u anemične konstrukcije, u kojima se nije odražavala prava slika vremena. Sociološka kritika, i između dva rata i 1948., s pravom je za neke pjesme isticala, da je kozmička lirika Kranjčevićeva tražila bijegom iz hrvatskoga i bosanskog očaja neki odah, ali je to učinila više nehajnim zamahom ruke nego detaljnim analizama. Međutim mnogi podaci svjedoče, kako je pjesnika

zaista inspirirala stvarnost, te je zbog toga kao činovnik imao neprilika ili je pjesmu s oštricom, uperenom na nekoga suvremenika, htio u zadnji čas povući. Iz svega toga također izlazi, da je, unatoč uopćavanju, tadašnja publika osjetila aktualnost pjesnikovih zamaskiranih udara.

A u pogledu »kozmičkoga pesimizma« također nije stvar sasvim jednostavna. Često se zapravo iza tih kozmičkih putovanja skriva pozitivno, aktivističko naličje. U jednom dijelu njegova pjesničkoga opusa javlja se ogromna želja za spoznajom svijeta, plemenita radoznalost da se raskriju tajne svemira, koja je danas aktualnija i uspješnija više nego ikad prije. A ako je Kranjčevića pritom razbijesnio očaj, to je bilo od boli građanskoga intelektualca s kraja stoljeća, što je tada mogućnost čovječje spoznaje bila ograničena i nekako zbog nepovjerenja u pozitivizam pokolebana.

Osim toga taj »pesimizam« često znači zapravo razočaranje u mističke uzlete, dakle nemogućnost spoznaje tim putem. Ne isključuje opet traženje spoznaje drugim putevima. Zaista neke pjesme takva tipa nisu običan očaj i slučajno beznađe. Nakon svemirskih lutanja agnosticizam *Sveljudskoga hrama*, budističke poente pjesme *Lucida intervalla* izraz su i prve etape Kranjčevićeva oslobađavanja od mistične tradicije. Na tom su putu zadali značajne udarce mistici i neki bajronski motivi:

Jer bog je noć za one stvorio
Na koje nije danju mislio!
(*Angelus*)

Ili se to osjeća u bolu majke, kojoj je bog prerano uzео dijete:

I uskriknу groznu kletvu:
A što mi ga onda dade?!
(*Providnost*)

Ili kad u ranoj pjesmi *Sjeni majke*, pa i u sonetnom vijencu *Nad propalom krunom*, izražava bol zbog nacionalne potlačenosti:

Plać plaćemo kroz vjekove krute
Plać plaćemo — a nebesa šute!
A ja pitam, ćuteć takve jade:
Gdje je onaj, koj' str'jelu imade?!

Taj se proces oslobađavanja i udaljavanja od mistike kršćanstva, koje mu je djelomično dalo emocionalnu potporu za liriku bola i patnje,

također osjeća u kritičnoj i borbenoj komponenti pjesama s izrazitim kršćanskim motivima: *Eli! Eli! lamâ azâvtani?!*, *Dva barjaka*, *Hrist djetetu u crkvi*, *U katakombama* i *Resurrectio*. U njima niso bile Kranjčevićeve oči uprte u mistične visine, nego su s ogorčenjem fiksirale socijalne nepravde u društvu.

II

Ta atmosfera nezadovoljstva, rastajanja s čarobnom fatamorganom, kolebanja i traženja smisla života te objašnjavanja svijeta zadavala je Kranjčeviću bolne udarce. Pjesma *Zadnji Adam* najreprezentativniji je izraz tih pjesnikovih muka. Nastala u najpobjedonosnijim danima Khuenovim, koji su za Hrvatsku bili najveće poniženje i u situaciji sklonoj spoznajnim i često mističnim razglabanjima, a već su mogli doprijeti i glasovi bogotraženja Dostojevskoga, ta je pjesma bila smioni korak osamostaljenja pjesnikova na području spoznajne problematike.

Njen aspekt je širokočovječanski: od prvoga do zadnjeg Adama, a pozadina kozmička. Prometejska borba zadnjega čovjeka, da se pri raspadanju svijeta održi na životu, afirmacija je Kranjčevićeve volje, kako bi se i u posljednjem času sačuvao život čovječanstva. To je ujedno pozitivno pjesnikovo reagiranje na vlastite trenutke klouna i očaja. Zadnjega čovjeka ne može zadovoljiti ni zapadno ni istočno kršćanstvo, a priroda gleda njegovu propast indiferentnim očima, i on umire s upitnikom na ledu. Pjesnik, koji je već prije ironizirao vulgarni materijalizam (*Portret*), pada sad s visina kozmičke mistike na zemlju i kao da hoće reći: jedina spoznaja, koju može čovjek realno dohvatiti, kretanje je materije i njeno prelaženje u nove oblike — dakle postepeno se preko panteizma (sveduh) približava nekom poetskom dijalektičkom shvaćanju.

Takvo doživljavanje podupiru i stihovi iz pjesme *Iza spuštenijeh trepavica*:

I mislim: što to priroda sebe
Zdere i gradi, gradi i ždere,
A sve, što je lijepo, skladno i pravo
Tek da je čedo maštanja našeg,
O onda mi biva, da leden stojim
Pred strašnom sfingom, a moje usne
Ne mogu pred njom moliti više

Ko čedo malo, kad sveto kleči
U zipci svojoj ručice dižuć
Tamo spram stare slike o zidu;
Već šutim i mislim i — ne mislim ništa!

Tako njegovi letovi, odbijeni od granica mistike i agnosticizma završavaju spuštanjem iz visina kozmosa na zemlju i na njoj traže rješenje. Iako je tu sliku Kranjčevićeva stvaralačka fantazija razvila do tako širokih čovječanskih i kozmičkih vidika, ipak je problem pjesnički rješavan sa stanovitom vizurom iz njegova vremena i očima spoznajno-radoznalog intelektualca devedesetih godina u zapuštenoj provinciji, kojega je zahvatila skepsa u pozitivizam i nezadovoljstvo s kršćanskim utjehama, a nije mogao da prevali put prema naučnijem objašnjavanju svijeta, koje kao da je negdje u daljini instinktivno osjećao.

Kad su njegovi kozmički letovi obično završavali na tvrdom zemljinu tlu, razumljivo je, da su i drugi problemi, koje je često doživljavao na vrlo širokim relacijama, također poetski razvijani na toj čvrstoj bazi.

I kršćanske ideje tretira on većinom u širini cijeloga historijskoga postojanja, ali u prvom redu kao kritiku društveno-moralnih izopačavanja, za koju su ga inspirirali sukobi u stvarnom životu (*Eli! Eli! lamâ azâvtani?!*, *Hrist djetetu u crkvi*).

I drhtaje usplahirene erotike u pjesmi *U želji ljubavi* fiksira kao vječno čovjekovo čuvstvo, okarakteriziravši ga sveobuhvatnim riječima: »srdaca sviju žuđen trenu«.

Također je i u društveno-moralnoj kritici sarkazmom ošinio tip puzavoga birokrata, kakvih je imao dosta oko sebe u Bosni, u tako uopćenom okviru, da je na neki način bilo Matošu žao, što je tim izgubio karakterističnost bosansko-hrvatske birokratske sredine, premda su zapravo suvremenici mogli u tom alegorijskom psu prepoznati Kallayeva i Khuenova činovnika (*Gospodskom Kastoru*).

Slično je i u pogledu aktualne inspiracije, široke tipizacije diktatorstva i društvenoga odjeka s pjesmom *In tyrannos*.

Osobito je zanimljivo i na prvi pogled paradoksalno istaći, da je i njegova najbolja patriotska lirika — kao pjesme *Moj dom*, *Mojsije*, *Angelus* — univerzalnoga karaktera, i to je jedno od svjetlijih zapažanja Livadićevih, koje se može prihvatiti. Pjesma *Moj dom* s kritičkim reagiranjem na verbalističku hrvatsku liriku i bez oznake nacionalnoga imena, tipična je za prilike u Hrvatskoj devedesetih godina, ali je i tu patriotski osjećaj tako uopćen, da pjesma može djelovati na pripadnike

različitih domovina, da u njoj osjete toplinu svoje uže zajednice. Slično je i sa širokom fiksacijom problema u *Mojsiju*. Vizionarstvo genija i zaostajanje masa za njim te tim ubijanje njegove samosvijesti nije bilo karakteristično samo za izraelsku priču, nego je transponiralo aktualnu tendenciju u pjesnikovo doba.

Mladi Kranjčević je bio pjesnik nacionalne slobode, ali u daljem razvoju proširuje se i pojačava njegov interes za socijalnu slobodu čovjeka ili bolje rečeno u smislu njegove stvaralačke sveobuhvatnosti: čovječanstva. Kao siromašan dak, stanujući kod radnika, osjetio je, što je bijeda. O tome je razmišljao i u svezi s radničkim položajem u Hrvatskoj i pomoću lektire u svezi s razvijenijom situacijom u svijetu. A kada se povežu glavni doživljaji njegovih socijalnih pjesama i pojedini detalji iz ostale tematike, ukaže se široka slika ljudskoga društva u motivima socijalnih suprotnosti. Pritom je naročito značajno, da je pjesnikova simpatija u tom razvojnom alternitetu uz naprednu komponentu, koja se u nekim momentima historije uzdiže do revolucionarnosti. Suosjećanje za male, potlačene ljude pod Himalajom ili u Fenikiji, za radnike, koji grade faraonima piramide, za ponižene i uvrijeđene u *Misli svijeta*, za libijskoga roba u *Dosjetki smrti*, za Grakhe u *Noći na Foru*, za seljačku djevojku, a protiv feudalca u *Astrei* pa za revolucionarne demokratske mase u francuskoj i ruskoj revoluciji (*Resurrectio*, *Vizija*) impresivno ilustriraju to Kranjčevićevo opredjeljenje za maloga, potlačenoga i radnog čovjeka u širokim historijskim razdaljinama.

Smatrajući rad za mjerilo vrednovanja čovjeka, zgušćuje tu povišnu problematiku, razbacanu u pojedinim motivima, u pjesmi *Radniku*. Odbacujući efemerne lokalitete historije, simbolizira u radniku težnju svih radnih ljudi iz prošlosti i suvremene napore radničke klase, da pobjednički ostvare svoju želju za slobodom, za pravednijim odnosima u društvu i da zemlja postane domovina svim ljudima — kako je to efektno izrazio u široko uopćenoj pjesmi *Misao svijeta*.

Sve ove analize, koje su djelomično već iznesene prije, upozoravaju na pjesnikovu težnju, da u istaknutijim pjesmama na bazi inspiracije iz stvarnosti raširi razmišljanje o pojedinom problemu do širokočovječnih, a i kozmičkih vidika. Pritom treba istaći, da je često njegova kozmičnost završila epilogom na tvrdoj zemljinoj kori, te je zato mogao Livadić iznenađeno konstatirati: »Začudo je ta mistika također u neku ruku realistična.« Aktivnošću te komponente uopćavanja do širokočovječanskih i kozmičkih granica u nizu pjesama različite problematike

pokazao je pjesnik kao svoju naročito istaknutu osobinu, kao neki *posebni sistem stvaranja*, da svojim humanizmom proдре do što dubljih spoznaja čovjeka i svijeta. Pritom je u tom stvaralačkom građenju nastojao da svoj doživljaj raširi iskustvima prošlosti, te je s te strane duhovita Matoševa rečenica: »Kranjčević trpi od prastarih bolova, ali u novom obliku.«

S druge strane tražio je i naslućivao perspektive, te su njegova ostvarenja *Radniku*, *Misao svijeta*, *Vizija* i neke druge zaista vizionarna osvjetljenja puta budućnosti. Razumljivo je, da su sva ta uopćavanja zasjenjena maglama njegova vremena i da je pogled toga lijevoga građanskog demokrata bio zato ponekad mutan i, naravno, omeđen granicama dostignuća i orijentacione potpore, koju mu je mogla dati njegova mala i potlačena zemlja.

Stopivši u svojem doživljaju i poticaje suvremene stvarnosti, i iskustva prošlosti, i vizije budućnosti te osvjetlivši emocionalnom vatrom bujnog temperamenta organski splet subjektivnog, nacionalnog i širokoljudskog u različitim idejnim nijansama, Kranjčević je bio najdublji i najdalekovidniji pjesnik svoje zemlje i svoje generacije.

III

Za takve doživljaje ogromnih širina i dubina i njihovih uopćavanja tražio je Kranjčević adekvatan ekonomičan izraz. U toj težnji za sažetostću nastoji da sa što manje riječi zahvati što više životne esencije. Osjeća se baš kao neka sistematska težnja, da u njegovu izrazu uz riječi s direktnim značenjem zahvati figurom mnoštvo pojedinosti, koje bi drugi pjesnik iznio u više riječi ili u nizu rečenica. Taj napon kondenzacije je tako jak, da je katkad prisilio i odličnog slovenskog lirika Gradnika, da u slovenskom prijevodu nekih Kranjčevičevih pjesama raširi stih i tako zadovolji zahtjeve poetskoga doživljaja. U Kranjčevičevu izražajnom sistemu širokočovječanskih i kozmičkih pjesama češće se susreću figure — organski izrasle iz idejnoemocionalne srčike pjesme — koje kao karakteristični detalji svojim vizuelno-zvukovnim elementima stvaraju u bratstvu s običnim riječima plastičnoemocionalnu sliku velike panorame zbivanja.

Zato su kao odraz težnje za izražajnom fiksacijom širokih idejnih zamaha glavne karakteristike njegove figurativnosti velika sintetičnost i dimenzionalnost, koje daju njegovim ostvarenjima plastičnost monu-

mentalnosti. Te dvije dragocjene rijetkosti mogla je pokazati zaista invenciozna stvaralačka fantazija, i njena uloga u građenju boljih pjesama svakako je bila značajna bez obzira na Matoševo drukčije mišljenje. Pjesma *Zadnji Adam* daje obilje dokaza u korist Kranjčevića. Neke slike i figure su takve, da ih se zaista može nazvati kozmičkima:

... Oj zbogom, Febo! — glasi s Geje struje.
Oj zbogom, Gejo! — pozdrav joj od Feba,
A nijemi Fatum grdan sanduk kuje
I leden prevjes tke im preko čela.

Ili isto takve slike za svemirska tijela u *Ditirambu*:

Ah ko da mari žarki vjerenik
Što mu se baka dronjcima kiti!

U tom je rasponu našao Kranjčević i efektanu figuru za sunce: »svjetlonoša se umorio sijedi«. Zaista je trebalo imati elastičnu maštu, da se pronađu neobične figure, kojima je pjesnik plastično obuhvatio ogromne temporalne i lokalizacione distance, kakve su razvijane u spomenutoj pjesmi.

Slike:

I prostro se je izdanuvši tako
cijelog ljudstva oboreni lik,

ili: »krvca, što je tekla kroz žile svijeta smrznuta se i susta«, ili: hiperbolični spomenik čovječanstvu vrlo su plastični detalji, koji sažimaju u sebi neizmjerne prostore, a pri pronalaženju takvih figura zaista je trebala pomoć razgibane mašte. Tu želju za što većom sintetizacijom otkriva i paralela spomenutog stiha s prvom, rukopisnom varijantom, gdje je bila uža slika: »krvca što je tekla kroz srce svijeta smrznuta se i susta«. Međutim golemih figura, koje snažno pridonose reljefnosti i emocionalnosti cjeline, naći će se i u drugim pjesmama sa širokom tematikom kao n. pr. slika bratskog čovječanstva i zemlje domovine u *Misli svijeta* ili nekoliko figura iz *Ditiramba*, *Iza spuštenijeh trepavica*, *U noći mrtvih* i dr.

Osim takvih slika sa prostornom komponentom:

I poludrijeman bez svijesti plivam
Opojnim virom svemirske pjesme.

(*Iza spuštenijeh trepavica*)

ili: Zapremili ste i vi i vaše gospe bijele
Na pozornici svijeta sve najprve fotelje!
(Eli! Eli! lamâ azâotani?!)

sugestivne utiske figurativne plastičnosti naročito postizava Kranjčević zahvaćanjem velikih vremenskih distancija:

Vječne patnje, s kojima rod je ljudski
Boj vojevo, veslajuć teško cilju,
Ko u pra'vjek povijest sklesa spomen
Tebi u čelo.

(Radniku)

Ulazi, prolazi, pada u studnom u ovome hramu
S v'jeka u v'jekove tako... Mali i sićušni čovjek

(Sveljudski hram)

I u nijemom cjelovu tako
V'jekovi ginu kano i časak.

(Ditiramb)

Prošetala se povijest u sramotničkoj halji.

(Eli! Eli! lamâ azâotani?!)

Ili na području erotike:

O dodi, željo od vijeka
(U želji ljubavi)

U nizu pjesama stvara Kranjčević plastične detalje na organizmu cjeline kombinacijom široke vremenske i prostorne figurativnosti:

O jadniče, kad prokleh onda rod
I sve, što smrtna žena baštini
Od zagrljaja s muškim plemenom

(Mojsije)

Duh moj trza me negdje
U bezdan svemirske magle, na konac mirijada.

(U noći mrtvih)

Gvozdene srči i žilja pradubi sve do nebesa
Strepe ko u crkvi gordoju granitne potpore sure;
Nikli su, prva kad miso ljudska pod čelo se skresa.

(Sveljudski hram)

Osim tih kvaliteta pokazao je pjesnik da zna zahvatiti daljine nabacujući karakteristične geografske pojmove i stvarajući njima široku sliku cjeline svijeta (*Zadnji Adam, Misao svijeta* pa i *Slavenska lipa*).

Konačno je njegova stvaralačka želja sažela duboka čovječja iskustva u figurama i slikama s trajno živom aktualnošću i svečovječanskom putnicom te ostavila u svojoj poeziji priličan niz aforizma, koji svojom duhovitošću, emocijom i slikovitošću zaustavljaju čitaoca, da razmišlja i uživa u bogatim nijansama životnih asocijacija:

Gorko je gorko stajat uz odar vlastite volje.

(*Ditiramb*)

Mrijeti ti ćeš, kada počneš sam

U ideale svoje sumnjati.

(*Mojsije*)

Najlakše k cilju podvita repa!

(*Gospočinu Kastoru*)

Ah silno mrzim glasne ideje

Koje su vazda žabam na usti

(*Iza spuštenijeh trepavica*)

I narodi su djeca velika

Što lako im je kupit igračke!

(*Mojsije*)

Sve ove analize pokazuju, da je širokčovječanski i kozmički napon Kranjčevićeve idejnosti stimulatивно djelovao na stvaralačke dispozicije njegove i da je na području takve tematike stvorio slike i detalje velikih plastičnoemocionalnih dimenzionalnosti. Graditelj je golemog sveljudskog hrama. Prostor i vrijeme su mu građevni materijal. Sintetizacija, velika dimenzionalnost i aforističnost u kompoziciono-ritmičnom organizmu su njegove najbitnije komponente u plastičnom izgrađivanju živosti doživljaja. A takve kvalitete dižu uz ostale pozitivnosti pjesnika na visoko mjesto književnoga stvaralaštva uopće.

IV

Širokčovječanski i kozmički napon problematike i idejnosti te golema dimenzionalnost njegove figurativnosti svakako su vrlo povoljne premise, da pjesnik prijeđe granice svoje zemlje i u stranom svijetu nađe srodnog prijatelja i poštovaoca. S tim u svezi postavlja se zanimljivo pitanje, da li je Kranjčevićeva lirika uspjela privući svjetskoga čitaoca i kako ju je primio hrvatski i jugoslavenski ljubitelj knjige?

Kranjčević *Bugarkinja* imao je zapravo strančarskoga čitaoca kao i Harambašić. U kasnijim pjesmama bez deklarativnosti, naoko udaljen od neposredne stvarnosti ili zadubljen u »visoke« probleme, pjesnik je

ipak zadržao suvremenoga čitaoca, premda se taj krug nešto suzio. Ta povezanost nije postojala samo zbog snažnoga izražajnog aparata pjesnikova, nego i zato, što je čitalac oko 1900. i bez označenih nacionalnih, vremenskih i prostornih atributa dobro osjetio, koliko je suštinskih motiva, problema i idejnosti hrvatskoga društva potkraj 19. i početkom 20. stoljeća zahvatio i slio u svoje pjesničke kompozicije. Vidio je, kuda su nišatile njegove asocijacije. Baš zbog poetskih generalizacija, u kojima su iz mnoštva detalja izdignute idejne karakterističnosti hrvatskog života iz prošlosti i suvremenosti, obasipa ga Matoš laskavim epitetima najhrvatskijeg pjesnika.

Ali jer je njegova lirika sadržavala i perspektivni polet, socijalna rezonancija njegove poezije je očuvala pozicije, samo što je bilo razdoblja s jačim ili ponekad i sa slabijim odjekom, naročito katkad u svezi s nastojanjem konzervativnih grupacija, da mu snize vrijednost. Barac je dobro uočio, kako je Kranjčević poslije smrti bio miljenik nekoliko mlađih borbenih pokoljenja, a Krleža je s pravom istakao, da je njegova lirika snažno utjecala »na lijevo, napredno krilo naše književnosti«, misleći pritom i na sebe.

Naše najnovije doba očito je dosad iskazalo najveću pažnju Kranjčeviću i on iz cijeloga hrvatskog književnog naslijeđa raste gotovo u najreprezentativnijeg pjesnika. I baš zbog toga što je svako doba našlo u Kranjčeviću vlastitih tonova, stvorio se posebni nacionalni fluid, koji njegovim snažnim ostvarenjima još više diže emocionalnu rezonanciju.

U svezi s tim zapažanjem rado uskače paralela s Prešernom u Sloveniji, samo što se čini, da je slovenski lirik doživio širu društvenu popularizaciju. Još uvijek smetaju za spontaniji kontakt sa širom čitačkom publikom stanovite maglovitosti i nejasnoće nekih Kranjčevićevih pjesama. Često se morao zamaskirati i figurama prikriti direktni smjer njegovih aluzija, i to tako da se one prošuljaju kraj cenzure, a opet da bar inteligencija može naslutiti cilj njegova udarca. Zato je ubuduće potrebna još veća pomoć kritika i komentatora Kranjčeviću čitaocu. Vjerojatno zbog toga njegova lirika nije, osim u Hrvatskoj i Bosni, još uvijek našla snažniji odjek u ostalim republikama, iako je prilikom različitih jubileja, a i inače, posvećena lijepa pažnja i poštovanje stvaraocu. Premda poznat i cijenjen nije toliko postao popularan.

Taj pjesnik čovječanstva i svemira malo je dosad zainteresirao svjetskog čitaoca. Dobio je doduše priznanje u vizionarnoj studiji poljskog slavista Grabowskoga (1908). U Češkoj ga je također člancima i

prijevodima popularizirao pjesnik Adolf Černy. Početak stoljeća zabilježio je i prijevode Kranjčevića na ruski. Bilo je i vrlo povoljnih prikaza Kranjčevićeve poezije u talijanskim, njemačkim i francuskim časopisima, ali koliko je to manje od internacionalne popularizacije Ive Vojnovića! Ipak tim prvim pokretima priznanja nije dala prošlost dovoljno ekspanzivne energije. Međutim riječi ruskog slavista Kravcova na kongresu slavista u Moskvi o Kranjčeviću »baljšoj horvatskij poet« trebale bi se češće čuti i na drugim svjetskim jezicima.

Kranjčević očekuje svjetskog čitaoca. Uzi izbor njegove poezije to očito zaslužuje. A dužnost je naše kritike, nauke o književnosti i cijele kulturne zajednice, da prevladaju nehaj velikih prema maloj zemlji i njenoj književnosti. Treba učiniti sve, kako bi i druge strane spoznale Kranjčevićevu veličinu i dale tom pjesniku širokočovječanskih i svemirskih problema sa širokodimenzionalnom figurativnošću, ali s malo svjetskih čitalaca, adekvatno priznanje u okviru svjetske književnosti.

Résumé

L'auteur de cette étude *Le caractère cosmique de la poésie lyrique de Kranjčević* a voulu attirer l'attention sur quelques problèmes touchant à l'œuvre de Silvije Strahimir Kranjčević qui fut un des meilleurs poètes croates de la fin du 19e et du début du 20e siècle. Les problèmes qui agitent ce poète s'étendent sur un domaine extrêmement vaste ils embrassent le monde humain et l'univers. Ses poèmes sont inspirés par la vie sociale de son temps, mais le poète a su approfondir les problèmes par des éléments rétrospectifs et par des perspectives, il a synthétisé l'instant vécu dans un poème qui agit sur la société au moment de sa publication, mais qui garde tout son effet aussi plus tard. L'angle de vue du poète garde évidemment l'empreinte de l'époque où il a vécu. Cette manière de créer ne caractérise pas seulement les poèmes qui traitent les problèmes de la connaissance (Le dernier Adam), mais aussi les poèmes où il critique la société, ainsi que ses poésies lyriques inspirées par la patrie, la vie sociale et l'amour.

Les expériences vécues du poète trouvent une expression très plastique dans les images qui excellent par leur concision, leur air monumental et leur envergure en ce qui concerne le temps ou l'espace, ou encore tous les deux. Certaines images présentent un véritable caractère cosmique.

Ces hautes qualités poétiques ont fait de Kranjčević un classique qui est très populaire dans toutes les républiques yougoslaves. Il est apprécié dans tous les pays de langue slave, et on le connaît en partie même dans le monde occidental. L'histoire et la critique littéraires ont néanmoins le devoir d'attirer, d'une manière plus systématique que par le passé, l'attention sur les hautes qualités de cette poésie qui mérite d'être connue dans la littérature mondiale.

Mirko Rupel

PRIMOŽ TRUBAR V KEMPTENU

V pismu Henriku Bullingerju je Primož Trubar 13. marca 1557 iz Kemptena napisal: »Wie ich erstlich vor 4 jaren hie er (=hieber) kam...«¹ Po tej izjavi je prišel iz Rothenburga ob Tauberi v Kempten leta 1553. Tako so pri nas in drugod navajali vsi — dokler ni leta 1920 Georg Loesche² objavil nekaj arhivalnih virov, ki očitno kažejo, da je bil Trubar v Kemptenu že leta 1551. Izmed teh nas zanimajo tu:

1. Pismo Mihaela Gretterja, župnika v Schwäbisch-Hallu, županu in svetovalcem v Kemptenu 26. maja 1551 (Loesche je objavil samo posnetek).³

2. Trubarjevo pismo Jerneju Holdenrietu, učitelju v Schwäbisch-Hallu, 20. julija 1551 (objavil Loesche v celoti).

3. Trubarjev osnutek cerkvenega reda (objavil Loesche v celoti).

4. Trubarjeva pogodba s Kemptenčani 23. februarja 1554 (Loesche je objavil le odlomke).⁴

Ker je tu pod 2 navedeni tekst prvo ohranjeno Trubarjevo pismo in Loeschejeva objava pri nas težko dostopna in tudi brezhibna ni, naj ga tu objavim natanko po ohranjenem prepisu.

Eruditione & pietate ornatiss[imo] viro d[omino] m[a]g[ist]ro Bartholomeo Holdenriedt, ludj literarij in Hala dilectorj fideliss[imo] etc., f[rat]ri suo honorand[issim]o, Schwäbischen Hall.

Gr[at]iam et foelicitate[m] o[mn]em a Deo Patre per D. JESVM etc.

Erbar, hochgelerter, vertrauter magister Barthlme, wisset, daß ich ewere 2 schreiben, an mich gethan, hab empfangen, vnd bedanckh mich gegen euch mit dem höchsten ewer treuer promotion vnd commendation an meine herren zu Kempte vnd an ewere freunde beschehen; wolt Got, ich möcht solches widerumb vergleichen, vnd dise wolthat soll bey mir in vergessen nicht kommen, vnd ich

¹ Th. Elze, Primus Trubers Briefe, Tübingen 1897, 24.

² G. Loesche, Truberiana, für die Wirksamkeit in Kempten: Beiträge zur bayerischen Kirchengeschichte XXVI, 17.

³ V celoti je objavljeno pismo v Razpravah 2. razr. SAZU III, 170.

⁴ V celoti je objavljena pogodba v Razpravah 2. razr. SAZU, III, 171—172.

will allen möglichen fleiß dahin wenden, daß jr von meinewegen von den herren von Kempten noch derselbigem gemain kain vndanck noch vnehr pringet. Got hab lob, meine herren, dergleichen die gemain, sein mit meiner predig bisher wol zufriden, allain die kirchenordnung, die bisher ist gehalten, sonderlich die administration der h. sakrament gefelt mir gar nicht. Ich hab ain kirchenordnung nach gelegenhait der sachen gestelt vnd den herren vberantwort; bin gleich wol vertrösst, sy wöllen mich darbey handthaben, auf die kunfftige wochen werden mit mir weiter handeln. Die gemelte kirchenordnung wirt euch der edel hochgelert h. Jacob Platenhart ein Copei sehen lassen. Mit der behausung und besoldung bin auch wol zufriden, nach dem die stat, wie die herren selbst mir haben angezaigt, ganz arm sey. Sy geben mir 4 malter weiz vnd korn, holz nach noturfft vnd wochentlich 3 taler. Ich wohn allain jm pfarhof vnd bin frey vmgelts vnd aller burgerlichen beschwerden. Ewer vater, dergleichen ewer veter herr Hanß thuen mir alles liebs. Wir seind gar oft bey ainander. Jr muest bald auch zu vns kommen auf ewers vaters hochzeit. Ir schreiben wisst hierinne zuempfaen.

Von neuen zeitungen weiß ich euch dißmaln nichts zuschreiben. Ir habt der neu zeitungen, Got erbarmt, nur zuuil. Herr Platenhart hat mir seine schreiben, die jme heut von Hall vnd Rotenburg zuekommen, alle sehen lassen. Got sey es geklagt, daß die Teütschen dahin gerathen vnd ain solchen jamer vnd blutuergießen vnder ainander angericht haben; aber diß alles sein vrsachen vusere sünde vnd vnpueßwertig leben etc.

Man sagt bey vns, wie im königreich Neapolis auch grosser krieg sey; dahin soll der jung prinz ziehen, vnd der pabst hab seinem kriegsolckh vrleub geben; was part er sey, weiß man noch nicht. Das vberig von allem meinem thuen vnd andern sachen werdet von offtgemelten herrn Platenhart vernennen. Grüesset von meinewegen vnd befelcht mich dem herren Michl Gretter vnd den herren Johann Regulum physicum sambt jren hausfrauen. Hiemit alle sambt Christo Jesu dem herren befolhen. Datum in der eil zu Aichne⁵ den 20. tag julij jm 51. jar.

Tuus ex animo

Primus Truber.

Ewer bruder Hanß vnd sein christliche, verstendige hausfrau lassen euch treulich grüessen.

Loesche je povedal, da so ti spisi iz glavnega državnega arhiva v Dresdenu,⁶ loc. 8763, ni pa povedal, kakšna je njih medsebojna zveza, od kod izvirajo ali kako so zašli v Dresden.

O Loeschejevi objavi je poročal France Kidrič⁷ ter nujno moral sklepati, da je Trubar prišel v Kempten leta 1551, in sicer med 26. majem (gl. Gretterjevo pismo) in 20. julijem (gl. Trubarjevo pismo). Neskladnost

⁵ Aichne je pač vas Aichen pri Krumbachu na Švabskem.

⁶ Danes: Sächsisches Landeshauptarchiv.

⁷ ČJKZ II (1920), 114.

med Trubarjevo izjavo, da je prišel 1553 v Kempten, in med dresdenskim gradivom, ki narekuje letnico 1551, Kidrič ni poskušal razložiti ne v poročilu o Loeschejevi objavi ne v svojem Ogradju za biografijo Primoža Trubarja.⁸ Za Kidričem smo šli vsi, ki smo o Trubarju pisali.

Vendar Trubarjeva izjava iz leta 1557, češ da je pred štirimi leti prišel v Kempten, ni kar tako. Podpreti se dá še z drugim gradivom. Predvsem jo potrjuje poročilo teologov in svetovalcev, napisano po zaslišanju Primoža Trubarja v Stuttgartu 3. septembra 1565, v katerem se bere, da je Trubar pripravljen sprejeti službo v Schweinfurtu predvsem zato, ker govori bolj frankovsko kakor švabsko narečje »sonderlich weyl er zuor sechs jar lanng zu Rotenburg auff der Tauber gepredigt«.⁹ Če je torej bil Trubar v Rothenburgu šest let — tu je nastopil službo 1548 — ni mogel biti 1551 v Kemptenu.

In še eno potrdilo Trubarja samega. V sporu s Konzulom je izjavil: »Ich unnd mein weib haben ime in unnsern arm unnd nothwendigen ellendt zu Rottenburg unnd Kempta also halb kranken bei drei viertel jahr bei unnserm tisch, uff unnserm bett trewlich gehalten.«¹⁰ Ker je Konzul zapustil gostoljubne Trubarjeve 1. avgusta 1553,¹¹ potem ko je bil pri njih tričetr leta v Rothenburgu in Kemptenu, pomeni to, da je nekako novembra 1552 prišel k njim v Rothenburg in se preselil z njimi leta 1553 v Kempten.

Poleg teh treh Trubarjevih izjav pa so še druge priče, da je Trubar ostal v Rothenburgu do leta 1553.

V računih rothenburškega špitala »Außgaben an Getraid«¹² srečamo Trubarjevo ime od 1549 (računi za 1548 manjkajo) do 1552; zapisi se glasijo:

1549: V malter¹³ Korns her primus;

1550: II malter korns dem Hern primus;

1551: IV malter Korns dem Hern primus;

1552: IV malter Korns dem Herrn primus Truber.

V letu 1553 v teh računih ni več omenjen, ker je že v začetku tega leta zapustil Rothenburg.

⁸ Razprave znanstvenega društva za humanistične vede I (1923), 244.

⁹ M. Rupel, Trubariana: Razprave 2. razr. SAZU III, 178.

¹⁰ Th. Elze, Pr. Trubers Briefe 150.

¹¹ M. Rupel, Trubariana (gl. op. 9), 174.

¹² Mestni arhiv Rothenburg ob Tauberi R (= Spitalrechnungen), Bd. 19—20.

¹³ Malter, votla mera 150 l.

Že 27. februarja 1553 je prosil Joannes Cantzler, župnik v Frankenheimu, rothenburške svetovalce za službo, ker je izvedel, da je v Rothenburgu mesto prosto.¹⁴ Če se tu ne dá za gotovo reči, ali gre za mesto, ki ga je imel Trubar, pa to jasno sledi iz prošnje Georgiusa Könleylnna (Köhnleina),¹⁵ župnika v Unternbibertu, ki je 7. julija 1553 takole pisal rothenburškemu županu in svetovalcem: »Nach dem ich jungst verschinen bericht worden bin, wie daß ein erbar rhat zween predicanten (als nemblich m. OBwaldum¹⁶ vund herren Primum Truber) geurlaubt hab vnnd aber anderer anzwnemen gewertig sey, hab ich nit können vnterlassen, e. e. w. zwschreiben, auch mein gmuet vnnd willen anzwzai-gen, ob ein erbar rhat kay. reichsstat Rottenburgk etc. meines furnemens einen gfallen tragen würde vnnd mich mit derselbigen predicanten stand einem begaben wolten.«

Če nam torej Trubar sam in sodobni akti zatrjujejo, da je prišel v Kempten leta 1553, potem dresdensko gradivo ne more biti v redu.

Akti, spravljeni danes v Dresdenu, so *prepisi*. Nastali so ob pogajanjih med cesarskimi komisarji in kemptenskim mestnim svetom 1630 in sl. Ta pogajanja so bila posledica restitucijskega edikta, ki ga je izdal leta 1629 cesar Ferdinand II. po zmagi nad Danci in ki je med drugim določal, da morajo protestanti vrniti vsa po passauski pogodbi (1552) prisvojena cerkvena posestva. Spise z vsemi prilogami (prepisi) so poslali saškemu volilnemu knezu kot evangeljskemu državnemu stanu (čeprav protestant, je bil tedaj na cesarjevi strani) in tako so se ohranili v dresdenskem arhivu pod naslovom: »Deren Freien und Reichsstädte bei den Kurfürsten von Sachsen Gravamina 1630/31«.

Iz aktov izhaja, kako si je fiskal (cesarski tožilec) prizadeval dokazati, da so v Kemptenu postali luteranci šele po letu 1552, t. j. po passauski pogodbi, prej da so bili evnglijanci. Če pa niso bili luteranci pred 1552, nimajo pravice do cerkvenih posestev, čeprav so jih pred tem letom kupili ali zasegli. Tudi Trubar je šele po letu 1552 nastopil službo v Kemptenu; bil da je prvi luteranski pridigar.

Kemptenčani so spretno odgovorili, češ da vendar Trubar ni bil prvi, tudi pred njim so bili luteranski pridigarji, le tako znani niso bili. Sicer

¹⁴ Bayerisches Staatsarchiv Nürnberg, Reichsstadt Rothenburg Nr. 2084, Bl. 145.

¹⁵ Prav tam, Nr. 2084, Bl. 146.

¹⁶ Mišljen je Oswald Ruland, prim. Razprave 2. razr. SAZU III, 174.

pa je Trubar že 1551, torej pred passausko pogodbo, bil v Kemptenu in že 1551 sestavil cerkveni red itd. Za dokaz so priložili zgoraj omenjene dokumente v prepisu.¹⁷

Žal nam ni na voljo ves fiskalov akt in ves odgovor Kemptenčanov, vendar nam to zadošča za sklep, da so Kemptenčani v obeh pismih — *ponaredili* letnico; nič drugega, samo letnico. Namesto 1553 so napisali leto 1551. S tem so hoteli dokazati, da so že pred passausko pogodbo imeli za pridigarja pravega luteranca — Primoža Trubarja.

Dokazati se dá, da niso govorili resnice, ko so trdili: »So hat auch besagter Truberus der statt Kempten gleich in anno 1551 ein kirchen ordnung verfasst, so in originali jedoch de anno 53. verhanden, beyligende copi auch derselben allerdings gleichlautendt ist.« Prilagati prepis cerkvenega reda iz 1553 bi imelo pomen samo tedaj, ko bi bil ta enak cerkvenemu redu iz 1551. To pač so hoteli povedati Kemptenčani. Vendar priloženi cerkveni red ni mogel nastati 1551, ker se naslanja na württemberški cerkveni red iz 1553 in se poziva na württemberško konfesijo, ki je iz leta 1552.¹⁸

Da pa je ta cerkveni red iz leta 1553 *prvi*, ki ga je sestavil Trubar, dokazuje ves njegov slog, zlasti pa mesto, kjer pravi, da bi bilo dobro in koristno vsakogar, preden prejme obhajilo, izprašati, poučiti in absolvirati, kakor je navada v mnogih starih in sedanjih cerkvah; »aber dises volckh alhie«, nadaljuje »wie ich bericht und selbst zum tail mercke, kan so bald ohn zertrenung (brez razprtij) nicht dahin gebracht werden. Darumb...« Če pravi Trubar, da se kemptensko ljudstvo, kakor so mu povedali (»wie ich bericht«) in kakor je sam delno opazil, ne dá spraviti kar tako k izpraševanju, nam to kaže, da je to pisal, ko je komaj prišel v Kempten in še ni dodobra poznal krajevnih razmer. Z drugimi besedami: ohranjeni cerkveni red iz 1553 je nastal koj po Trubarjevem prihodu v Kempten; pred tem ni bilo izpod Trubarjevega peresa nobene drugega cerkvenega reda. To dejstvo nam dovoljuje še drug sklep. Če Trubar v zgoraj natisnjem pismu omenja cerkveni red, ne more biti mišljen noben drug kakor le-ta iz leta 1553. Potemtakem tudi omenjeno pismo ne more biti iz leta 1551, temveč je iz leta 1553.

Pismo omenja med novicami tudi prelivanje krvi med Nemci. Ne vem, na kateri boj iz leta 1551 bi se to moglo nanašati; pač pa je 9. ju-

¹⁷ O vsem tem prim. M. Rupel, Razprave 2. razr. SAZU III, 167.

¹⁸ Fr. Kidrič, ČJKZ II, 116.

lija 1553 bila bitka pri Sievershausnu, v kateri je Moric Saški premagal Albrehta Brandenburškega, a bil pri tem smrtno ranjen. Do 20. julija, ko je pismo napisal, je Trubar že lahko zvedel o tem dogodku.

Tudi kar poroča Trubar v pismu o veliki vojski v neapeljskem kraljestvu, more meriti samo na dogodke iz leta 1553, ko si je papež Julij III. prizadeval, da bi ustavil boj med cesarskimi in Francozi, ter ohranil nevtralnost.¹⁹

Trdim tudi, da je pogodba iz 1554 prva, ki so jo sklenili Kemptenčani s Trubarjem, in ne morda obnovitev kake prejšnje pogodbe iz 1551. Sklenjena je bila po poskusni dobi, zato se ne sklicuje na kakšno prejšnjo pogodbo, temveč na čas, »seid er [Trubar] durch schickung gottes zu der fürsichtig, ersamen und weisen herrn burgermeister und rathen der stat Kempten jr vnd gemainer jrer statt pastor und prediger beruefft worden«.

Po vsem tem verjamem Trubarjevemu biografu Andreaeju oziroma Trostu, ki pravi: »Od vnod (t. j. iz Rothenburga) ie on vtem 1553 leiti v Kempto k' enimu Farmoshtru poklizan.«²⁰ Verjamem tudi novejšemu lokalnemu zgodovinarju, čeprav ne nudi dokumentacije, ko pripoveduje, da so po odpravi interima v Kemptenu 3. junija 1552 imeli prvo evangelijsko pridigo; da je od junija do konca avgusta 1552 pomagal lindauski pridigar Jakob Has; da so 28. junija odpustili katoliške duhovnike, ki so jih bili po sili nastavili, odstranili iz cerkve svetniške podobe in 18. septembra spet imeli obhajilo; da je mestni svet 1552 poklical Trubarja in da se je ta v začetku 1553 preselil v Kempten.²¹

Kakor so dresdenski prepisi važni, docela zanesljivi niso. Vsaj letnice Trubarjevega prihoda v Kempten ne bi bili smeli premakniti. Zato bomo verjeli Trubarju, ko je trdil, da je prišel v Kempten leta 1553. Velja tudi, da leta 1551 ni ne napisal cerkvenega reda za Kempten ne sklenil kakšne pogodbe s Kemptenčani. Njegov prvi kemptenski cerkveni red je iz 1553, torej tisti, ki se je ohranil v prepisu v Dresdenu, prva pogodba s Kemptenčani pa iz 1554, ohranjena prav tam.

In še o nečem govori dresdensko gradivo. Če so se Kemptenčani leta 1630 postavljali s Primožem Trubarjem, nam to priča, kako velik sloves je še po toliko letih užival pri njih in med Nemci sploh.

¹⁹ L. Pastor, *Geschichte der Päpste VI* (1925), 112.

²⁰ Andreae-Trost, *Ena lepa inu pridna prediga*, Tübingae 1588, 112—113.

²¹ O. Erhard, *Kemptner Reformationsgeschichte*, Kempten 1917, 59—60.

Primož Trubar v Kemptenu

Résumé

Sous le titre *Quand Trubar s'est-il installé à Kempten?* l'auteur donne de nouveaux renseignements sur la vie de ce réformateur qui fut le premier écrivain de langue slovène. Depuis 1920, lorsque Loesche avait publié quelques sources archivales concernant Trubar (documents de Dresden), on croyait que Trubar avait quitté Rothenburg pour Kempten en 1551. Ces nouveaux renseignements permettent à l'auteur d'affirmer que cette date de 1551 dans les documents de Dresden ne peut être que falsifiée. Trubar s'est installé à Kempten en 1553, c'est pourquoi son règlement ecclésiastique pour Kempten doit dater de cette année-là. De même le contrat de Trubar avec la paroisse de Kempten, daté de 1554, doit être son premier contrat, et non le renouvellement d'un contrat antérieur.

Jakob Rigler

NOTRANJSKI NEPOUDARJENI Y IN RAZVOJ U - JA V SLOVENŠČINI

Znan pojav v slovenskih dialektih je prehod dolgo poudarjenega *u* v *ü* ali *y*.¹ Zlasti za notranjščino pa je značilen glas *y* tudi v nepoudarjenih zlogih. Vendar je notranjski nepoudarjeni *y* novejši glas in obravnavati nameravam predvsem nastanek današnjega notranjskega nepoudarjenega *y*, toda v zvezi s tem je treba pojasniti tudi razvoj etimološkega *u* v slovenščini.

Ko je Ramovš v Konzonantizmu pisal o asimilaciji *-l* s sosednjimi vokali, mu verjetno še niso bile znane notranjske oblike tipa *míslý* < *míslil*. V Dialektih pa je take oblike že obravnaval, toda skupaj s kraškim nepoudarjenim *y*.

V kraškem dialektu naj bi po dosedanji razlagi nepoudarjeni *y* nastal z asimilacijo *ü* na palatalne konzonante v primerih kot *lyčâi* in podobno tudi v dat. sing. masc. neutr. (subst., adj. in pron.) z *-y* poleg *-u*, kjer pa naj bi analogično posploševanje nekdanjo pogojno razvrstitev *-y* (za zlogi z vokaloma *i*, *ie* in palatalnimi konzonanti) : *-u* porušilo. Prav tako naj bi bil notranjski izglasni *-y*, čeprav ima notranjščina mnogo različnih oblik od *-u*, *-y*, *-i*, *-j*, *-ə* do popolne redukcije, enak kraškemu tipu *bratcu* — *bratcy*. Po vokaličnih in konzonantičnih asimilacijah naj bi se *kÿpu* (< *kupil*) razvilo v *kÿpy*, *vîdu* > *vîdy* ali *nêšu* (< *našël*) > *nêšy*, a ostali naj bi bili primeri, kjer takih asimilatoričnih okoliščin ni bilo, n. pr. *çvâlu* ipd., zdaj pa naj bi se vršil boj med obema končnicama. Vendar doslej ni bilo na razpolago dovolj podatkov, poznanih pa je bilo tudi premalo notranjskih govorov, da bi bilo mogoče pojav točno razložiti. Bolj verjeten je drugačen nastanek; je pa tudi kljub številnim razlikam skoraj od vasi do vasi vendar več doslednosti, kot se je doslej

¹ Za notranjsko in komensko (kraško) varianto *ü*-ja se je kljub kritiki Baudouina de Courtenay (JA X 606) uveljavilo Štrekljevo označevanje z *y*. Seveda ta *y* ni enak ruskemu *ы*, ampak je sprednji vokal notranje lege z le rahlo zakroženimi ustnicami.

misli. Poleg tega notranjski in kraški izglasni *y* nimata nobene neposredne zveze.

Toda najprej je treba še pregledati razvoj *u*-ja v slovenščini. Ne moremo namreč popolnoma ločiti razvoja kratkega od razvoja dolgega *u*. Menim, da se je istočasno in na istem ozemlju kot pri dolgem tudi pri kratkem *u* pomaknila artikulacija v ustni votlini naprej in v nadaljnjem razvoju je na tem ozemlju kratki etimološki *u*, če je prišlo še do popolne razokrožitve ustnic, lahko sovpadel s kratkim *i*. Razvoj $\ddot{u} > \dot{u}$ (kasneje $\ddot{u} - y$) spada med zelo stare pojave (pred prehodom dolenskonotranjskega $\delta > \dot{u}$), najbrž je sploh najstarejši dialektičnoslovenski pojav pri vokalizmu, medtem ko je razokrožitev ustnične artikulacije in sovpad z *i*-jem v kratkih zlogih, česar pa ne poznajo vsi govori z \ddot{u}/y , znatno mlajši in nastopa šele z močnejšim razvojem moderne vokalne redukcije. Taka razlaga se sicer ne ujema z Ramovševim pojmovanjem prehoda $\ddot{u} > \ddot{u}/y$, ki ga razlaga z delovanjem istih izpreminjevalnih faktorjev, kot so usmerjali razvoj drugih dolgih vokalov (KZSJ 218—9; SR IV 4), vendar me k njej sili več dejstev. Že do zdaj je ostal na ta način nepojasnen razvoj kratkega *u* v panonski dialektični bazi v \ddot{u} , i/\dot{u} ; Ramovš ga je le omenjal, ne pa razlagal (HG VII 170, 186; KZSJ 219). Medtem pa, ko je tam prehod kratkega $u > \ddot{u}$ jasen, je drugod močnejši razvoj moderne vokalne redukcije tako jasnost deloma zabrisal. Vendar je še mnogo govorov z dolgim \ddot{u}/y (oziroma z mlajšim $u < \ddot{u}/y$), ki imajo za etimološki \ddot{u} enako kot za \dot{i} sprednji polglasnik (oziroma pod kratkim akcentom lahko po sledeči vokalizaciji ali razširitvi tudi \ddot{e}), medtem ko *u* iz kratkega \dot{u} reducirajo v temnega (oziroma v δ). N. pr.: $n\dot{e}\check{c} < ni\check{c}$, $n\dot{e}\check{t} < ni\check{t}$, $kr\dot{e}\check{x} < kruch$, $\check{c}\dot{e}p < kup$, $b\dot{\delta}x\alpha < b\dot{t}ch\alpha$, $d\dot{\delta}x < d\dot{t}g$ (Koseze pri Ilirski Bistrici) itd. Težko bi to razliko razlagali drugače, kot da izhajamo iz kratkega \ddot{u}/y (ali vsaj \dot{u}) za etimološki \ddot{u} . Kratki \ddot{u}/y ima še vedno različne možnosti razvoja in ni nujno, da se popolnoma razokroži in sovpače z \dot{i} , čeprav je to pogosto; lahko tudi ostane ali pa se razvija v \ddot{o} in dalje v δ , v nepoudarjeni poziciji lahko tudi proti *u* ali temnemu polglasniku.² Nikoli pa ne sovpače \ddot{u} z \dot{i} v takem dialektu, kjer nimajo in niso imeli tudi v dolgo poudarjenih zlogih \ddot{u}/y — seveda če dialekt še loči reflekse za sprednji in zadnji (iz kratkega \dot{u}) polglasnik.³ Prav tako kaže na

² V nekaterih govorih samo v določeni soseščini.

³ Primeri se najdejo pri Ramovšu, HG VII 37, 51, 60, 83—4, 90, 96, 100. Horjuljski primeri, ki jih navaja Ramovš, l. c., 105, verjetno po Breznikovi rkp. sem. nal. Westkrainerdialekte, po sporočilu dr. Tineta Logarja niso točni. Pri-

prvotno enak razvoj *u*-ja v dolgih in kratkih zlogih v *ü/y* sekundarna palatalizacija velarov pred sprednjimi vokali, ki je v južni notranjščini nastopila pred vsakim etimološkim *u*, bodisi dolgim ali kratkim — v nasprotju z gorenjščino, koroščino in tolminščino, ki pred *ü* sekundarne palatalizacije ne poznajo, ker ga niso razvile v *ü/y*. Pri tem je treba pripomniti, da v tistih južnonotranjskih krajih, kjer se v nekaterih pozicijah etimološki *a* razvije v sprednji polglasnik oziroma njegov refleks in sovpade z refleksom za *ī*, ta več ne palatalizira velarov (n. pr. *skǫdǫn* v Jasenu pri Ilirski Bistrici), kar kaže, da palatalizacija pred etimološkim *ü* ni kak zelo mlad pojav, ampak že razmeroma star in da se je izvršila takrat kot pred drugimi sprednjimi vokali. Ponekod drugod, kjer imajo ali so imeli v dolgih zlogih *ü*, lahko dokažemo, čeprav imajo danes za kratke *i*, *u*, *ê* že *a* in čeprav ne poznajo sekundarne palatalizacije, da je *ü* prešel v *a* preko *i*-jevskega polglasnika. Za primer bi navedel tole: beseda *gubā* je ohranila oksitonezo še po akcentskem premiku v tipu *zima*; pod dolgim poudarkom je bil *u* v tej besedi le v gen. plur. *gúb*, ki pa je še lahko imel dubleto *gubá* ali *gubí*. Ker je *gubā* preko **gübā* prešlo v **gǫbā*, *gubê* > **gǫbiê* itd., je jezik v tej besedi zaradi redkosti oblike z dolgo poudarjenim *ü* izgubil občutek za premeno kratkega *i*: dolgemu *ü* in je h kratkemu *i* naredil v dolgih zlogih (verjetno še pod vplivom besed kot *gibati*) analogični *i*: *u piēt gíp* »gub«
poleg *lǫč*, *skǫp* in *múxa* z mlajšim *u* < *ü* (Ribnica na Dolenjskem). Ponekod drugod (na ozemlju z *ü*) je ta *i* prodril lahko tudi v druge oblike (prim. Plet. s. v. *giba*; LZ 1885, 569).

O prehodu *ü* v **ü/y* ne more biti nikakega dvoma. Niti s tem ne moremo računati, da bi bil *y* v kratke zloge vnesen iz dolgih. Res da skoraj ni primerov z *ü*, ki bi ne imeli paralel z *ü* v kaki drugi obliki ali sorodni besedi, toda vnašanja v takšnem obsegu ne zasledimo nikjer in pri nobenem vokalu. Vendar se najdejo tudi primeri, ki nam dokazujejo samostojen razvoj *ü* > *ü/y*, n. pr. izposojenka *škudelica*, ki je v južni notranjščini po razvoju *ü* > *ǫ* in sledeči sekundarni palatalizaciji prešla v *šcǫdēlica* (Vreme itd.). Da je bil v tej besedi prvotno *u*, nam kaže oblika *škudējlica* na skrajnem južnem robu notranjščine (Sušak pri Jelšanah), kjer je moderna vokalna redukcija le malenkostno razvita in za *u* ni-

meri kot *lǫdjē* < *ljudjē* (poljansko), *lǫšk* < *ljudski* (črnovrško) — polglasnik je *e*-jevske barve — ne nasprotujejo, ker gre v njih za preglas za *l*-jem (primerjaj tudi Bezljaj, »Slavistična revija« V, 1952, 376—7). Razvoj *u*-ja v rezijansčini pa je drugačne vrste.

majo *y* (*y* ali še *û* so po čakavskem vplivu razvili spet v *u*), ter zapisi v starih tekstih, n. pr.: *Shkudele* Dalmatin Bibl. I 51 a, 60 a; v slovarjih M 169 *shkudela*, *shkudeliza*; M 803 *shkudéla*, *shkudéliza*.

u se je torej ne glede na dolžino in akcent razvil v *û* (kasneje lahko še v *ü/y*). Prvotni obseg tega razvoja je zajel v glavnem nekako tisto ozemlje, kjer tudi *ê* prehaja v *eĭ*. V južnem in vzhodnem delu slovenščine je bil namreč *û* (*ü/y*) nekoč gotovo bolj razširjen, kot je danes. Če imajo n. pr. v severni dolenski *lûna* : *kaĭû* (okolica Višnje gore), v medijskem dialektu *lûna* : *kuĭû*^{3a} (Turje pri Hrastniku) itd., to jasno kaže, da so v teh krajih nekoč poznali *ü* ali vsaj *û*, kajti pred etim. *u* nimajo velarnega *l*, kot ga imajo pred ostalimi zadnjimi vokali in tudi pred *u* < *ô*.⁴ Izmed visokih vokalov je *ü* namreč najbolj podvržen spremembam. Zlasti v zadnjem času ga pod vplivom knjižne slovenščine, posebno še v večjih krajih, zelo naglo opuščajo. Ponekod pa je šlo gotovo za spontan razvoj v *u* kot drugod, čeprav zelo redko, v *i*. Rad pa dolgi *ü* tudi razpada v diftong *iü*, ki da v nadaljnjem razvoju po disimilaciji *iü*, redkeje se diftongira v *üü*, v *ui* pa le ponekod v vzglasju (vendar razvoj vzglasnega *ui* ni popolnoma jasen).⁵ Ima pa tudi še drugačne razvoje, saj se ponekod celo krajša in reducira (del vipavskega govora).⁶

Gotovo je bil *y* nekoč značilen za vso notranjščino, danes ga v večjih krajih in navadno tudi v bližnji okolici teh krajev več ne govorijo

^{3a} Zaradi pomanjkanja znakov označuje *l* v primerih iz medijskega dialekta interdentalni *l*.

⁴ Ramovš (HG VII 153—4) navaja kot posebnost za medijski dialekt, da ima navadni *l* samo pred vokalom *i* in *u*, drugod pa interdentalnega. Vendar zasledimo tudi v tem dialektu prav takšno razmerje kot drugod, kjer poznajo dvojno zastopstvo *l*-a pred vokali, le da se tu odraža nekoliko starejše stanje, kot ga kaže današnji vokalizem; srednji *l* imajo pred nekdam sprednjimi vokali: *l̥*, ozkim *ie*, širokim *iĕ*, *e*, *û* (< **ü*) ter pred konzoni in v izglasju, če je v to pozicijo prišel po redukciji *i* ali *ü*, a interdentalni *l* (kot varianto trdega *l*) pred nekdam zadnjimi vokali: *û* (< *o*), ozkim *ûo*, širokim *uô*, *o*, *â*, *a*, *eĭ* (< **âĭ* < *ê*), širokim *ê* (< *â*, n. pr. *slĕtka* < *sladkâ*) in v izglasju, če je prišel v to pozicijo po redukciji končnega *-u* < *-o* (*ĕjĕl* < *ĕelo*).

⁵ Fakultativno nastopa *iü* poleg *ü* zlasti v Dobropoljski dolini, a v posameznih primerih imajo že *iü* (predvsem v določeni sosesčini). *iü* se najde deloma po vipavskih hribih, redkeje pod Gorjanci. *üü* sem dobil individualno tudi v dolenski (Polzelo pri Velikih Laščah).

⁶ N. pr.: *măȝa*, *kăȝat*, *lăĝ* (Gaberje). Pri starejših je *a* še nekoliko *y*-jevske barve.

(Ajdoščina, Vipava, Postojna, Sežana, Hrpelje, pretežno tudi že kraj Pivka, Ilirska Bistrica). Nasprotno pa sega v komenskem in štanjelskem govoru *y* še v kraški dialekt.⁷ Vendar bi bil komenski *y* lahko tudi mlajši od notranjskega, nastal po njegovem vplivu. Ker torej pri komenskem *y* morda ne gre za tisto prvotno inovacijo v razvoju *u*-ja, je težko reči, ali je tudi tam vsak kratki etim. *u* prešel v *y* in se razen v izglasnih zlogih dalje reducirjal, kajti v komenskem govoru je razvoj vokalov v kratkih internih zlogih zelo težko zasledovati, ker so preveč odvisni od vokalne harmonije in številnih analogij. O njih lahko rečemo le to, da razen *o*-ja in mlajšega *u*, ki prehaja v *o*, oslabijo odvisno od sosesčine v reducirani vokal *e*-jevske ali *a*-jevske barve (le posttonični zaprti zlogi imajo še deloma različen razvoj). Drugi refleksi bodo pač analogični.⁸ Tudi v primeru *lyčâi* (HG VII, 61; Štrekelj, Morph. 25), ki naj bi bil zgled za nastanek *y*-ja iz *u* po asimilaciji na palatalne konzovante, moramo *y* razlagati kot analogično vnesen glas iz dolgo poudarjene pozicije (iz *lŷcat* — o vnašanju nereduciranih vokalov prim. Rigler, SR VIII 225 sl.), medtem ko predstavlja starejše stanje oblika *lęčâi* (ki jo tudi navaja Štrekelj, l. c.). Iz dolgih zlogov vneseni *y* lahko preide v *o* morda naravnost iz *y*, verjetneje pa preko *u*, ki fakultativno nastopa tudi ob izglasnem *-y*. Prav tako je *y* vnesen iz dolgo akcentuiranih zlogov v notranjskih primerih kot *zęsyńâuc* »Türriegel« (Zarečje pri Ilirski Bistrici) ipd.

Je pa razlika med notranjskim in kraškim (komenskim) izglasnim *-y*. Notranjščina namreč nima izglasnega *-y* za etimološki *-u*, kar je možno v kraščini, in nasprotno kraščina nima *-y* za asimilacijske produkte nekaterih vokalov *z u* (za *l, v*), kar najdemo v notranjščini. Velika večina notranjščine je vsak kratki **y* < *u* razokročila in ga obravnava kot kratki *i* — tako tudi izglasnega, medtem ko kraščina (tisti del, ki ga obravnava Štrekelj) pri izglasnem *-y* tega ni storila.

V notranjščini nastopa torej *-y* zdaj le kot novejši glas različnega nastanka, vendar tudi ne v vsej notranjščini. Ne poznajo ga ne samo v

⁷ Pod komenski govor štejem v glavnem tisto ozemlje, ki ga je Štrekelj označeval z Görzer Mittelkarstidialekt (Morph. 3). Njegove značilnosti povzemam po Štreklju. Štanjelski govor ima močne notranjske vplive in *u* razvija v glavnem na notranjski način, zato štanjelskega govora pri kraškem *y* ne bom v nadaljnem več upošteval.

⁸ K tej pisanosti primerjaj: *lypca, lõpca* »ljubica«, *lypčak, lõpčak; dyx, doxâ, daxûove* (primeri so iz Štreklja).

vseh tistih krajih, kjer tega glasu tudi v dolgo poudarjenih zlogih nimajo več (sem štejem tudi ozemlje z $\bar{y} < \bar{y}$), ampak še na širšem ozemlju, zlasti v okolici Trsta (Lokev ima že *-y*) in Ilirske Bistrice.

Izglasni *-y* je v raznih notranjskih govorih lahko nastal na več načinov. Njegov glavni vir je asimilacija iz *-iŭ*. Do asimilacijskega zlitja obeh diftongičnih elementov v en glas je tedaj moralo priti v delu notranjščine pred močnejšo redukcijo *i*-jevskega dela diftonga. Ta asimilacija je že zato zanimiva, ker nam od drugod ni znana.⁹ V tistih notranjskih govorih pa, ki imajo danes *-u < -il*, sta dve možnosti razvoja: da je *-u* nastal ali preko *-y* ali naravnost iz *-iŭ* oziroma preko *-əŭ*. Medtem ko pri kraškem (komenskem) *-u < -il* gotovo ni bilo prehodne stopnje z *-y*, saj bi se sicer pomešal z *-y < etim. -u* in bi se moral v nadaljnjem razvoju enako obravnavati, česar ni, pa je notranjski *-u* verjetno nastajal na oba načina. Da je v tržaški okolici nastal brez vmesne stopnje z *-y*, bi kazali primeri iz Dutovelj, kjer imajo še danes navadno *-əŭ*: *kŷpəŷ* (medtem ko je za prvotni *-əŷ*, *-əv* navadno *oŷ^{9a}*: *nŷsoŷ*, *mərtoŷ*). Drugod v tržaški okolici je večinoma že prišlo do asimilacije v **-u*, ki se je nato razširil v *-o*, *-o^{9a}*: *pęsto < pustil*, *pęnyŷjŷ*, *mŷlo* ter enako tudi *pāso < pasəl*, *rŷko* in *mlęko < splošnonotranjskega mlŷku* (Opčine), *mŷlo* ter *kuāto* in *męsto^{9a}* (Kolonkovec — Trst). Gotovo pa je brez prehodne stopnje z *-y* nastal *-u*, ki se včasih sliši poleg navadnega *-iŭ*, *-iŷ* v nekaterih vaseh (zlasti v Dolenjah) najjužnejšega notranjskega govora — jelšanskega, kajti tam zaradi čakavskega vpliva pač že dolgo ne poznajo glasu *y*. Ponekod drugod, kot n. pr. v okolici Zabič, kjer je sicer dolgo akcentuirani *y* razmeroma še dobro ohranjen, a v izglasju je *-u* poleg *-y* (*mŷlu* in *mŷly*), pa gre verjetneje za prehajanje *-y > -u*. Podobno je tudi z zgornjo Vipavsko dolino, le da je tam *y*, naj bo izglasni ali dolgo poudarjeni, že precej izgubljen. Glede postojnskega, bistriškega

⁹ Ne samo, da ni drugod takšnih asimilacij, celo sledove *i*-ja iz *-iŷ* dobimo le v redkih govorih, kjer je *-iŷ* še ohranjen, oziroma v nadalje razvitih vzhodnoštajerskih oblikah na *-iŷ*, *-iŷa*, v gornjesavinjski palatalizaciji (prim. T. Logar, SR V—VII 160) in pri dolgem *-iŷ*, ki je po dialektičnem premiku cirkumfleksa nazaj postal nenaglašen (tip *lovil*), in sicer v poljanskih oblikah, ki imajo še ohranjeno dolžino (*-iŷ*), in v oblikah na *-iŷ*, ki jih govorijo v delu Bele krajine proti *-u* iz prej kratkega *-iŷ* (tip *kupil*).

^{9a} Zaradi pomanjkanja znakov označuje *o* tukaj redukcijski vokal *o*-jevske barve.

in tudi spodnjepavškega (notranjski del) *-u* bi se bilo težko odločiti za eno ali drugo razlago.

Da se je *-ju* res asimiliriral v *-y*, nam dokazujejo predvsem govori po Brkinih,¹⁰ kjer imajo zlasti v počasnem in razločnem govoru še danes večinoma *-ju*, v hitrem govoru pa navadno *-y*. Sliši se tudi neka vmesna stopnja, ko je *j* že precej podoben *y*-ju, a na koncu se vendar še čuti zelo rahel *u*-jevski element. Po Brkinih se *-ju* sliši zlasti od Tater do Pregarij, pri starejši generaciji tudi v smeri proti Barki, drugod pa prevladuje vsaj opisani prehodni glas med *-ju* in *-y*, če ne že sam *-y*. V teh krajih imajo *-y* samo za *-ju*, za *-au* imajo *-u*. Ker pa je kratki *é* prešel v *i*, se seveda tudi *-ju* < *éju* (tip *videl*) razvija enako kot prvotni *-ju*. Vendar n. pr. v besedi *zibel* nisem nikjer našel pričakovanega refleksa *-y*, ampak le *-u*: *zibu* (Slivje, Kozjane, Čepno, Nadanje selo); *-u* imajo pač po vplivu številnih drugih samostalnikov na *-al*, *-av*. Isti refleks kot *-il* da tudi *-ul*, ker je kratki etimološki *u* preko **y* prešel v *i*: *sžy* (Petelinje), vendar so taki primeri bolj redki, kajti glagoli *obuti*, *sezuti*, *nasuti* ipd. imajo v opisnem deležniku pogosto dolg akcent na *u*: *vabju* (Vreme). Pri samostalnikih pa je takšen primer beseda *fizol*, ki je v zahodnem delu notranjščine poznana v obliki **fizul*. Za to obliko imajo deloma *fžy* gen. *fžyla* (Vreme, Lokev), a deloma je kot pri *zibel* *-y* analogično izpodrinen: *fžu*, *fžyla* (Povžane), *fžu*, *fžyla* (Artviže). Ponekod pa je *fžy* tudi drugačnega izvora (gl. spodaj).

V ilustracijo nekaj primerov: *γauōriju*, *čŷpiju*, *čŷpy* »kupil«, *mīslju*, *narēdy*, *pāsūody*, *pēsty*, *pēstju*, *zbēdy*, *zēby* »zgubil«, *fārly* »letel«, *lētjy*, *lētjy* »tekel«, *skārbju*, *živju*, toda *nīesu*, *pāsu*, *riėku*, *zēpru* »zaprl«, *puōdru*, *pāršu*, *mārzu*, *kuōtu* »kotel« (Slivje pri Markovščini); *kuōsy*, *mīslju*, *vidju*, *vidy*, toda *riėku*, *tīėku*, *pāršu*, *kuōtu* (Tatre); *rīny*, *vīdy* in *pāršu* (Zajelše).

-y ne ostaja vedno v mejah svojega nastanka. Zgoraj sem ugotovil, da ga pri samostalnikih izpodriva *-u*, kajti *-y* je tam po nastanku upravičen le v osamljenih primerih. Pri glagolih pa je prav nasprotno. Tu je bil v opisnem deležniku *-u* le pri glagolih 2., 3., 4. in deloma 6. razreda I. vrste, medtem ko so imeli glagoli II., III. in IV. vrste — torej velika večina glagolov — v opisnem deležniku *-y*. S tem je bila podana možnost analogičnega razširjanja, zlasti ker so s posplošitvijo sedanjškega

¹⁰ Po Brkinih se govori notranjski dialekt. Notranjščina sega na zahodu do črte *Slavnik—Klanec—Ricmanje—Žavlje—Kontovel—Krajna vas pri Dutovljah* (navedeni kraji v glavnem niso več notranjski).

akcenta pri glagolih s korenskim novim akutom na dolgem vokalu in z moderno vokalno redukcijo v teh govorih sovpadle femininske oblike tipov *brŷsta* < *brusila*, *lŷpla* < *lupila*, *s pāsta*, *tiēpla*. Zato je namesto *pāsu* in *tiēpu* lahko nastalo *pāsy* in *tiēpy* kot *brŷsy* in *lŷpy*, ni pa k *riēkta* nastalo **riēky*, ker ni bilo takšne paralelnosti, saj skupina *-kta* v nobenem primeru ni mogla nastati iz skupin **-kila*, **-kēla*, ki že po praslovanskih zakonih nista bili mogoči.¹¹ Nasprotni primeri, da bi imeli v opisnem deležniku *-u* namesto *-y* — seveda v tistih krajih, kjer se *-y* še ni začel izgubljati — pa so zelo redki. Poznam le *sām̄lu* (Vreme) poleg *sāmly* (Hrušica pri Podgradu, Škoflje, Košana, Matenja vas). V obliki *sām̄lu* je *-u* nastopil zato, ker za *l*-om ne more stati *-y*, *l* pa je prevzet iz neprefigurirane oblike *m̄l̄du*^{9a} < **m̄l̄u* »mlel«, kajti skupina *l̄u* se razvije tam v *du*.^{9a}

Analogični *-y* nam. *-u* se prične prej javljati v posameznih primerih pri glagolih I₃ kot pri I₂. Poseben problem pa predstavljajo primeri tipa *podrl* s skupino *-rl*, pri katerih je *-y* precej razširjen, čeprav za analogijo tu ni posebno dobrih pogojev, saj ostale oblike opisnega deležnika nimajo istega akcenta kot maskulinska (*puḡdry*, *paḡarla*) in dovolj jasno kažejo, da med *r* in *l* ni *i*-ja. Tu bi morda lahko nekoliko vplival infinitiv *puḡdriḡ* (zdaj prevladuje že *puḡdart*) s svojim *i* iz *ē* in enakost v infinitivu s *puḡkriḡ* (*puḡkart*), *puḡkry* < *pokriḡ*, a najbrž so tu podpirali analogijo še fonetični vzroki (glej spodaj).

Navedel bom nekaj primerov iz Vrem, kjer imajo *-ju* že vedno asimiliran v *-y*, analogični *-y* pri glagolih I₃ in *-y* v tipu *podrl*: *γḡuḡry*, *χḡuḡdy*, *χvāly*, *kuḡsy*, *m̄sly*, *nḡriēdy*, *prex̄lādy*, *rēšy*, *slŷžy*, *suḡly*, *splāšy*, *stūry*, *škūady*, *tlācy*, *māχny*, *uzdiḡny*, *puḡkry*, *sāḡny*, *šāšty* »sešetel«, *viḡdy*, *živy*, *ziḡury*, *ziḡedy* »zadel«, *j̄emy* »imel«, toda *l̄ezu*, *niēsu*, *pāsu*, *rāsu*, *p̄r̄šu*, *riēku*, *spiēku*, *striḡu*, *m̄artu* »mrtev«, *m̄rzu*, *br̄itu*, *kuḡtu*, vendar *puḡdry*, *ziḡp̄ry* »zaprl«, *vāziḡby*, *tiēpy* (redko, navadno *tōyku* ipd.).¹² V sosednjih Škofljah pa sicer tudi *p̄dry*, *zēp̄ry*, toda *vāziḡbu*.

Severovzhodno od doslej obravnavanega ozemlja okrog Košane in Prema ter na Pivki in v okolici Postojne (ozemlje nad Topolcem in

¹¹ Oblike *nāidy* »našel« (Lokev, Košana, Matenja vas), po skrajšanju diftongu > *nēidy* (Artviže, Vreme), *vāidy* »ušel« (Vreme) nimajo analogičnega *-y*, ampak pravilno razvitega iz novih tvorb **nāidil* (oziroma **nāidēl*), **uidil*, prav tako je fem. oblika *nēidla*, *nāidla* < **nāidila*; iz **nāidat*, **nāidla* ne morejo biti, ker notranjščina ne pozna skupine *dl* v opisnem deležniku.

¹² Glagol *skubsti* je prešel popolnoma v IV. vrsto: *st̄ybi* »skube« (Vreme).

vzhodno od Gornjih Ležeč) poznajo preglas za palatalnimi konzonanti. Na tem ozemlju se ne preglasa le $-a > -e$ (*náša > nâše*), ampak tudi $-u > -y$ (*pəršu > pəršy*). V okolici Prema se sicer preglas $-a > -e$ že analogično odpravlja, toda $-y < -u$ zaradi številnosti primerov z $-y$ ostaja. Preglas je znan tudi vipavskemu govoru in tudi tam se sliši, kolikor je y sem in tja še ohranjen, *pəršy*, drugod pa je zaradi izgubljanja y -ja nastalo spet *pəršu*. Da gre pri *pəršy* res za preglas in ne morda za analogični $-y$, nam kaže to, da se na istem ozemlju, kot imajo *pəršy*, preglasa za palatalnimi konzonanti celo dolgo poudarjeni u ($< \hat{u}$ ali v mlajših tujkah z u): *šġla* (Prem, Košana, Pivka, Matenja vas) proti *šŭla* (Vreme, Lokev, Slivje, Tatre), *pəršġt* (Kilovče, Košana) proti *pəršŭt* (Vreme, Lokev) itd.

Nekaj zgledov iz Dolnje Košane, kjer se k doslej obravnavanim primerom z $-y$ (a z manjšim številom analogičnih kot v Vremah) pridružijo zaradi preglasa še izvedenke od *šəl*: *χvāly*, *zġby* »izgubil«, *kġdy*, *kġpy*, *mġsly*, *māχny*, *tġrpy*, *vġdy* in *pəršy*, *nġġšy* (le starejša generacija, sicer *nāidy*) poleg *nġesu*, *pāsu*, *uġziġbu*, *tġpu*, a *uġdry*, *puġdry*, *ziġpry*.

Če pa se je na ozemlju, kjer poznajo preglas, asimiliral $-ou > u$, je tudi ta $-u$ zajel preglas. Tako je že v Dolnji Košani *fižol* (gen. *fāžŭola!*) dalo *fġzy*. V Gornji Košani pa imajo tudi: *frāncly*, *šġšly*, *šġštarjy*, *uġχāčy* poleg *γāšperġnu*, *rŭolχu* (hišna imena) — za dolnjekošansko *frāncloŭ*, *šġšloŭ* itd. — ter tudi *kāšly*, *piġly*, *mġišy*, *plāčy* poleg *dġlu* in *dġloŭ*, *pġsu* itd. Vendar moramo v teh primerih razen v besedi *fižol*, kjer oblike **fāžeŭ* nikoli ni bilo,¹³ in morda pri pridevnikih, kjer je *ov* v teh govorih že splošno izpodrinil *ev*, računati z možnostjo, da se je v $-y$ asimiliral $-eŭ$; torej *kāšlal > kāšleŭ > kāšly*. Najdemo namreč, čeprav bolj redko, tudi *diġby* (Artviže), *dġby* (Prem — deloma) $< debel$. V obliki *diġbu* (Matenja vas) pa je $-u$ lahko analogičen kot v zgoraj obravnavanem primeru *zibel* ali pa je asimilacija šla preko $-ou$ ali celo $-ou$, kar tudi najdemo v notranjskih govorih: *dġboŭ* (Brežec), *diġboŭ* (Vrbovo). Prav tako je od *kāšleŭ* do *kāšly* lahko bila vmesna stopnja *kāšloŭ*, ki v teh primerih niti ni treba, da je fonetično razvita, ampak je lahko analogična.

Tudi v internih zlogih se $u < ou$ za palatalnimi konzonanti preglasa v y : *pālġyna* »pajčevina« (Matenja vas) — tu najbrž ne gre za asimi-

¹³ Zaradi starejše akcentuacije *fižol*.

lacijo iz *eu*, ker je bil, kot kaže oblika *pālčovina* (Jelšane), verjetno že *-ev-* zamenjan z analogičnim *-ov-*.

V zvezi s preglasi bi omenil znano dejstvo, da se *a* rad asimilira *r-u* in *s* tem preide v *ę*; *r* deluje torej do neke mere podobno kot palatalni konzonanti, vendar ne na istem ozemlju, niti ne dosledno. Če upoštevamo, da bi se paralelno tudi *-ru* lahko asimiliralo v *-ry*, potem bi s tem lahko pojasnili oblike tipa *puôdry* < *podrl*. Toda ker *puôdry* ni splošno, ampak dobimo tudi *puôdru*, *zêpru* (Slivje itd.) in ker dobimo *mârtru* (Matenja vas), zato kljub temu, da v Gornji Košani rečejo *čýdry* (hišno ime, kar pa je morda tudi iz **čudrjev*) poleg *ęšperínu*, asimilacija *-ru* > *-ry* ni popolnoma zanesljiva. Seveda moramo upoštevati, da so tudi pri *ra* > *re* velike nedoslednosti. Toda če že sama asimilacijska moč *r-a* ne bi pritegnila *u-ja* v *y*, je verjetno, da je vsaj pospešila analogijo.

Asimilacija *-au* preko *-ou* > *-u* nastopa večkrat samo lokalno, a na Pivki in v okolici Postojne je precej razširjena. Toda ponekod je splošna, drugod pa nastopa *-u* zlasti v nekaterih primerih, ki pa niti niso povsod isti.¹⁴ V primeri z doslej obravnavanim ozemljem imata pivški in postojnski predel spet nekaj posebnosti. Predvsem je zmagal v vsej I. glag. vrsti razen v 4. raz. (za velari) analogični *-y* — torej tudi v tipu *pâsêl*. Ker pa se na Pivki že deloma izgublja občutek za preglas (tudi pri *našę* < *naša*), zato nimajo dosledno *-y* < *-al* za palatali. Izpodriva ga analogični *-u*, ki je v V. vrsti običajen. Še najbolj se drži za *j*-jem: *kýpy*, *pâršy*, *lêizy*, *nîęsy*, *pięku*; *kâšlu*, *pięlu*, *cily* »ciljal«, *dâjy* (Pivka). V Matenji vasi pa je še vse dosledno ohranjeno: *xuôdy*, *mîsly*, *pîly*, *pukûsy*, *slýžy*, *ęňny*, *puęârny*, *vêdy*, *živny*, *pâršy*, *ziępry* in *lêzy*, *nîęsy*, *pâsy*, *râsy*, *trięsy*, *ôzięby* poleg *naprięyu*, *pięku*, *rięku*, *fięku*, *mârty* »mrtev«, *mârzu*, *kuôty* ter *čâku*, *dêlu*, *pîsu*, *plêzu*, *udîru*, *zbîru* poleg *dâržy*, *kâšly*, *kričy*, *măžy*, *pięly*, *punýjy* in v pridevnikih (hišna imena) *kaťanu*, *piętru* poleg *čarnâcy*, *jerâjy*.

S tem bi bile obdelane vse stopnje razširjenosti *y-ja*. Vokalna harmonija torej ni imela nobene vloge niti pri nastanku niti pri razširjanju notranjskega *y-ja*. Spregovoriti bi bilo treba le še o redukciji. Ni namreč *-y* popolnoma jasno izgovorjen, ampak je večinoma bolj ali manj redu-

¹⁴ Prav razlika *dêlu* : *mîsly* nam kaže, da *-u* v tipu *delal* vsaj v notranjščini ni nastal analogično po tipu *mîslil*, kakršno možnost dopušča Ramovš, HG II 14, ampak da gre za glasoslovni pojav.

ciran.^{14a} Kolikor bolj proti jugu, toliko jasnejši je, kar je popolnoma v skladu s stopnjo moderne vokalne redukcije tudi pri drugih vokalih in v drugih pozicijah. *-y* se reducira v glavnem paralelno z *-u* < *-əy*, *-o* (pri nevtrih). Običajno se ne reducira do navadnega polglasnika, čeprav zlasti v postojnskem in pivškem predelu lahko popolnoma odpade, toda samo v stavčni zvezi: *je p̄r̄šy : p̄r̄š je, s̄m k̄ypy : k̄yp s̄m*, a v počasnejšem govoru *k̄ypy s̄m* (Pivka) — vendar postavljena razmerja veljajo samo približno. Lokalne razlike so tudi v bolj ali manj sprednji artikulaciji *-y*. N. pr. v Gornji Košani je *-y* artikuliran bolj spredaj in ožje kot v Dolnji Košani. Dobijo se kraji, kjer prehaja *-y* celo v *-j̄* oziroma po razširitvi v *-ē* (paralelno z *-eu* > *-u* > *-o^{9a}*), n. pr. v Prešnici, ki ima v glavnem že istrski govor: *m̄isl̄ē, v̄id̄ē* in *z̄ēprēē, v̄az̄īēbē* poleg *n̄īēso, t̄ōuko, p̄r̄šo*.^{9a} Tu sovpade refleks za *-y* z refleksom za *-i* ali etim. *-u* (*p̄ēst̄ē* < *pusti, br̄at̄ē* < *bratu*). Ni pa točno poročilo (HG VII 62), da prehaja v dolini Notranjske Reke *-u* kakršnega koli izvora v *-y* in celo v *-i*. Ne samo, da ne prehaja vsak *-u* > *-y*, ampak tudi v nobenem kraju v dolini Reke ne prehaja sedanji *-y* > **-i*; *-i* oziroma *-j̄* je le refleks za nekdanji **-y* iz etimološkega *-ū*.¹⁵

Kratko poudarjeni *-īy* se navadno drugače razvija kot nepoudarjeni, zato ga nisem obravnaval. Omenil pa bi še, da celo za *bīy* dobimo ponekod *b̄ȳ*, vendar menim, da tu ne gre za asimilacijo *-īy* > *ȳ*, ampak da se je *bīy* analogično skrajšal ali pa v stavčni zvezi izgubil akcent in se asimiliriral v *by*, ki se je nato posplošil tudi v poudarjeni poziciji;¹⁶ *b̄ȳ* prehaja tam, kjer izgublja *y*, v *bū* (Vipava).

*

Če povzamem ugotovitve, bi iz povedanega sledilo:

V južnem in vzhodnem delu slovenščine se je vsak *u*, najsi bo kratek ali dolg, razvil v *ū* (ki se je lahko nadalje razvil v *ü* ali *y*). Ta pojav je zelo star in je zaradi enakega obravnavanja *u*-ja ne glede na dolžino

^{14a} Vendar redukcije pri obeh glasovih zaradi težav s tiskom nisem posebej označeval.

¹⁵ Kar se današnjega *-y* tiče, je dolina Notranjske Reke razdeljena na štiri dele, od katerih ima vsak vsaj v glavnem enak razvoj: 1. od Podgraj do Jablanice, kar sem obravnaval kot okolico Zabič, 2. od Vrbičice do Topolca, kar sem obravnaval kot okolico Ilirske Bistrice, 3. od Podstenj do Buj, ki ima v glavnem isti razvoj kot Dolnja Košana, 4. od Gornjih Vrem do Skocjana s približno enakim razvojem kot Dolnje Vreme (ki jih označujem kar kot Vreme).

¹⁶ To domnevo potrjujejo oblike *b̄ȳy* (s sprednjim polglasnikom) < *bīy* poleg *p̄iy* (Artviže, Slivje).

posebnost v razvoju slovenskega vokalizma. Kratki *ü/y* je nato z razvojem moderne vokalne redukcije pogosto sovpadel s kratkim *i*.

Notranjski dialekt in komenski govor kraškega dialekta poznata tudi danes nepoudarjeni *y*, vendar komenski izglasni *-y* nima zveze z notranjskim, *y* za etim. *u* v internih zlogih pa je tako v notranjščini kot kraščini analogično vnesen iz dolgo poudarjene pozicije.

Notranjski izglasni *-y* je v vseh primerih novejši glas različnega nastanka. Glavni vir mu je asimilacija iz *-jü* (< *-il*, *-él*, **-yl*), v nekaterih krajih tudi iz *-eü*. K temu *-y* se ponekod pridruži še *-y*, ki je nastal po preglasu za palatalnimi konzonanti iz *-u* (< *-əü*). V krajih, kjer imajo preglas *a > e*, se namreč preglašča tudi *-u* (< *əü*) > *y*. Če pa v teh krajih poznajo asimilacijo *-ou* > *-u*, se preglašča tudi ta *-u*. *-y* ne ostaja vedno v mejah svojega nastanka, ampak se v različnih krajih v različnem obsegu analogično razširja h glagolom I. vrste (razen za velari), medtem ko ga pri samostalnkih, kjer je po nastanku upravičen le v osamljenih primerih, izpodriva *-u*. Vokalna harmonija pa ni vplivala ne na nastanek in ne na razširjanje notranjskega *-y*.

R é s u m é

Dans le slovène méridional et oriental chaque *u*, soit bref soit long, s'est développé en *ü* (qui a pu se développer ensuite en *ü* ou en *y*). Ce phénomène qui est très ancien représente en raison du traitement égal de l'*u* sans égard à sa longueur un cas particulier dans l'évolution du vocalisme slovène. Au cours de l'évolution de la réduction vocalique moderne, ce *ü/y* bref s'est rencontré souvent avec l'*i* bref.

Le dialecte de la Carniole Intérieure et le parler de Komen qui fait partie du dialecte du Karst connaissent aussi de nos jours l'*y* inaccentué, pourtant l'*y* final de Komen n'a aucun rapport avec celui de Carniole Intérieure, tandis que l'*y* remplaçant l'*u* étymologique dans les syllabes intérieures a été introduit, tant dans le dialecte de la Carniole Intérieure que dans celui du Karst, par analogie avec une position longue et accentuée.

L'*y* final de la Carniole Intérieure est dans tous les cas un son récent d'origine variée. Sa source principale est l'assimilation à partir de *-jü* (< *-il*, *-él*, **-yl*), par endroits aussi de *-eü*. Parfois, ce *-y* se rencontre avec l'*-y* qui s'est formé par inflexion vocalique de *-u* (< *-əü*) après une consonne palatale. Partout où l'on connaît l'inflexion *a > e*, on rencontre aussi celle de *-u* (< *-əü*) > *-y*. Dans les endroits où l'on rencontre l'assimilation *-ou* > *-u*, ce *-u* subit lui aussi

l'inflexion vocalique. L'-y ne reste pas toujours dans les limites de son origine, mais s'introduit par analogie, à un degré différent dans les différents endroits, aussi dans les verbes de la 1ère déclinaison (sauf après des vélares), tandis que dans les substantifs, où son origine le justifie seulement dans quelques cas isolés, il est souvent remplacé par -u. L'harmonie vocalique n'a joué aucun rôle dans l'origine et dans la propagation de l'-y de la Carniole Intérieure.

ZAPISKI IN GRADIVO

О. Н. Трубачев

СЛЕДЫ ЯЗЫЧЕСТВА В СЛАВЯНСКОЙ ЛЕКСИКЕ*

(1. trizna; 2. pēti; 3. koby)

1. СЛАВ. TRIZNA

Слово *trizna* известно только восточным и южным славянским языкам, при чем и здесь оно давно вышло из употребления в живой речи и сохраняется только в памятниках древней письменности: ст.-слав. ТРИЗНА *επαθλον*¹, др.-рус. тризна, тръзна, борьба, состязание; подвиг, награда; торжественные поминки в честь умершего в языческой Руси.²

Для объяснения этого древнего и, очевидно, исконного славянского слова выдвигались различные этимологии. Согласно одной из них, предложенной П. Перссоном,³ слав. *trizna* и его вариант *tryzna* продолжает и.-е. **(s)t(e)rēi-/*(s)t(e)rēu-* 'столбенеть, цепенеть', ср. др.-исл. *strid* 'состязание, спор'. Эту этимологию поддержал и дополнил Г. А. Ильинский,⁴ считавший возможным развитие *trizna* только из **trizd-na*, ср. прилагательное ст.-слав. ТРИЗДЪНЪ *'certaminis'*, а также лит. *triznà* 'пылкий, горячий' < **trizdnà*. Полученное таким образом слав. **trizd-na* Ильинский объясняет как результат расширения индоевропейского корня **(s)trei-* зубным детерминативом, точнее — как контаминацию **treis-* и **treid-*. Вариант *tryzna* он считает праславянским дублетом названной формы, сближая его с чеш. *tryzniti* 'терзать, мучить', польск. *tryznić* 'теснить, напрасно терять время; баловать' с общим происхождением из **(s)treu-d-*, куда также относится ср.-в.-нем. *struz*. Объяснение Г. А. Ильинского недавно повторили Л. Садник и Р. Айтцетмюллер.⁵ Другая известная этимология исходит из

* Članek je bil namenjen za Nahtigalov zbornik, a je prišel prepozno, zato ga objavljamo naknadno. (Op. ur.)

¹ L. Sadnik und R. Aitzetmüller, Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten. Heidelberg 1955, стр. 158.

² И. И. Срезневский, Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам, т. III, СПб, 1912, стр. 995—996.

³ Per Persson, Beiträge zur indogermanischen Wortforschung, Uppsala 1912, стр. 442.

⁴ Г. А. Ильинский, Славянские этимологии, V. Прасл. *trizna* »certamen«. — «Известия Отделения русского языка и словесности Академии наук», т. XXIII, кн. 1, 1919, стр. 133—135.

⁵ L. Sadnik und R. Aitzetmüller. Указ. соч., стр. 321.

truzna как основной формы с корнем try-, сюда же слав. traviti, польск. tryznić.⁶ Эту этимологию принимает и М. Фасмер, специально ссылаясь на западнославянские формы: чеш. словац. trýžeň 'мучение' и другие, упомянутые выше.⁷

Можно еще указать оригинальную, но в высшей степени проблематичную этимологию М. Будимира,⁸ не отраженную в словаре Фасмера. Будимир сближает слав. trizna со старосербским trzni (Босния) 'свободное пространство для поединков (по случаю похорон представителя военной аристократии)', ср. сохранившееся диал. trzan. Фонетические отношения trzan и trizna более чем неясны, что признает сам автор. Далее Будимир привлекает греч. τάρχυνω 'похоронить с царскими почестями' и στέργχανα, τέργχνα, а наличие *i* после *r* в слав. trizna (при trzan) объясняет как »иррациональное«. Все это очень гадательно и произвольно.

Рассмотренные этимологии слав. trizna весьма противоречивы. Для того, чтобы обратиться к их оценке, нужно проверить привлекаемый материал. Из ознакомления со старославянским словообразованием явствует, что древнейшие памятники знают только ТРИЗНА, но не ТРИЗНЬ, далее — что существительные на -ЗНЬ (женск. р.) не имеют парных форм на -ЗНА. Пользование обратным индексом слов в прекрасном словаре Л. Садник-Р. Айтцетмюллера чрезвычайно облегчает наблюдения такого рода. Так, мы видим, что ни одно из 10 существительных на -ЗНЬ:⁹ КАЗНЬ, КАЯЗНЬ, ПОКАЯЗНЬ, ПРИЯЗНЬ, НЕПРИЯЗНЬ, БОЯЗНЬ, БОЛЪЗНЬ, ЖИЗНЬ, КЪЗНЬ, КЫЗНЬ — не имеет соответствия на -ЗНА.¹⁰ Разумеется, эти подсчеты произведены на основании сравнительно небольшого лексического материала древнейших славянских памятников, но вполне возможно, что это положение вообще характерно для славянского. Такой вывод должен определенным образом повлиять на оценку некоторых слов, сравниваемых со слав. trizna, главным образом западнославянских. Так, чеш. trýžeň представляет собой типичное отглагольное существительное на -ЗНЬ (*truzнь), которое, в свете вышеизложенного, не имеет, очевидно, парной формы на -зна, что побуждает нас исключить чешское слово из числа сопоставляемых со слав. trizna. То же следует сказать о чеш. tryzniti, польск. tryznić, глаголах деноминативного происхождения, ср. аналогичное казнъ — казнитъ. Древнерусское тръзнь 'борьба'¹¹ как будто противоречит вышесказанному, но это крайне

⁶ A. Brückner, Słownik etymologiczny języka polskiego, Kraków 1927, стр. 579.

⁷ M. Vasmer, Russisches etymologisches Wörterbuch, III. Bd., Heidelberg 1956, стр. 138—139. Там же подробный перечень литературы.

⁸ Милан Будимир, Протословенски и староанадолеки Индоевропљани. — »Зборник Филозофског факултета Београдског универзитета«, књига II, 1952, стр. 261—262.

⁹ Указ. соч., стр. 195.

¹⁰ Указ. соч., стр. 174.

¹¹ И. И. Срезневский, т. III, стр. 997; Выписки из Пандектов Антиоховых X в. ..., сообщ. архимандритом Амфилохием. — »Известия Отделения русского языка и словесности Академии Наук«, т. VII, вып. 2, 1858, стр. 187.

сомнительная форма, встречающаяся только один раз в одном памятнике (Пан-дект Антиоха), при чем в одном из списков вместо нее стоит трызно.¹²

Второй вопрос — это генезис формы трызна. Ясно, что это не праславянский вариант, как думал Ильинский, и не наиболее древняя славянская форма, как полагает Фасмер. Ареал распространения формы трызна — типично русский, что особенно бросается в глаза после того, как оставлено обычное сравнение с западнославянскими словами. Форма трызна исключительно характерна для Изборника Святослава 1073 г., Повести временных лет. Развитие рй > ры известно в ряде случаев в русском языке: крыло, корысть, обл. гриб. Таким образом, др.-рус. трызна обязательно предполагает общеславянское (или известное части древнеславянских диалектов) trizna, ср. важное в этом отношении ст.-слав. ТРИЗНА. Что касается формы ТРИЗДЪНЪ, на которой строит свою этимологию Ильинский, она вторична, ср. ПРАЗДЪНЪ, ПРАЗДЪНИКЪ, при более древних ПРАЗНИКЪ, НЕПРАЗНЪ.

Изложенные уточнения показали недостоверность существующих этимологий слав. trizna. Неудача этих этимологий объясняется также недостаточным вниманием исследователей к развитию значений слова. Засвидетельствованные памятниками значения 'борьба, состязание' обычно принимались за исконные. Главное содержание тризны видят в бое, состязании на погребальном торжестве,¹³ хотя высказывалось также мнение, что первоначальное значение слова тризна — 'прощальный, поминальный пир'.¹⁴ Остановимся на первом из названных значений. А. Котляревский, представивший исчерпывающий анализ письменных источников о погребении у славян,¹⁵ также считал древним значением слова тризна 'воинские упражнения, битва', но уже ему было ясно, что из имеющихся упоминаний тризны ни одно не говорит о реальном содержании тризны (ср. Повесть временных лет), а Житие Константина Муромского прямо различает между тризницей и битвой.¹⁶

Вполне возможно, что первоначальное терминологическое значение др.-рус. тризна, трызна расширилось и слово стало обозначать всю торжественную часть погребения, позднее даже приобрело целиком отвлеченные значения 'борьба, состязание, подвиг'. Для изучения слова тризна важна его несомненная связь с погребальным обрядом. Нужно иметь в виду, что главный мотив всей похоронной обрядовости — это, как известно, страх перед мертвым.¹⁷ В таком случае каждый частный обряд получит наиболее естественное объяснение как подчи-

¹² А. Х. Востоков, Словарь церковнославянского языка, т. II, СПб., 1861, стр. 233; И. И. Срезневский, там же.

¹³ L. Niederle, Rukověť slovanských starožitností, Praha 1953, стр. 222 и след.

¹⁴ E. Mahler, Die russische Totenklage, Leipzig 1936, стр. 675.

¹⁵ «О погребальных обычаях языческих славян», М. 1868.

¹⁶ Указ. соч., стр. 129.

¹⁷ O. Schrader-A. Nehring, Reallexikon der indogermanischen Altertums-kunde, Bd. I, Berlin und Leipzig 1917—1923, стр. 35, 36; Dm. Zelenin, Russische (ostslavische) Volkskunde, Berlin und Leipzig 1927, стр. 331; K. Moszyński, Kultura ludowa Słowian, część II: Kultura duchowa, zesz. 1, Kraków 1934, стр. 430.

ненный, будь то многолюдное бдение, древний обряд сожжения,¹⁸ или, наконец, состязания, бои. Ночное бдение родичей и особенно обряд угощения покойника, о котором подробно ниже, принадлежат как раз к числу древнейших. Этого нельзя сказать о состязаниях. У соседних с русскими народов, хорошо сохранивших язычество чуть ли не до наших дней — у марийцев и чувашей, — бросается в глаза то обстоятельство, что состязания в лучшем случае концентрируются вокруг жертвенного животного, предназначенного покойнику, чаще же вовсе отсутствуют.

Строго говоря, др.-рус. тризна — это не пир, который, как известно из летописного сказания о мести Ольги, происходил «по семъ», и не бой, как уже говорилось выше. На этом кончаются прямые свидетельства древнерусской письменности о содержании погребальной тризны. К косвенным свидетельствам относятся следы четкого разграничения действия ТРИЗНУ ТВОРИТИ и БЪДЫНЪ ДЪЯТИ, при чем, как полагают, второе выражение обозначало бдение в собственном смысле.¹⁹ Ниже мы приведем еще одно косвенное свидетельство, помогающее установить первоначальное значение слова.

Определение древнейшего значения слав. *trizna*, предпринятое в этой статье, опирается, помимо данных этимологии, которые являются в конечном счете решающими, также на свидетельства этнографии о быте восточнофинских народов. Привлечение этнографических данных представляется совершенно необходимым, без них попытка исследовать слово *trizna* скорее всего даст превратные результаты и не представит интереса. Насколько можно судить по древнерусским источникам, наиболее богатым в этом отношении, тризна была каким-то погребальным обрядом славян-язычников, который был искоренен христианством. Принявшая христианство Ольга заветала не совершать тризны при ее погребении. Как известно, наши сведения о древнейшей славянской религии крайне скудны.²⁰ Помимо фрагментарных сообщений в тенденциозных церковных проповедях, а также разнообразных остатков в быте славян, исключительно важны соответствующие особенности у древних соседей восточных славян — волжских Финнов.²¹ К. Мошинский призывает в обязательном порядке при реконструкции древнего культа славян-язычников использовать данные с территории, население которых до последнего времени оставалось языческим: «Ведь на основании целого ряда указаний мы имеем полное право не только предполагать, но прямо утверждать, что многое из старой языческой (и переходной раннехристианской) культуры славян (а также балтов) перешло к соседящим с ними с востока и находящимся на более низком культурном уровне волжским Финнам и что, исчезнув затем с течением времени на славянских землях, оно удержалось на восточнофинских... Если речь идет специально о культе, то здесь следует принять в расчет еще один важный момент, дающий возможность уже совершенно свободно черпать из сокровищницы восточнофинских этнографических материалов с тем, чтобы — разумеется, со всей необходимой осторожностью — восполнить ими пробелы, имеющиеся в славянских материалах; я имею в виду поразительное сходство

¹⁸ V. J. Mansikka, *Die Religion der Ostslaven. I. Quellen*, Helsinki 1922, стр. 17.

¹⁹ V. J. Mansikka, Указ. соч., стр. 83—84.

²⁰ L. Niederle, *Zivot starých Slovanů, díl II, svazek 1*, Praha 1916, стр. 7.

²¹ V. J. Mansikka, Указ. соч., стр. 6 и след.

совокупности языческого культа на берегах Волги с культами древних славян, балтов и германцев, насколько мы в состоянии восстановить их на основе древних свидетельств.»²²

Ознакомление с обрядами маришцев чрезвычайно поучительно:²³ мы узнаем, что при погребении покойника закалывалось домашнее животное, которое сообщало съедалось; в поминки едут на кладбище пригласить покойного, режут для него овцу, устраивают всей родней пир, на котором якобы присутствует покойник. Обряд представляет собой чрезвычайно ярко выраженный культ предков. Всякий раз центральное место в поминальных празднествах занимает принесение в жертву покойнику животного. Исключительной живучестью отличался культ предков у мордвы. Мордовское население Нижегородской губернии закалывало при погребении мужчины быка, при погребении женщины — корову.²⁴

Хорошо изученное этнографами жертвенное заклание в честь покойного у восточных финнов позволяет смелее использовать отдельные реликты соответствующего обряда у славян. А такие реликты действительно имеются. Южные и восточные славяне хорошо помнят жертвоприношение душам умерших.²⁵ Сохранилось также немало примеров принесения в жертву покойным животных — овец, крупного рогатого скота, свиней, коз. Для древнейшего периода об этом свидетельствует нахождение в могильниках, например, на восточнославянской территории костей сожженных или съеденных при погребении домашних животных.²⁶ Обычай приносить в жертву лошадь, возможно, заимствован с востока, в то время как для славян более характерно заклание коровы, особенно овцы. У карпатских горцев и словенцев отличался обычай умерщвлять на могиле барашка.²⁷ У сербов часто над могилой погребенного приносили в жертву взрослого барана.²⁸ Северновеликорусы быв. Каргопольского уезда после похорон близкого человека отдавали корову-нетель какомунибудь бедняку со словами: «Коровку покойнику.»²⁹ Практиковавшееся у белорусов во время осеннего поминования душ принесение в жертву на могиле петуха или курицы³⁰ является типичной заменительной жертвой, судя по маришским материалам. Имеется ряд других черт похоронной обрядовости, которые уже утратили смысл, но в итоге восходят к

²² К. Moszyński, *Kultura ludowa Słowian, część II, zesz. 1, Kraków 1934*, стр. 236—237.

²³ Uno Holmberg, *Die Religion der Tscheremissen. — »Folklore Fellows Communications«, vol. XVIII, Helsinki 1926*, стр. 25, 26, 27 и след., 36.

²⁴ И. Н. Смирнов, *Мордва. Историко-этнографический очерк, Казань 1895*, стр. 166, 174, 176.

²⁵ К. Moszyński, *Kultura ludowa Słowian, część II, zesz. 1, Kraków 1934*, стр. 245.

²⁶ V. J. Mansikka, *Указ. соч.*, стр. 14, 19, 21.

²⁷ И. И. Срезневский, *Святылища и обряды языческого богослужения древних славян, Харьков 1846*, стр. 88.

²⁸ С. Тројановић, *Главни српски жртвени обичаји. — »Српски етнографски зборник«, књига 17, Београд 1911*, стр. 89.

²⁹ Г. И. Куликовский, *Похоронные обряды Обонежского края. — »Этнографическое обозрение«, кн. IV, М. 1890*, стр. 54.

³⁰ Dm. Zelenin, *Russische (ostslavische) Volkskunde. Berlin u. Leipzig 1927*, стр. 333.

древнему жертвоприношению.³¹ Исчезновение последнего обычая не должно удивлять. Его наиболее яркие формы истребило официальное православие.

У славян, известных с древности в качестве оседлых земледельцев, как известно, употребление в пищу мяса животных играло относительно небольшую роль, при чем в первую очередь ели мясо в праздники и при исполнении обрядов.³² Естественно поэтому предположить, что соответствующие обряды воспринимались в значительной степени как поедание мяса жертвенных животных, что будет справедливо также в отношении славянской погребальной тризны. Приведем в этой связи место на жития Константина Муромского. Князь Михаил погиб мученической смертью. Его христианское погребение необычайно удивляет местных язычников:³³ »Невѣрнии же людие, видяще сѣя, дивляхуся, еже не по ихъ обычаю творимо бѣ погребеніе . . . ; ни тризница, ни думы, ни битвы, ни кожи кроенія, ни лицедранія, ни плача безмѣрного не творяху.« Мансикка переводит тризнице описательно: 'доминки' (Gedächtnisfeier). Однако следующий далее контекст самого жития, очевидно, помогает выяснить более конкретное значение слова тризнице: »Гдѣ коня заклающіи, и по мертвыхъ ременная плетенія древолазная с нимъ в землю погребаяющіи, и битвы и кроенія и лиц натресканія творящіи!« Кроме опускания в могилу древолазных ремней покойного, перечисление богомерзких действий (битвы, кожи кроеніе, лицедраніе = лиц натресканіе) почти совпадает, за одним исключением. В первом случае говорится вначале о тризнице, во втором случае перечисление начато упоминанием о заклании коня. Можно догадываться, что тризна, тризнице — это обычай принесения в жертву животного при погребении.³⁴

На основании всего сказанного выше, представляется возможным объяснить слав. *trizna* как производное от слав. *trizъ*, др.-рус. *тризь* 'трехгодовалый (о животных)', прилагательного архаического типа, произведенного с помощью редкого суффикса *-z-* от числительного *три*, ср. лит. *treigys* с тем же значением.³⁵ Архаичность др.-рус. *тризь* говорит о гораздо более широком его распространении и, возможно, общеславянской древности. Характерное употребление др.-рус. *тризь* в качестве определения жертвенного животного встречаем в Изборнике Святослава 1073 г.: Почто трѣбоу положити повелѣ ѿ аврааму жницеж три лѣть. и козож тризож.³⁶ Слав. *trizъ* было почти повсеместно вытеснено более

³¹ М. Федеровский рассказывает, как возница, перед тем как везти покойника на кладбище, льет воду на лошадь в упряжке («Lud białoruski na Rusi litewskiej», t. I, w Krakowie 1897, стр. 322). Между прочим, то же делали жрецы марийцев и других язычников, чтобы узнать, угодна ли богу жертва.

³² К. Moszyński, *Kultura ludowa Słowian, część I: Kultura materialna*, Kraków 1929, стр. 267.

³³ Цитируется по V. J. Mansikka, Указ. соч., стр. 294.

³⁴ Указание на литературную зависимость памятника от предшествующих образцов, в частности от *Летописи* (V. J. Mansikka, стр. 295), не имеет для нас в данном случае решающего значения. Важно определить возможные следы первоначального значения интересующего нас слова. Житие относится ко 2-й пол. XVI в.

³⁵ О *тризь* см. M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, III. Bd., 1956, стр. 139.

³⁶ »Изборник Святославов 1073 г.«, изд. Обществом любителей древней русской письменности, СПб., 1880, лист 135.

популярными производными, ср. серб. *трѣћ њак*, рус. *третьяк* в том же значении, при чем в русском языке это произошло позже, чем в остальных славянских. Слав. *trizna* могло, таким образом, иметь значение жертвенное заклание греходовалого животного, но впоследствии это конкретное значение было забыто, поскольку ощущение словообразовательных связей рано утратилось, а также в силу других обстоятельств, не благоприятствовавших сохранению славянского язычества.

В дополнение ко всему следует отметить, что образование нашего слова от названия именно трехгодовалого животного, возможно, не является случайностью. Этнографы отмечают, что число три характерно для похоронных церемоний у разных народов.³⁷ В данном случае причина может корениться не столько в магическом характере числа, сколько в подразумеваемом при этом числе поколений предков. О роли тройственности отцов, дедов и прадедов в культе предков говорится в словаре О. Шрадера, ср. также греч. *τριτότορες, триτοίτορες* 'прапрадеды'.³⁸ Чтобы понять отношение этой тройственности к каждому вновь умершему, нужно обратить внимание на обычай приема в число почитаемых предков у белорусов, который обставляется церемонией обращения ко всем предкам. Приводим описание П. В. Шейна: »Войдя в избу, одна из старших женщины берет горбушку хлеба, оборачивается к двери и, скобля медный грош, говорит следующие слова, включающие покойника в общий список ее умерших родных: »дзеды, бабульки, бацьки, матульки, дзядзюхны, цетухны, примеце к себе помершого нашего бацюхну (если умер отец) и живице тамоки з им добре, не спорцеся и пр.«³⁹ В этом смысле жертва предку отличалась, повидимому, от жертвы богам, которым у древних славян, как и у других язычников, принадлежало все первоуродное — первые ягнята, плоды первого урожая; даже собственные дети.⁴⁰

2. СЛАВ. РѢТИ

Слово, рассматриваемое в настоящем разделе, представляет значительный интерес для исследования. Констатируя его общеславянское распространение с одинаковым значением 'петь' во всех славянских языках, мы вместе с тем должны отметить полную невыясненность его древнейшей истории. Слово по сути дела не имеет этимологии, что в значительной степени связано с отсутствием сколько-нибудь надежных соответствий за пределами славянских языков. Попытки отыскать индоевропейские соответствия слав. *rěti* имели место, при чем обычно указывают на греч. *παῖν* 'торжественный гимн', готск. *faian* 'порицать', но эти сравнения, как справедливо признается, носят случайный, далеко не достоверный

³⁷ Ср. Uno Holmberg, Указ. соч., стр. 35, сноска 1.

³⁸ О. Schrader-A. Nehring, Указ. соч., Bd. I, стр. 21—22.

³⁹ П. В. Шейн, Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-западного края, т. I, часть II. — »Сборник Отделения русского языка и словесности Академии Наук«, т. LI, No. 3, СПб., 1890, стр. 534—535. Поминки всех предков у белорусов («дзяды») имеют большее значение, чем поминки отдельного покойника (ср. М. Murko, *Das Grab als Tisch*. — »Wörter und Sachen«, Bd. II, Heft 1, Heidelberg 1910, стр. 86).

⁴⁰ Ср. K. Moszyński, *Kultura ludowa Słowian, część II*, стр. 243—244.

характер. Поэтому признание слав. *pěti* чисто славянским образованием, содержащееся в известных этимологических словарях,⁴¹ является весьма обоснованным и подтверждается некоторыми новыми наблюдениями, излагаемыми ниже.

Причину этимологической невыясненности слав. *pěti* следует, как нам кажется, усматривать в возможности коренного изменения значения слова. Фактор значения слова играет чрезвычайно большую роль в этимологии. Известно немало примеров, когда этимологи не в состоянии использовать совершенно очевидное родство морфем и структуры только из-за недостаточной разработанности истории значений. Особенно ощутимо это оказывается в тех случаях, когда отдельные, первоначально тождественные формы в результате оригинального семантического развития приобретают действительно далекие значения, что побуждает исследователей считать эти формы омонимами, а их тождество случайным, ср. и.е. **ǵenə* — I 'рождать' и **ǵenə* — II 'знать'. Этимологи, пытаясь установить индоевропейские связи слав. *pěti*, заведомо привлекают слова со значением 'петь' или близкими, что, однако, пока еще не привело к положительному результату. Очевидно, это служит указанием на то, что нужно избрать иной путь и при этимологическом исследовании слав. *pěti* пересмотреть близкие славянские формы, что, возможно, позволит взглянуть на изучаемое слово совершенно с другой стороны.

Пересматривая славянские формы, близкие к *pěti*, мы обращаем внимание на личную форму *rojǫ*, рус. пою. Эта форма замечательна своим полным тождеством с формой *rojǫ*, пою в смысле 'даю, заставляю пить'. Это тождество и является, собственно, опорным пунктом предлагаемой ниже этимологии слав. *pěti*. Что касается второй формы *rojǫ*, пою 'даю пить', то она не вызывает никаких сомнений как совершенно прозрачный каузатив от слав. *piti*, рус. пить. Другой ее аспект, а именно формальное тождество с нашим *rojǫ*, пою (от *pěti*, петь), как будто еще не получил своего объяснения. Тем не менее, рассматриваемое тождество форм чуждо всякой случайности, более того — это генетически единая форма: правильный каузатив *rojǫ* 'даю пить, пою' от глагола *piti*. Итак, *rojǫ* 'пою, воспеваю' восходит к *rojǫ* 'даю пить'. Различие значений действительно велико, что представляет известную трудность, но есть основания думать, что эта трудность преодолима.

Чтобы устранить эти затруднения, носящие целиком семантический характер, необходимо обратиться к сфере понятий и представлений, современных, по всей вероятности, описанному общеславянскому факту перехода значения 'пить' в значение 'петь, воспевать'. Все говорит за то, что это была сфера типично языческих представлений. Абсолютно всем языческим культам свойственно применение жертвенных возлияний богам с одновременным вознесением песнопений и молитв. Можно было бы привести множество примеров, но поскольку речь идет о чисто славянском образовании, нас, естественно, больше всего здесь интересуют подобные свидетельства о славянах и близких им по культу соседях — финских

⁴¹ A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków 1927, стр. 404; J. Holub-Fr. Kopečný, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha 1952, стр. 271; M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, II. Bd., стр. 422; L. Sadnik und R. Aitzetmüller, *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten*, Heidelberg 1955, стр. 282. В индоевропейском словаре А. Вальде-Ю. Покорного слав. *pěti* не отражено.

народностях Восточной Европы. Что касается последних, великолепно сохранивших память о языческом культе, изучение их материалов и в нашем случае приносит большую пользу. Этнограф Уно Гольмберг лично наблюдал, как жрецы марийцев во время религиозных церемоний льют в огонь жертвенные напитки, иногда — горячую кровь убитых животных.⁴² Языческая марийская молитва свидетельствует о важности, которая придавалась возлиянию.⁴³ Определенные следы близкого обряда сохранились и у славян. Так, датский хронист Саксон Грамматик рассказывает, как в Арконе на острове Рюгене в храме Святовита жрец проливал старое вино из кубка в руках бога у его ног и, наполнив кубок заново, в торжественных словах просил у божества счастья для себя и своей отчизны и благосостояния для сограждан, после чего быстро осушал кубок и, вновь наполненный, вкладывал его снова в правую руку идола.⁴⁴ Л. Нидерле на основании хроники Гельмольда указывает на обычай полабских славян при осушении кубка произносить слова, заклинания к богам.⁴⁵ В древнерусских церковных проповедях, изобличающих остатки язычества среди паствы, много говорится о вероотступниках, которые «верьтятся пють... въ розѣхъ» языческим богам и демонам, «чащо пють бѣсомъ» и т. п.⁴⁶ Наличие этих свидетельств о язычестве сводит до минимума кажущуюся парадоксальность объяснения значения «петь» из «поить».

В правдоподобности предложенной этимологии слав. *pěti*, помимо прочего, убеждает также аналогичная этимология и.-е. **ǵheṷā* — др.-инд. *hávati* «призывать, обращаться», слав. *zъvati*, правильно обоснованная в свое время Г. Хиртом⁴⁷ и незаслуженно забытая впоследствии. Хирт объяснял **ǵheṷā* «призывать» из **ǵheṷ-* «лить», ср. др.-инд. *juhóti* «лить масло в огонь, жертвовать», греч. *χεω* «лить», совершенно справедливо считая семантические трудности для сравнения минимальными, так как обращение к богу всегда производится при жертвенном возлиянии. Эту этимологию необходимо признать одной из наиболее достоверных этимологий вообще. Тем более интересно отметить, что когда в славянском языке с течением времени этимологические связи *zъvati* стерлись ввиду утраты соответствующего глагола со значением «лить»,⁴⁸ появилось новообразование, совершенно аналогичное в семантическом плане, в результате чего был создан новый славянский языческий термин *pěti* «зывать, обращаться с молитвой» < «совершать возлияния, поить».

⁴² Uno Holmberg, Указ. соч., стр. 140, 141, 164.

⁴³ K. Moszyński, *Kultura ludowa Słowian, część II, zes. 1, Kraków 1934*, стр. 240—241.

⁴⁴ Saxo Grammaticus, *Gesta Danorum* (ed. Holder), XIV, pag. 564 = К. Н. Meyer, *Fontes historiae religionis slavicae, Berolini 1931*, стр. 50. См. также St. Urbańczyk, *Religia pogańskich Słowian, Kraków 1947*, стр. 81—82.

⁴⁵ L. Niederle, *Rukověť slovanských starožitností, Praha 1953*, стр. 213.

⁴⁶ V. J. Mansikka, *Die Religion der Ostslaven*, стр. 162, 175, 179.

⁴⁷ H. Hirt, *Indogermanische Grammatik, Teil II, Heidelberg 1921*, стр. 189. Его этимологию отвергает без особых аргументов А. Вальде (A. Walde-J. Pokorny, *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen, I. Bd., Berlin und Leipzig, 1930*, стр. 529—530).

⁴⁸ Ср. его остатки в латинском *žaut* «лить воду в большом количестве» (J. Endzelin, *IF, Bd. 35, 1913—1914*, стр. 126).

Таким образом, в слав. *рѣти* 'петь' можно видеть старьѣй каузатив **poiti*, *poje* к глаголу *riti*. Собственно говоря, с самого начала письменности в роли каузатива засвидетельствовано слав. *pojiti*, поить, однако эта форма могла развиться вторично, она в точности повторяет вокализм основы настоящего времени *poje*. Это имело место, очевидно, уже после упрощения старых дифтонгов (*po-iti*). Но необходимость в новом слове явилась, главным образом, потому, что первичный каузатив *рѣти* перестал ощущаться как таковой, приобретает функции характерного термина: 'петь, воспевать'.

3. СЛАВ. КОВЬ И РОДСТВЕННОЕ

Языческая религия древних славян, в целом плохо и неполно отраженная хрониками и другими древними письменными памятниками, оставила отдельные весьма красноречивые следы в самом языке. К ним, кроме разобранных выше слов, относится и слав. *ковь* с родственными образованиями: ст.-слав., др.-рус. *КОВЬ* 'гадание по птичьему полету или по ветрече, предзнаменование, колдовство', *КОБЕНИЕ* 'гадание', болг. *кѣба* 'дурное предзнаменование', серб. *кѣб* 'хорошее предзнаменование', др.-чешск. *pokobiti se* 'удаться'. Сюда же, несомненно, следует вместе с И. Желтовым отнести рус. *кобѣниться* 'жорчиться, гримасничать'. Это объяснение хорошо согласовано с тем известным обстоятельством, что волхвы во время прорицаний кривлялись, впадали в экстаз,⁴⁹ и вряд ли прав М. Фасмер, отвергающий эту этимологию, даже не сообщая мотивов.⁵⁰ Слово *кобѣниться* образовано, возможно, от существительного *кобение*, хорошо известного из памятников, особенно древнерусских церковных проповедей и заповедей, изображающих в самых неприглядных красках религиозное иступление волхвов: *кобение*, вертимое плясанье.⁵¹ Отсюда, очевидно, экспрессивное слово *кобѣниться* получило свой отпечаток уничтожительности.

Для сравнения со слав. *ковь* этимологи обычно привлекают ряд скандинавских форм: др.-исл. *happ* 'счастье', норв. *heppen* 'счастливый, благоприятный', *heppra* 'случаться, происходить', швед. *hampa sig* — то же.⁵² У М. Фасмера приводятся в числе соответствий славянского слова также англ. *hap* 'случай', *to happen* 'случаться', но их следует удалить, так как они известны как скандинавские заимствования в английском. Однако не намного удачнее и остальные приведенные выше сравнения, поскольку эти скандинавские слова могли развиться также из общей формы герм. **hamp*.⁵³ Анализ значений скандинавских

⁴⁹ И. Желтов, Этимологические афоризмы — «Филологические записки», Воронеж 1876, вып. IV, стр. 41—42.

⁵⁰ M. Vasmer, Russisches etymologisches Wörterbuch, I. Bd., Heidelberg 1953, стр. 582.

⁵¹ V. J. Mansikka, Указ. соч., стр. 267 и в других местах.

⁵² E. Berneker, Slavisches etymologisches Wörterbuch, I. Bd., 2. Aufl., Heidelberg 1924, стр. 535; M. Vasmer, Russisches etymologisches Wörterbuch, I. Bd., стр. 584.

⁵³ Elof Hellqvist, Svensk etymologisk ordbok, Band I, Lund-Malmö 1948, стр. 332.

слов еще больше подтверждает это предположение: герм. *hamp- может продолжать, и-е. *kamp- ,изгиб, гнуть',⁵⁴ из которого хорошо объясняются значения ,счастье, случай' скандинавских слов, ср. совершенно аналогичное развитие значений рус. случай < *lǫk- ,изгиб, кривизна'. Очевидно, что германские слова не имеют со слав. ковь ничего общего ни в формальном, ни в семантическом отношении.

Гораздо удачнее, на наш взгляд, объяснял слав. ковь в свое время В. Ягич,⁵⁵ сближая его с лит. kabėti ,висеть'. Однако, кроме верной основной мысли, его предложение содержало, повидимому, неверное семасиологическое обобщение. Он выбирает из значений литовского слова только значение ,касаться' (kiemą kabinti ,поравняться с усадьбой') и, сопоставляя его с серб. кобити, сукобити ,встречаться, попадать, совпадать', предполагает его как исходное и в слав. ковь ,судьба и т. д.' Вернее всего, перечисленные значения развивались вторично. Памятники говорят о том, что ковь было конкретным языческим термином. Словари указывают как будто на древность значения ,гадание по птицам, по птичьему полету', но исконности последнего значения противоречат этимологические связи слова. Что касается близкого названия птицы слав. ковьсь, кобчик, то оно скорее всего произошло вместе с ковь из общей глагольной основы *kob-, ср. выше лит. kabėti ,висеть'.

Чтобы обосновать полученное таким образом гипотетическое значение слав. kov ,*то, что висит, подвешенное', нужно снова обратиться к показаниям этнографии. Известно, что местом отправления культа у славян в древности был лес. Деревья в священном лесу почитались как воплощения божества, к ним обращались во время церемоний. До недавнего времени такие священные рощи сохранялись у марийцев и вотяков (удмуртов) и подробные описания их, составленные этнографами-очевидцами представляют большую научную ценность. На их основании можно составить себе вполне реальное представление о том, как могли выглядеть священные рощи славян.⁵⁶ В священной роще марийцев к особому жертвенному дереву подвязываются небольшие части мяса принесенного в жертву животного и предметы, которыми пользовались во время церемонии, чтобы узнать волю божества. Все эти подвязанные к дереву вещи должны были свидетельствовать, что божество довольно жертвой и пошлет счастье.⁵⁷ Еще ярче соответствующий обряд у вотяков, известный из рассказа очевидца. Когда съедена последняя жертва, кости животных уносятся в глубь леса, там подвешиваются на сук ели. Когда люди, сделавшие это, возвращаются, их специально спрашивают: »Ну, как провожали?« — »Хорошо.« — »Что сказали?« — »Гово-

⁵⁴ Вальде-Покорный (Bd. I, стр. 350: kamp-) приводят только др.-в.-нем. happa, habba, heppa, ,Hippe', happa ,Sichel, Hippe', которые лучше сохранили исконное значение, ср. гнутое лезвие серпа.

⁵⁵ V. Jagić, Zum litoslavischen Sprachschatz. AfslPh, Bd. II, 1876, стр. 397. Ср. также E. Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch, 3. Lief., Heidelberg 1955, стр. 200. Можно еще назвать этимологию ковь < kobyła (Szymon Matusiak, Wieszcza i żreb. — »Lud«, t. XVII, Lwów 1911, стр. 221).

⁵⁶ K. Moszyński, Kultura ludowa Słowian, część II, zes. 1, стр. 249.

⁵⁷ Uno Holmberg, Указ. соч., стр. 133—134, 153, 154.

рили, что будем жить хорошо.⁵⁸ Обычай вешать на священное дерево предметы с целью предотвратить несчастье, вызвать выздоровление, обеспечить счастье в будущем, а также — чтобы узнать волю божества — отмечен также в разных частях славянской территории.⁵⁹ Все это как будто подтверждает предложенную этимологию слав. *kobь*.

Что касается прочих индоевропейских соответствий, то слав. *kobь* вместе с лит. *kabėti* 'висеть' и другими родственными балтославянскими формами, имеют ближайшие соответствия, повидимому, в нем. *heben* 'поднимать', *heften* 'прикреплять' (герм. **hafja-*) с общей исходной формой **kap-/kabh-* 'хватать'.⁶⁰

Résumé

Po nastopu krščanstva je mnogo elementov stare poganske in prehodne zgodnjekršćanske kulture Slovanov (pa tudi Baltov) prešlo k sosednim finskim plemenom ob Volgi. Zato je treba pri določanju pomena nekaterih besed razen etimoloških podatkov, ki so odločilni, upoštevati tudi pričevanje etnografije o življenju vzhodnofinskih ljudstev. Avtor po tej poti razlaga pomen in daje etimologije slovanskih besed 1. *trizna*, 2. *pěti* in 3. *kobь*.

1. Iz običaja žrtvovanja živali ob pogrebni svečanosti na čast pokojnika pojasnjuje avtor slovansko besedo *trizna* s slovanskim pridevnikom starega tipa *trizь* strus. *тризь* (>trileten<, ko gre za živali) — izvedenim iz števnikar *tri* z redkim sufiksom *-z-*, prim. lit. *treigjys* z istim pomenom. Arhaičnost strus. *trizь* govori o široki razprostranjenosti in verjetno psl. skupnosti izraza. Značilno uporabo strus. *trizь* za daritveno žival ima Izbornik Svjatoslava 1073. Slovanska beseda *trizna* je lahko imela pomen »daritveno klanje triletno živali«, kasneje pa se je konkretni pomen pozabil. Število tri je značilno za pogrebne svečanosti pri raznih narodih. Vzrok morda ni toliko v magičnosti tega števila, kolikor v številu generacij prednikov, ki so jih častili (prim. Schrader in grš. *τριτάροες, τριτοτάροες*). Tako se je žrtev prednikom ločila tudi od žrtve bogovom, ki jim je pripadalo vse prvorojeno.

2. Avtor zavrača etimologijo slovanskega *pěti* in izraža mnenje, da je to slovanska tvorba. Opozarja na sed. *pojь*, rus. *поѣ*, ki je enak sed. *pojь*, rus. *пою* v pomenu »pojim, dajem piti«, kar je kavzativ od slovanskega glagola *piti*, rus. *пить*. Obe obliki sta genetično enotni, *pojь* v pomenu »pojem, opevam« izvira od *pojь* »dajem piti«. Avtor razlaga to dejstvo z običajem poganskih plemen, ki izlivaajo v ogenj daritvene pijače, včasih tudi kri ubitih živali ob isto-

⁵⁸ П. М. Богаевский, Очерки религиозных представлений вотяков. — «Этнографическое обозрение», кн. IV, М. 1890, стр. 139—140.

⁵⁹ K. Moszyński, Указ. соч., стр. 252; A. Fischer, Drzewa w wierzeniach i obrzędach ludu polskiego. — »Lud«, t. XXXV, Lwów 1937, стр. 67; Fr. Krauss, Volksglaube und religiöser Brauch der Südslaven, Münster 1890, стр. 31, 35; С. Тројановић, Главни српски жртвени обичаји. — »Српски етнографски зборник«, књига 17, Београд 1911, стр. 98.

⁶⁰ См. словарь А. Вальде-Ю. Покорного (I. Bd., стр. 343: *qap-/qabh-*), которые, однако, не относят сюда литовских и славянских слов.

časnem petju in molitvah. Analogna je Hirtova etimologija ie. **ǵheuā-*, stind. *hávatē* »klicati, pozivati, obračati se na koga«, sla. *zъovati*, namreč **ǵheuā-* »pozivati« iz **ǵheu-* »liti«, prim. stind. *juhóti* »izlivati olje v ogenj, žrtvovati«, grš. *χέω* »liti«. Semantične težave odpadejo, ker je molitev vedno spremljalo daritveno polivanje ognja. V slovanščini so se etimološke zveze *zъovati* sčasoma zabrisale, ker se je izgubil ustrezeni glagol s pomenom »liti«, zato se je pojavila novotvorba, semantično analogna — nov slovanski poganski termin *pěti* »klicati, obračati se z molitvo« < »darovati, pojiti«. Tako v sla. *pěti* lahko vidimo stari kavzativ **poiti*, *poję* h glagolu *piti*. Pravzaprav je od vsega začetka v vlogi kavzativa izpričano v pismenstvu sla. *pojiti*, vendar se je ta oblika lahko razvila sekundarno, saj točno ponavlja vokalizem sed. osnove *poję*. To se je menda zgodilo po poenostavljenju diftongov (**poiti* > *pěti*). Nova beseda je postala potrebna, ker je stari kavzativ *pěti* sprejel funkcijo značilnega termina ‚peti, opevati‘.

3. Poganska religija starih Slovanov, ki jo slabo in nepopolno odražajo kronike in drugi stari pismeni spomeniki, je pustila posamezne zgovorne sledove v samem jeziku. Razen zgornjih primerov sodi sem še slovansko *kobъ* s sorodnimi tvorbami: stsla. in strus. *кобъ* »prerokovanje po ptičjem letu ali po srečanju, znamenje, čarovnija«, *кобение* »prerokovanje«, bolg. *коба*, srb. *коб*, stčes. *pokobiti se*, nedvomno tudi rus. *кобениться* (morda po subst. *кобение*, ki ga poznajo zlasti strus. cerkvene pridige in zapovedi).

Primerjave s skandinavskimi oblikami, ki so se lahko razvile iz germ. **hamp-*, morda iz ie. **kamp-* »izgib, upogniti« (prim. rus. *случай* **lqk* »lok, izgib, krivina«) ne morejo razložiti sla. *kobъ* niti formalno niti semantično.

Bolj posrečeno je razlagal sla. *kobъ* Jagić z lit. *kabžti* »viseti«, ki pa je pri lit. glagolu upošteval le pomen »dotikati se« (*kiemą, kabinti*) in primerjal srb. *кобити*, *сукобити* ter v tem videl izvor sla. *kobъ* »usoda«. Najbrž so se ti pomeni razvili sekundarno. Po spomenikih je bil *kobъ* konkreten poganski termin.

Etnografski podatki pričajo, da je prvotni kraj religioznega kulta pri starih Slovanih bil gozd. Marijci so še pred kratkim privezovali k žrtvenemu drevesu kose mesa in predmete, ki so jih uporabljali pri obredih, ter po njih spoznavali božjo voljo. Votjaki (Udmurti) so obešali na sveto drevo predmete, da bi odvrnili nesrečo, bolezen, zagotovili srečo v prihodnje.

Slovanskemu *kobъ* z lit. *kabžti* »viseti« in drugimi baltoslovanskimi oblikami ustrezajo najbrž nem. *heben* »dvigati«, *heften* »pritrditi« (germ. **hafja-*) s skupno prvotno obliko **kap-/kabh-* »grabiti«.

ANTON AŠKERC IN VASILIJ N. KORABLEV

(Prispevek k Aškercjevi bibliografiji)

Pri pregledu »Aškercjeve bibliografije« za dvajsetletje 1937—1957 v »Aškercjevem zborniku« (Celje 1957) sem — pač z nekim začudenjem — ugotovil, da se je pozornosti sestavljalca Vlada Novaka, ki je svoje delo opravil z vso vestnostjo, in obeh sodelujočih, Marje Boršnik in Franceta Dobrovoljca, izmaknil ruski sestavek V. Korableva (Korabljova) v praški — Murkovi — »Slavi« leta 1959 z dvema Aškercjevima pismoma Korablevu v celoti in z odlomkom iz

prav tako še neobjavljenega tretjega pisma istega dopisnika. Spričo sestavljalčevega apela vsem, ki bi zasledili v bibliografiji kako vrzel, naj bi nanjo opozorili eventualno tudi javno, sem se odločil, da na tem mestu povzamem vsebino prezrtega sestavka, zlasti tistega njegovega dela, ki se bavi z Aškercem, ji dodam nekoliko kulturnozgodovinskega komentarja, vrh tega opozorim na še en prezrti drobec za Aškerčevo bibliografijo, ki sem ga ob pripravljanju tega komentarja mimogrede odkril, in na koncu nekako zaokrožim sliko o »slavjanovedu« Vasiliju N. Korablevu, ki je videti pri nas prav tako pozabljen, kakor je bil prezrt njegov sestavek v »Aškerčevi bibliografiji«.

Gre za spominski sestavek pod naslovom »Russkie artistry u slavian« in s podnaslovom »Iz nedavne preteklosti rusko-slovanskih kulturnih stikov«, datiran z 12. majem 1932 v Leningradu, t. j. celih sedem set pred objavo v »Slavii«, kjer pa ne izvemo, zakaj se je njegova objava tolikanj zapoznala.

Izkodišče sestavku je spomin na odločitev nekaj pevcev »peterburškega opernega gledališča (bivšega Mariinskega)« v začetku leta 1906, da bi odšli na koncertno turnejo po južnoslovanskih mestih od Sofije do Ljubljane. Naprosili so Korableva, naj bi jim ugladil pot s pismi svojim znancem med »južnoslovanskimi književniki in javnimi delavci v Bolgariji, Srbiji, Hrvatski, Dalmaciji in Kranjski«. Korablev je razposlal pisma in po ugodnih odgovorih nanje so se podali na turnejo štirje pevci, ki naj bi bili po — vsekakor zmotnem, kakor bomo videli — Korableva spominu četrto stoletja pozneje, tedaj v letu 1906 opravili vse južnoslovansko potovanje tako, kakor je bilo zamišljeno in pripravljeno, t. j. od Sofije pa do Ljubljane...

A Korablev očitno ni sedel k svojemu spominskemu pisanju zaradi te turneje in njene priprave s svojimi dopisi. Izrecno pravi, da se noče ustavljati pri podrobnostih in pri vseh odgovorih, ki jih je tedaj prejel od svojih »zelo skromnih« južnoslovanskih »korespondentov«; saj »je večina le-teh že davno preminula, še živeči pa mu ne bodo zamerili, če jih ne omeni«. Med njimi pa je bila izjemna, ne tako »zelo skromna« osebnost, ob spominu na katero se je lotil pisanja; ta osebnost je — Anton Aškerc, kajti objaviti se mu je videlo vredno in »potrebno le pisma, ki mu jih je bil v zvezi s to turnejo pisal zelo velik in zelo popularen slovenski pesnik, zdaj [leta 1932 že dvajset let] pokojni Anton Aškerc, in ki imajo brez dvoma literarno [zgodovinsko] vrednost« (Slavia XVI, 1938—1939, str. 588). Spomin na Aškerca pa je tedaj bržčas obudil v Korablevu njegov nekdanji učenec in sodelavec ter ruski prevajalec Aškerčevih pesmi Sergij Vladimirovič Štejn, ko mu je — kakor lahko domnevamo — poslal ljubljansko »Jutro« z dne 23. aprila 1932 (št. 94) s svojim sestavkom »Spomini na Antona Aškerca«, v katerih pa se je spominjal predvsem svojega »nekdanjega srednješolskega profesorja V. N. Korabljova« kot človeka, ki ga je bil opozoril na Aškerčeve pesmi in mu jih priporočil v prevajanje; z Aškercem se namreč Štejn nikdar ni osebno seznanil, njegova pisma pa, kolikor jih je hranil, so utegnili biti po Štejnovi sodbi uničena v Rusiji po njegovem pobegu v emigracijo l. 1919. K tej domnevi o Štejnovi pobudi nas navaja poleg časovne okolnosti, da je Korableva spominski sestavek, ki nemara ni bil vnaprej namenjen praški »Slavii«, datiran tri tedne za izidom Štejnovega sestavka v »Jutru«, prav njegova osredotočenost na Aškerca kot edino posebno vidno osebnost med njegovimi tedanjimi južnoslovanskimi »korespondenti«.

Aškerca označuje nato Korablev kot pesnika, ki »je ustvaril novo slovensko poezijo, docela drugačne strukture, vsebine in razpoloženj, kakor so jih poznali njegovi predhodniki«; epohalnost Aškerčevega pesniškega nastopa v dobi epigonskega stritarjevanja mu je bila torej dobro znana. O pesnikovi »izredni po-

ularnosti med ljudskimi množicami« pa se je imel Korablev priliko sam prepričati, ko je med svojim bivanjem v Ljubljani poleti 1904 nekoč »odšel v družbi Aškerca in drugih literatov iz mesta na ljudsko veselico«, se tam pomešal med »slovenske kmete [?], ki so prišli na slavje iz daljnih vasi [?]«, in ko je poslušal njihovo govorico ter »si ogledoval njihovo nenavadno lepo narodno nošo«, opazil, da »so matere vzdigovale svoje otroke, jim kazale značilno Aškerčevo pojavo in jim govorile: Glej, glej! To je naš Aškerc!« Gotovo je Korablev prisostvoval vsaj enemu takšnemu prizoru (prav živo si predstavljam svojo mater z menoj v naročju, ko mi je kako leto kasneje s podobnim poudarkom kazala res značilno Aškerčevo pojavo), temeljito pa se je motil glede strukture občinstva, ki se je zbralo na tisti »ljudski« ali — prav — narodnjaški veselici deloma v »nenavadno lepi narodni noši«! V tem občinstvu bi zaman iskal »kmete iz daljnih vasi«, bi komaj našel kakšnega pravega vaščana med množico meščanov-tržanov in meščank-tržank, članov in članic narodnjaških društev, rodoljubov in »narodnih dam« ter deklet, ki so se na narodnjaških slavnih »šempeterskega predmestja« in »doline šentflorjanske« pojavljali v pisanih narodnih nošah ter se imeli za »narod« (v Cankarjevem smislu). Na to okolnost so ruskega gosta njegovi spremljevalci očitno pozabili opozoriti in so ga pustili oditi s slovenske zemlje s prepričanjem, da slovenski kmetje »v daljnih vaseh« še nosijo narodne noše in da jih hodijo razkazovat na ljubljanske veselice...

Zanimalo me je, kakšne narodnjaške veselice se je utegnil ruski gost udeležiti, pa sem v ta namen prelistal »Slovenski Narod« med majem in avgustom leta 1904. Nisem zasledil, da bi bil ta list v tem času kje omenil Korableva, kar bi bilo pričakovati, a je utegnulo izostati zaradi takšne želje Korableva samega. Morebiti se je Korablev zmotil v letnici in je dejansko obiskal Ljubljano kako leto prej ali pozneje. Če pa je njegova letnica točna, se je utegnil udeležiti med narodnjaškimi veselici poleti 1904 »vrtne slavnosti« pevskega društva »Slavec« ob dvajsetletnici onostaja na tedaj še izven mesta ležečem Kozlerjevem vrtu nasproti pivovarne Union ali »gozdne veselice« istega društva pod Rožnikom. A tu naj zaključim kulturnozgodovinski komentar k reminiscencam Korableva na veselico, ki se je bil udeležil v Aškerčevi družbi, in se za trenutek vrnem k Aškerčevi bibliografiji, na katero namreč pri pregledovanju »Slovenskega Naroda« iz poletnih mesecev leta 1904 nisem pozabil. Zato sem za nekaj trenutkov obtičal pri članku »Štiristoletni jubilej ljubljanskih županov« na uvodnem mestu »Slovenskega Naroda« z dne 9. julija 1904 (št. 154), saj sta mi že njegov naslov in predmet morala sprožiti asociacijo s tedanjim ljubljanskim mestnim arhivarjem Antonom Aškercem, ki je na temelju svojega seznanjanja z mestnim arhivom nekako tedaj začel objavljati prav takšne zgodovinske sestavke v »Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko« (kakor »Slovenski akti iz mestnega arhiva ljubljanskega«, »Dosedaj neznan župan ljubljanski« i. p.). Dejal bi, da se je Aškerc kot pisec članka »Štiristoletni jubilej ljubljanskih županov« skoraj naravnost razkril v stavku: »Rekli smo, da je med 91 predniki gospoda Hribarja veliko Slovencev, ali v magistratnem arhivu se seveda ne pozna, da so bili ti župani našega rodu.« In pod člankom je — Aškerčeva šifra -š-, ki jo je pač zdaj treba rešiti dodanega ji vprašaja v »Aškerčevi bibliografiji« Marje Boršnik (Maribor 1956), kamor je uvrstiti tudi uvodni članek v »Slovenskem Narodu« z dne 9. julija 1904.

A naj se vrnem h Korablevu, ki v svojem sestavku po reminiscencah na — bodisi »vrtno« ali »gozdno« — »narodnoe guljanie« v takratni ljubljanski okolici leta 1904 preskoči kar tri leta in navaja iz Aškerčevega ruskega pisma z dne 3. marca 1907 prav zanimiv odstavek, ki ga je očitno predvsem želel objaviti kot

»literarnozgodovinsko« pomemben za Aškerca. Le-ta je bil opazil, da ruski prevajalec njegovih pesmi Andrej N. Sirotnin ne sega po njegovih novejših pesnitvah, za priznanje katerih je pesnik bil doma silovit boj s kritiki in si je pač zaradi potrditve svojega stališča želel videti v »velikem« svetu predvsem njihove prevode. Zato je pisal Korablevu: »G[ospod] Sirotnin se moti, če verjame mojim slovenskim osebnim sovražnikom [!], da so najboljše moje pesmi v mojih prvih zbirkah, t. j. v Baladah in romancah. Tako pišejo in govoré moji dobri kolegi iz zavisti [!], drugič pa zato [!!], ker me klerikalci sovražijo zaradi mojih sižev iz slovenske reformacije (Primož Trubar, Mučeniki i. dr.) in protireformacije. Tu so moji spoštovani kolegi-kritiki in pa kranjski klerikalci zelo solidarni v sovraštvo, česar pa moj prijatelj Sirotnin ne ve.« Takšna je bila Aškerčeva superkompensacija čustva manjvednosti, ki mu ni dal, da bi prestopilo prag v njegovo zavest: misli na lastno pesniško pešanje popolnoma zaprt zato, da mu ne bi omajala tal, na katerih je »trdno« stal, da mu ne bi vzela vero vase kot pesnika, nesposoben za vsakršno samokritiko, je mogel — ne sprejemati, marveč le odbijati od sebe tudi vsakršno »tujo« kritiko, omejeno zroč v njej zgolj plod »zavisti« in »osebnega sovraštva«... Korablev pripominja k navedenemu odstavku pesnikovega pisma, da »je tako opredeljeval svojo literarno vrednost in pomen Aškerc sam«, kar pa bi imelo smisel in kar bi bilo pravilno le, če bi ta »sam« pomenil — »samo«! A Korablev ni imel niti najmanj kritičnega odnosa do Aškerc, do njegovega dela in vloge, pa mu je kar pritegnil s skoz in skoz netočno »ugotovitvijo«, češ da »se v tem oziru [t. j. v tej Aškerčevi sodbi o svojem brezpogojnem pesniškem napredovanju] tudi zgodovinarji slovenske književnosti ne razhajajo z njim«!

Po obravnavanem navedku iz Aškerčevega pisma z dne 3. marca 1907 se Korablev »vrača k svoji osnovni temi« in objavlja v celoti dve pismi, ki jih je prejel od Aškerc pred tistim iz leta 1907 in ki se obe nanašata na nameravani koncert petrograjskih opernih pevcev v Ljubljani. Prvo z dne 24. februarja 1906, pisano skoraj celo v slovenščini, govori o terminu tega koncerta in o dvorani, kjer naj bi se vršil, drugo z dne 7. maja 1906, v večjem delu rusko pisano, pa vsebuje sporočilo, da prevzema vso ljubljansko prirediteljsko delo ruskega pevskega koncerta »Glasbena Matica« in obravnava nekatera vprašanja reklame za koncert. Le en sam stavek v prvem pismu ni v zvezi s to prireditvijo; v njem prosi Aškerc za naslov svojega »marljivega prevodčika gospoda von [!] Steina, da bi se mu še enkrat zahvalil za njegove prevode v Vaših [t. j. Korablevih] lepih Izvestjih«. Korablev je bil namreč urednik »Slavjanskih izvestij«, ki so najprej — od leta 1902 do leta 1904 — izhajala pod imenom »Izvestija S.-Peterburgskago Slavjanskago blagotvoritel'nago občestva« in ki so objavljala poleg Sirotninovitih tudi Sergija Vladimiroviča Stejna prevode Aškerčevih pesmi, nato ponatisnjene — kakor omenja Korablev — v Štejnovi antologiji »Slavjanskije počty« (Sanktpeterburg 1908). Ta Stejn, nekdanji učenec Korableva, je emigriral iz Rusije leta 1919 in se je leta 1931 naselil v Jugoslaviji, kjer je napisal za »Jutro« že spredaj omenjeni sestavek »Spomini na Antona Aškerc«.

Pozanimal sem se tudi za ruski pevski koncert v Ljubljani, ki se je pripravil s posredovanjem Korableva in Aškerc in o katerem je Korablev leta 1932 menil, da se je vršil tako, kakor je bil nameravan in pripravljen. Res je ljubljanska »Glasbena Matica« napovedala koncert prav tistih štirih »članov carske dvorne opere iz Peterburga«, ki jih navaja Korablev, za dan, ki ga omenja že tudi Aškerc v svojem drugem pismu Korablevu iz leta 1906, t. j. za 30. maj 1906 (Slovenski Narod št. 120 z dne 26. maja 1906), toda na dan pred tem terminom

je bil koncert odpovedan in »preložen na sredo junija«, ker so ruski »artisti« iz Sofije sporočili, da so morali tam prirediti tri koncerte namesto enega in da jih Bolgari prosijo za koncerte »v vseh bolgarskih mestih« (Slovenski Narod št. 122 z dne 29. maja 1906). Podoba je, da so jih Bolgari zadržali pri sebi kar do konca sezone in da jih sploh niso pustili čez svojo zahodno mejo med — Jugoslovane. V mesecu juniju njihov koncert v Ljubljani ni bil znova napovedan, v poletnih mesecih ga gotovo ne bi bili priredili, do jeseni pa ruski pevci pač niso čakali na Balkanu... Omenimo naj le še, da se je v Ljubljani prav 1. junija 1906 — kakor v Zagrebu štiri dni prej — vršil izven Korablevega posredovanja prirejeni koncert primadone carske opere v Petrogradu Nadežde Černecke.

V nadaljevanju svojega sestavka se Korablev ne dotakne več Slovencev. Spominja se najprej še nameravane turneje ruskih dramskih igralcev po južno-slovanskih in čeških središčih spomladi 1908 in navaja odgovore, ki jih je kot posredovalec prejel iz Prage od dr. Jozefa Scheinerja, iz Beograda od Riste D. Odavića, iz Zagreba od Iva Vojnovića in Ed. Potočnjaka; ta turneja pa je bila odpovedana, še preden se je začela. Nato omeni drugo rusko dramsko skupino, ki je leta 1908 nastopala v bolgarskih mestih in v Beogradu. Končno prikaže še srbski načrt iz leta 1909, da bi v največjih ruskih mestih dramska skupina pod vodstvom Branislava Nušića uprizorila nekaj srbskih igrokazov, ob katerih bi se priredila tudi predavanja o Srbiji in njenih pretenzijah navzven (posebej glede Makedonije ter Bosne in Hercegovine). Takšno propagandno turnejo po Rusiji je Korablev odsvetoval, češ da ne bi pritegnila ruskega občinstva, tako »slabo orientiranega v slovanskih zadevah«, in pri tem pripominja, da mu ni bil po godu ekskluzivno srbski značaj programa; spomniti se moramo, da je v ruskih krogih, kolikor so se sploh kaj bolj zanimali za balkanske Slovane, prevladovalo bolgarofilstvo... V zaključku izraža Korablev upanje, da se bodo v bližnji prihodnosti prizadevanja za rusko-slovansko zблиžanje in seznanjanje bolje izvajala, kakor pa so se v nedavni preteklosti...

Končno naj dodam še nekaj podatkov o Vasiliju N. Korablevu poleg tistih, ki sem jih navedel spredaj iz njegovega spominskega sestavka v »Slavii« in iz Stejnovega sestavka v »Jutru« leta 1932. Iz istega letnika »Slavie« (str. 353 in 466) je razvidno, da je Korablev v tridesetih letih objavljajl zgodovinsko gradivo o ruskem »slavjanovedeniju« v periodičnih publikacijah Sovjetske akademije znanosti. Iz anonimne hrvaške knjižice, ki je izšla leta 1935 v Dubrovniku o tedaj tamkaj živečem Sergiju Vladimiroviču Štejnu, pa izvemo, da je bil Korablev najprej profesor na »klasični gimnaziji Karla I. Maja v Petrogradu«, na kateri se je Štejn učil v letih 1891—1900, pozneje pa da je postal »profesor vseučilišča u Petrogradu« (str. 6). Na isti gimnaziji je Štejna poučeval tudi »Aleksander L. Lipovskij, koji je napisao jednu od prvih knjiga na ruskom jeziku o Hrvatima« (prav tam).

Prav ta dva ruska slavista — »Korabljeva« in Lipovskega — je omenil Ivan Prijatelj v svojem sestavku o A. N. Pypinu (Ljubljanski Zvon 1906), češ da je bil Pypin leta 1904 mislil nanju kot sodelavca pri nameravani novi izdaji »Zgodovine slovanskih slovstev«, in sicer na prvega za srbsko književnost, na drugega pa za hrvatsko, medtem ko je od Prijatelja želel prejeti dopolnitve o slovenski književnosti. A prav o teh dveh — »Korabljevu« in Lipovskem — urednik II. zvezka Prijateljevih »Izbranih esejev in razprav« (Ljubljana 1953), kjer je ponatisnil njegov sestavek o Pypinu, ni našel nobenih podatkov ter se je zato omejil na domnevo, da »sta najbrž bila tedanja mlada slavista, ki pozneje nista imela posebnih uspehov« (str. 432). K temu bi bilo pripomniti, da se v prvih

petindvajsetih letih po oktobrski revoluciji kot »slavjanoveda« nista mogla kaj prida izživljati, kar je Korablev v zaključku svojega sestavka iz leta 1932 posredno ugotovil. Bržčas pa bi Korablev pri nas še bolj utonil v pozabo, če ne bi bil leta 1932 posvetil svojo spominsko pozornost Aškercu in njegovim pismom.

Dušan Kermavner

SLOVENŠČINA V PROTIREFORMACIJSKI DOBI

(Pripombe k Goljevem članku Slovenica I)

Modest Golia se je v Slavistični reviji 1958, str. 130 pod naslovom »Slovenica I« lotil vse hvale vredne raziskave o vlogi in rabi nemščine in slovenščine »v prvih stoletjih novega veka po mestih, trgih in obronkih slovenskega narodnostnega ozemlja«. Prišel je do tehle sklepov: 1. »Vse tiste uradne zadeve, ki so presegale ozko pisarniško poslovanje in se tikale širšega kroga prebivalcev, nevesčih pisarniškega jezika, ... so se obravnavale vsaj ustno v domačem jeziku«. Domači jezik torej ni izgubil svoje veljave kot občevalni jezik in izobraženci se ga niso sramovali. — 2. Cerkev pa je imela še drug namen, namreč, da bi se čimbolj približala preprostemu človeku. »Zato se vleče kot rdeča nit skozi vsa prva stoletja težnja, da bi Cerkev nudila ravno v jezikovno mešanih krajih zadosti verskega pouka v ljudskem jeziku.«

Članek pa terja nekaj kritičnih pripomb, zlasti ker zbuja vtis, ko da je prvič in z novim gradivom načel zgoraj navedena vprašanja.

Poglejmo si prve *sklepe glede posvetne rabe slovenščine*. Čudno je, da so brez dokumentacije. Resda članek še ni končan — vsaj tako se zdi — a ker je za drugi del sklepov, o rabi slovenščine v Cerkvi, navedenega nekaj dokazilnega gradiva, bi ga pričakovali tudi za prvi del. V Zgodovini slovenskega slovstva (1956) sem, kolikor sodi to v tako delo, obdelal tudi rokopise (gl. tam na str. 274 do 277, 281, 293, 313, dokumentacija pa je na str. 323 sl.). O posvetnih rokopisih 17. stoletja se beré tam: »Pričajjo pa nam ti rokopisi, da je slovenščina le imela svojo veljavo in bila nekak na pol uradni jezik povsod tam, kjer je oblast imela opravka s preprostim človekom« (str. 282). Da je Golia prišel do istega sklepa, me res veseli, rad bi pa vedel, ali je odkril mimo že znanega gradiva še kaj novega. Zanimali bi me zlasti »teksti ohranjenih zasebnih pism, v katerih besedilo so vpletali slovenske stavke med nemški ali latinski tekst«. Ali je Golia našel kaj več tekešnega, kakor je v Kapiteljskem arhivu latinsko-slovensko pismo Alberta Ocičkega iz leta 1612, ki je objavljeno v SR 1958, 122? Ne bi si upal trditi kakor Golia, da pri pravnih dejanjih »odgovorov na vprašanja niso zapisovali v izvorniku, temveč so jih spet prevajali nazaj v pisarniški jezik«, ko pa nahajamo v Kapiteljskem arhivu v Ljubljani zapisnik o preiskavi proti vikarju Gregorju Bedalu iz leta 1623, ki je sicer latinski, a poln *slovenskih* izjav zaslišanih prič (gl. SR 1958, 123).

Pa poglejmo si še *sklepe o rabi slovenščine v Cerkvih*! Zdi se, da je tu bil poglobitni namen Goljevega članka. Tu sta dve poglavji: v prvem (»Raba slovenščine«) objavlja podatke, ki govoré največ o skrbi ljubljanskih škofov za slovenske pridige, v drugem (»Teksti«) pa je 10 (pravzaprav 9) slovenskih besedil. Avtor je prišel do sklepa, »da je imela slovenščina zagotovljeno mesto v cerkvenem bogoslužju ljubljanske škofije«. Ta ugotovitev pa ni nova in tudi ne more odpraviti dejstva, da je po letu 1615 zaradi pomanjkanja tako potrebnih

tekstov, kakor je bil n. pr. katekizem, molitvenik ali pesmarica, nastopilo stanje, ki je bilo za ljubljanske škofo prava sramota! Zato ni videti »tiste rdeče niti« ali prizadevanja, da bi Cerkev na Slovenskem nudila zadosti verskega pouka v ljudskem jeziku. — Se nekaj popravkov: Da so bile za Hrena pri jezuitih pridige nemške, je le deloma res, zakaj 1615 so jezuiti nemške pridige nadomestili s slovenskimi, dasi to Hrenu ni bilo všeč (KO 1901, 207). — Ni res, da bi Blejski otok imela v svoji lasti *freisinška* škofija, temveč ga je imela *briksenska* (avtor kar trikrat rabi freisinški nam. briksenski). Tudi ni res, da bi se bil spor za ta otok med ljubljanskim in briksenskim škofom rešil šele za Jožefa II, rešil se je marveč že leta 1688 (IMK 1902, 92).

Posebna zanimivost pa so teksti, ki jih je objavil Golia. Po vrsti so tile:

Št. 1. Prvi tekst ni slovenski, temveč hrvaški in avtor se opravičuje, češ da ga objavlja le zato, »ker je bil najden v slovenskem arhivu«.

Št. 2. Tu je omenjeno Hrenovo latinsko pismo, ker se v njem kaže Hrenovo spoštovanje do slovenščine.

Št. 3. Pod to številko objavlja Golia v celoti Hrenov slovenski prevod papeževega dekreta iz 1621, *dasi je bil že dvakrat objavljen* (LZ 1886, 699 in IMK 1899, 162).

Št. 4—5. Tu so trije prisežni obrazci s konca 17. oziroma iz začetka 18. stoletja.

Št. 6 obsega tri obrazce ekskomunikacije ok. 1660. Dva od teh sta bila že objavljena v Slavistični reviji 1954, 187—188.

Št. 7 obsega govor Mihaela Ferrija ob volitvi opatice leta 1663. *Objavljen je bil že* v Slavistični reviji 1954, 181—182.

Št. 8 obsega nadaljevanje govora M. Ferrija ob volitvi opatice leta 1663. *Objavljen je bil že* v Slavistični reviji 1954, 182—183.

Št. 9 obsega nagovor novo izvoljeni opatici leta 1665. *Objavljen je bil že* v Slavistični reviji 1954, 183—184.

Št. 10 obsega razglas o poteku opatičine službe 1666. *Objavljen je bil že* v Slavistični reviji 1954, 185—186.

Tu se človek vpraša, zakaj in čemu je Golia v tretje objavil znani Hrenov prevod iz 1621, zakaj in čemu je v drugo objavil tekste, ki so bili že pred štirimi leti natisnjeni v Slavistični reviji. Mar se mu prejšnje objave niso zdele dobre? Ker jih niti ne omenja, bi prej sodil, da jih ne pozna. Le tako je razumljivo, zakaj zbuja njegovo pisanje vtis, ko da se je prvi lotil raziskovanja o rabi slovenščine v protireformacijski dobi. Njegovo »sistematično delo dolgih mesecev« le ni bilo dovolj sistematično. Morda bi si ogledal Kidričeve »Opombe k protireformacijski (katol.) dobi v zgodovini slovenskega pismenstva« (ČJKZ 1921—22), Kidričevo Zgodovino slovenskega slovstva in delo z istim naslovom, ki je izšlo pri Slovenski Matici 1956, prelistal Ljubljanski Zvon, Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko in druge zgodovinske časopise, pregledal tudi Slavistično revijo (tu bo v več letnikih našel Prispevke k protireformacijski dobi) itd. Rad mu postrežem tudi s tem ali onim tekstom, ki ga še nisem utegnil objaviti, n. pr. s slovenskim pismom škofu Hrenu ok. 1621. Šele po vsestransko sistematičnem delu naj bi avtor nadaljeval svoj članek, zakaj res bi bilo škoda za prostor v Slavistični reviji, če bi v drugo in v tretje objavljala že znane in tiskala nedognane stvari.

Mirko Rupel

FRANC MIKLOŠIČ V MARIBORSKI GIMNAZIJI

V jeseni leta 1824 je vstopil Franc Miklošič v prvi razred varaždinske gimnazije. Zgodilo se je to pod vplivom njegovega strica Martina Miklošiča, očeta njegovega brata. Kot kaplan pri Mali Nedelji (1817—1822)¹ je bil le dve uri hoda oddaljen od Ljutomera, kamor se je leta 1819 preselil z družino oče Franca Miklošiča.² Tako sta se mogla brata pogosto obiskovati.

Ko je bil Franc Miklošič goden za srednjo šolo, je bil njegov stric Martin že župnik na donosni trški župniji Središče ob hrvatski meji (1822—1833), v bližini Varaždina.³ Z obljubo svoje denarne pomoči je nagovoril stric starše, da so dali nadarjenega Franca v gimnazijo. Brez Martina Miklošiča se slovenski narod ne bi mogel ponašati s tako slavnim slavistom Francetom Miklošičem.

Ljutomersko-ormoške gorice so imele tedaj živahne stike z Varaždinom, zlasti trg Središče, ki kaže v narečju močne hrvatske vplive. Ljudje so hodili iz teh krajev v Varaždin na velike sejme, tja so prodajali vino in jabolka in skozi Varaždin so se vozili na velikih kmetskih vozeh po žetvi ali mlatvi za nekaj dni v Varaždinske toplice. Zato je vse do konca prejšnjega stoletja mnogo kmetskih sinov odtod šlo študirat ne v Maribor, ampak v Varaždin, kjer je še zdaj mnogo obrtnikov slovenskega pokoljenja.⁴

Pri Francu Miklošiču je bil za študij na varaždinski gimnaziji še en razlog več. Njegov stric Martin, središki župnik je bolehal na pljučih in mučil ga je hud revmatizem. Zato je moral vsako leto vsaj enkrat na zdravljenje v Varaždinske toplice. Vedel je, da bo nečaku zlasti v začetku potrebno nadzorstvo in praktična navodila za učenje. V bližnjem Varaždinu mu je mogel biti v pomoč in ga nadzirati, posebno ob vožnji v toplice.⁵

Ko je mladi dijak po dveh letih srečno prebrodil začetne težave latinskih šol, je mogel v oddaljenejši Maribor, da bi bolje spoznal življenje na Štajerskem in se vživel v nje. Stric je namreč želel, da bi bil nečak duhovnik ne med Hrvati, ampak med štajerskimi Slovenci. Tako se v jeseni leta 1826 Franc Miklošič ni več napotil v Varaždin, ampak je vstopil v tretji razred mariborske gimnazije. Opomba v redovalnici tega zavoda za leto 1826 v nemščini navaja pri njegovem imenu, da je prestopil iz varaždinske gimnazije z dobrimi spričevali.⁶

Ob Miklošičevem prihodu v Maribor je bila gimnazija izrazito jezikovna šola. S šolsko reformo, ki so jo začeli izvajati v šolskem letu 1807-8, so namreč na gimnaziji popolnoma ukinili prirodoznanje, algebro in zgodovino starega veka pa so izločili iz učnega načrta nižje gimnazije in ju pomaknili v razreda višje gimnazije.⁶ Zato pač ni čudno, da se gimnazijci niso navduševali za prirodne znanosti, o katerih iz šole niso imeli skoraj niti pojma, ampak predvsem za jezikoslovje.

Za tako izrazito jezikovno šolo je prišel Franc Miklošič iz Varaždina dobro pripravljen. Razen materinščine je poleg nemščine prinesel tudi znanje hrvaščine. Sorodnost domačega prleškega narečja s hrvaščino, zlasti pa s kajkavskim

¹ Fr. Kovačič, Ljutomer. Zgodovina trga in sreza. Maribor 1926, str. 322.

² Slovenski biografski leksikon, 118.

³ Fr. Kovačič, Trg Središče. Maribor 1910, 127—128.

⁴ Pripovedovanje starih ljudi iz ljutomerske okolice okrog leta 1910.

⁵ Liber calculorum gymnasii Marburgensis II. (skrajšano Lib. calc. II.), 488 do 494.

⁶ Liber ordinationum gymnasii Marburgensis (skrajšano Lib. ordin.), 458 do 460.

narečjem ga je navajala k jezikoslovnim primerjavam in mu budila smisel za jezikoslovje.

Z omenjeno šolsko reformo so zamenjali na gimnaziji prejšnji razredni pouk, ko je vsak profesor poučeval v svojem razredu vse predmete razen verouka, s predmetnim poukom. Profesorji so se že prejšnje šolsko leto odločili, kdo bo poučeval kak predmet in so se začeli zanj pripravljati. Dotlej profesorji namreč niso imeli posebne strokovne izobrazbe za posamezne predmete. Razen filozofske fakultete ali liceja, ki je nekako ustrezal sedanjemu sedmemu in osmemu razredu klasične gimnazije, so profesorji končali še bogoslovno ali pravno fakulteto. Spopolnjevanje v posameznih gimnazijskih predmetih je bilo prepuščeno zasebni pobudi.⁷ Praktični izpit za pouk samo v nižjih ali pa v vseh gimnazijskih razredih so delali nato na gimnaziji. Strogo so se ločili gramatikalni profesorji od humanitetnih. Gramatikalni profesor je mogel poučevati v višji gimnaziji samo po predhodnem uspešnem izpitu. Tudi v plači in po ugledu v javnosti je bila med obojima velika razlika.⁸ Ime so dobili po nazivih za nižjo in višjo gimnazijo. Vsi razredi nižje gimnazije so se namreč skupno menovali slovnični ali gramatikalni razredi (gramatices classes) za razliko od dveh razredov višje gimnazije ali humanističnih razredov (classes humanitatis, humaniora),⁹ sedanji izrazi višja in nižja gimnazija niso bili znani.

Toda kmalu je nastal proti predmetnemu pouku velik odpor. Dokler je bil namreč razredni pouk, včasih po več let zaporedoma ni padel nihče na vsem zavodu, ali pa le malo.¹⁰ Ko pa so uvedli predmetni pouk, so bili šolski uspehi v primeri s prejšnjimi naravnost porazni. Prvo leto predmetnega pouka jih je padlo od 182 gimnazijcev 32 ali 17,68 %. Približno enak odstotek padlih učencev izkazujejo naslednja leta.¹¹

Splošno se je mislilo, da pri predmetnem pouku profesorji dobro ne spozajo svojih učencev, se jim premalo približajo, ne upoštevajo dovolj zahtev drugih predmetov in preobremenjujejo učence. Tudi oblast se ni navduševala za predmetni pouk in tako so ga s šolskim letom 1818/19 ukinili. Za Miklošičevih gimnazijskih let je bil torej zopet uveden stari, razredni pouk.

Reforma iz leta 1807 je razširila gimnazije izven deželnih glavnih mest, ki so imele le pet razredov, za en razred. Tako je imela mariborska gimnazija zopet šest razredov¹² kakor jih je imela pred šolskim letom 1777/8.

Kmalu po Miklošičevem vpisu v mariborsko gimnazijo so v novembru 1826 zopet uvedli leta 1808 ukinjeno šolnino. Znašala je za tedanje razmere zelo visoko vsoto, namreč 12 goldinarjev,¹³ kar je ustrezalo približno ceni srednje krave in je bilo za dva goldinarja več kot mesečna plača šolskega sluga. Ubožnejši so mogli biti šolnine oproščeni. Predpise so razlagali navadno precej širokogrudno in tako je bila večina kmetskih fantov z dobrim spričevalom oproščenih. Tudi Miklošič ni plačeval šolnine.

V ocenjevanju so poznali za Miklošičevih študij štiri pozitivne ocene; tri od njih so bile zelo dobre in so se skupaj imenovala prvi red (erste Klasse) v širšem pomenu besede. Za najboljše znanje je dobil učenec »odlično« (primae classis

⁷ Lib. calc. II., 471 s.: Diarium gymnasii Marburgensis (skrajšano Diar.), 383.

⁸ Lib. ordin., 86.

⁹ Lib. calc. II. O. Kádner, Dějiny pedagogiky, díl II., sv. 1., Praha 1923, str. 235—243.

¹⁰ Lib. calc. II., 383—400, 438—448, 460—471.

¹¹ Lib. calc. II., 488—494.

¹² Lib. ordin., 448—441.

¹³ Lib. ordin., 536—537.

cum eminentia) ali »eminenter«, kar se je vpisovalo v redovalnico z okrajšavo »em.«. Za malo slabše znanje kot za odlično so uvedli prav v tej dobi novo oceno »skoraj odlično« (primae classis accedens ad eminentiam) ali skrajšano v redovalnici »acc.« ali pa »adem.«.¹⁴

Ob Miklošičevem prihodu se je vpisalo v mariborsko gimnazijo 215 učencev, od katerih je vztrajalo do konca šolskega leta 206. Deklet še tedaj niso sprejemali v gimnazijo. Njegov tretji razred z 42 učenci v začetku in 41 učenci na koncu šolskega leta je bil najštevilnejši. Tudi ponavljavec je imel razen prvega največ na gimnaziji, namreč 4, a po uspehu je bil srednji. Odkar so ponovno uvedli razredni pouk, se je mogla mariborska gimnazija zopet ponašati z lepim uspehom. Ob prvem polletju v šolskem letu 1826/27 so bili nezadostno ocenjeni na vsem zavodu samo 4 prvošolci, in sicer dva iz latinščine, dva pa iz zemljepisa, ob koncu pouka pa je bila na vsej gimnaziji samo ena negativna ocena, in sicer v drugem razredu iz latinščine. Pri sklepnih slovesnostih, ko so v vsakem razredu podelili nagrado enemu ali dvema najboljšima dijakoma, je Miklošičev razred sramotno ostal brez vsake nagrade kljub največjemu številu učencev, ker ni imel niti enega dijaka, ki bi imel v vseh predmetih odlične ocene: ni si mogel oprati časti z enim, ki bi imel splošno oceno »skoraj odlično« (accedens).

Tudi po vedenju ta razred ni bil med boljšimi, ampak na zadnjem mestu. Le štiri učenci so imeli odlično oceno, to je najmanj med vsemi razredi. Še slabši je bil v pridnosti, ker si je priboril odlično oceno samo en učenec.

Tudi v učnih predmetih so odlične ocene redke. V verouku jih je šest, v matematiki štiri, enako v zemljepisu in zgodovini, ki se štejeta za en predmet, v grščini je samo ena, v latinščini pa ni sploh nobene odlične ocene.

Miklošič ni bil v oceni vedenja med štirimi z odlično niti med enajstimi s skoraj odlično oceno, ampak med 26. tretješolci z oceno 1 (prav dobro ali »1. red«), dasi je imel v prvem polletju skoraj odlično. Tudi po pridnosti ni bil med odličnjaki, ampak med 31. prav dobrimi.

Prvo leto šolanja na mariborski gimnaziji je uvrstilo Miklošiča med srednje učence. V grščini je imel sicer v prvem polletju skoraj odlično (acc), toda ob koncu šolskega leta je zdrknil na prav dobro, skoraj odlično pa si je priboril le v latinščini in matematiki. Zdi se, da njegov profesor v tretjem razredu v nekaterih predmetih sploh ni dajal odlične ocene. V normalnih razmerah je pri povprečnem profesorju pač skoraj nemogoče, da se nihče v tako številnem razredu ne bi mogel naučiti za odlično. Tudi oceno skoraj odlično je imel edino Miklošič.

Po starosti je bil Miklošič v razredu med najmlajšimi. Samo trije nemški meščanski otroci so bili nekaj mesecev mlajši od njega, ki je že izpolnil 13 let, trije sošolci so bili njegove starosti, devet jih je bilo v razredu štirinajstletnih, največ pa petnajstletnih, namreč dvanajst; šestnajstletnih je bilo osem, sedemnajstletni so bili štirje, dva pa sta imela celo že osemnajst let.

Narodnosti tedaj še niso beležili v uradne knjige. Toda če upoštevamo primke, poklice in bivališče staršev, moremo skoraj vedno zanesljivo določiti narodnost dijakov. Če so starši kmetje v popolnoma slovenskih krajih, ne morejo biti njihovi sinovi kaj drugega kot Slovenci. Po teh merilih je imel Miklošič v svojem razredu 18 slovenskih in 22 nemških sošolcev, a pri enem iz meščanske družine v majhnem, slovenskem trgu Sv. Lenart v Slovenskih goricah se narodnost ne more točno določiti. Če je bil Nemeč, je moral obvladati slovenski jezik.

¹⁴ Lib. ordin., 461

V razredu so imeli kmetski fantje večino. Med devetnajstimi je bilo 16 Slovencev in le trije Nemci, kar dokazuje razmeroma ugodno gospodarsko stanje tedanjih slovenskih kmetov. Med sinovi meščanov, to je obrtnikov in trgovcev, so prevladovali Nemci; razen Miklošiča sta bila samo še dva Slovencev med desetimi. Iz uradniških družin jih je izhajalo osem, ki so bili vsi Nemci. Enemu nemškemu sošolcu je bil oče tovarnar stekla.

V prvem polletju je bilo šolnine oproščenih šest njegovih sošolcev, v drugem pa že dvajset, med njimi tudi Miklošič. Stipendist je bil v razredu samo njegov ožji rojak Jakob Fras (= Stanko Vraz), ki je užival štipendijo nekdanjega direktorja mariborske gimnazije in mestnega župnika dr. Andreja Kavčiča v znesku 100 goldinarjev, kar je točno ustrezalo desetim mesečnim plačam šolskega sluge.¹⁵

Doslej ni bilo mogoče določiti, kdo je bil Miklošičev profesor v tretjem in četrtem razredu. Vsi tedanji profesorji so spremljali svoje učence od prvega do četrtega razreda in so bili sami Nemci. Niti Vincenc Archer niti Jos. Zech niti Joh. Flobberger in njegov naslednik Jos. Patscheider se niso izven šole kulturno udeleževali. Plače so imeli okrog pet sto goldinarjev letno ali štiri plače šolskega sluge. Georg Maly, ki je pol leta 1825 premeščen iz celjske gimnazije na mariborsko, doma iz Lipnice (Leibniz) ob Muri, je že kot dijak mariborske gimnazije nastopal s priložnostnimi nemškimi pesmimi. Tudi pozneje se je ukvarjal s književnostjo, a zdi se, da ni bil Miklošičev profesor in torej ni mogel vplivati nanj neposredno.¹⁶

V prvem polletju četrtega razreda, v šolskem letu 1827/28, je imel Miklošič najslabše ocene svojega šolanja na mariborski gimnaziji, dasi niso bile slabše od prav dobro (1). V vseh rubrikah je imel prav dobro, le v latinščini skoraj odlično (ace), kakor še štirje njegovi sošolci, a ocene odlično ni imel v tem predmetu nihče med 40. učenci v razredu. Ta kriza v učenju kaže, da je preživljal tedaj puberteto. Ne da bi se spremenile razmere v šoli, je bil ob koncu šolskega leta v učnih predmetih po uspehu najboljši učenec v razredu, saj je imel v vseh predmetih odlično oceno (em), le v latinščini pa edino on skoraj odlično, kajti noben njegov sošolec se ni dvignil v tem predmetu nad oceno prav dobro. Miklošičev sošolec Jakob Košar od Sv. Jurija ob Ščavnici je imel sicer v spričevalu več odličnih ocen, ker je imel edino on v pridnosti odlično (em), v vedenju pa razen Košarja še sošolec Jos. Jurše, toda v latinščini si kljub vsej pridnosti in lepemu vedenju ni mogel priboriti boljše ocene od prav dobro. Košar je imel pet odličnih, eno skoraj odlično oceno in prav dobro iz latinščine ter je veljal za najboljšega v razredu, a Miklošič je imel štiri odlične ocene, eno skoraj odlično, iz vedenja in pridnosti pa le prav dobro (1). Miklošič je torej prekašal Košarja v učnih predmetih, Košar pa Miklošiča v vedenju in pridnosti. Nadarjenejšega Miklošiča pridnejši Košar v učnih predmetih ni mogel niti dohiteti, a kaj šele prekositi.¹⁷

V petem in šestem gimnazijskem razredu je imel Miklošič srečo, da ga je poučeval v vseh predmetih razen verouka profesor Anton Zupančič, ki je s svojimi temperamentnimi in globokimi predavanji zelo vplival na učence. V Mariboru je slovel kot priznan družabnik. Vse je privlačil njegov neizčrpn humor. Med dijaštvom je imel tem večji ugled, ker je bil znan po svojih pesmih ter se je ukvarjal s slovenskim slovstvom in krajevno zgodovino. Poskušal se je tudi

¹⁵ Lib. calc. II., 302—339.

¹⁶ Diar., 461—462, 466, 471.

¹⁷ Lib. calc. II., 385, 392.

kot dramatik. Bil je najmočnejša in najprivlačnejša osebnost na mariborski gimnaziji, ki je brez dvoma vplival tudi na Miklošiča.

Anton Zupančič se je rodil 22. maja 1788 v Ljubljani, kjer je končal gimnazijo in filozofski študij na liceju, nato pa je vstopil v ljubljansko bogoslovje. Ker ni čutil dovolj nagnjenja za duhovski poklic, je izstopil in postal domači učitelj. Pri tem je imel dovolj časa, da se je mogel posvetiti zgodovini in starinoslovju. Leta 1809 je prišel za profesorja na celjsko gimnazijo, kjer je ostal do novembra 1820, ko je bil premeščen v Maribor na gimnazijo. Narodni prosvetitelj, pisatelj in vzgojitelj škof Anton Martin Slomšek pripoveduje, da ga je na celjski gimnaziji Zupančič prvi navdušil za slovenski jezik. Le-ta je često spodbujal svoje učence, naj pišejo svoje naloge tudi v slovenskem jeziku, da bi se ga naučili čim boljše. Nekoč je Zupančič v razredu javno pohvalil Slomška za dober slovenski spis, kar je Slomška tako navdušilo, da je kmalu nato ob neki slovesni priliki deklamiral svojo lastno slovensko pesem.¹⁸

Zupančič v delu za prebujenje slovenske narodne zavesti med dijaštvom ni prenehal tudi na mariborski gimnaziji, dasi nimamo o tem neposrednih podatkov. Njegova naklonjenost do slovenskih dijakov in zanimanje zanje se jasno vidi zlasti iz njegovega odnosa do Stanka Vraza, ki mu je matematika delala velike težave. Zaradi nje je izgubil štipendijo. Moral bi plačati tudi šolnino, česar pa ne bi zmoget in bi najbrž moral opustiti študije. Za oprostitev šolnine se je namreč zahtevala v vseh predmetih vsaj ocena 1. Vraz pa je imel v prvem polletju v petem razredu v matematiki oceno 2 (zadostno). Brez dvoma po posredovanju njegovega razrednika Zupančiča so mu dovolili popravni izpit iz matematike čez prvi semester, da si je tako Vraz mogel popraviti oceno in dobiti pravico na oprostitev šolnine. Po prejemu letnega poročila je okrožni načelnik, ki je bil tedaj direktor gimnazije (šolski nadzornik), ostro grajal ta postopek, češ da izrecno nasprotuje 3. členu Instrukcij za srednje šole.¹⁹

Odslej je bilo gimnazijsko ravnateljstvo stalno nenaklonjeno profesorju Antonu Zupančiču. Povsod je iskalo dlako v jajcu. O Zupančičevem poročilu za šolsko leto 1828/29 sporoča direktor gimnazijskemu prefektu, kakor se je tedaj imenoval ravnatelj, da je prekratko in prazno.²⁰ V opombah k poročilu o prvem polletju šolskega leta 1830/31 očita direktor Zupančiču slab napredek njegovih učencev in graja tudi prefekta, češ da ga ni dovolj nadziral.²¹ Kot vesten in vzoren profesor je Zupančič zlasti težko prenašal očitke, da ga je treba spodbujati k delavnosti in poskrbeti, da bodo njegovi učenci tudi doma dovolj zaposleni. Ker se je že naveličal stalnega sitnarenja in natolcevanja direktorja, je prostovoljno odšel v Koper v šolskem letu 1831/32 namesto mariborskega suplenta, Nemca dr. Rudolfa Puffa. Tam je umrl 26. julija 1833.²²

Zupančič si je pridobil na mariborski gimnaziji velike zasluge za slovensko narodno prebujenje. Budil je v mladini narodno zavest in jo navduševal za slovenski jezik. Za njegove uspehe na tem področju je najboljši dokaz prav Miklošičev razred, saj sta razen Miklošiča še dva njegova sošolca, namreč Stanko

¹⁸ J. Matjašič, *Geschichte des Marburger Gymnasiums* v *Fest-Programm des k. k. Gymnasiums in Marburg*. 1858, str. 111; R. Puff, *Marburg in Steiermark*, Gratz 1847, str. 228—229; J. Orožen, *Zgodovina celjske gimnazije* v *Izvestju drž. gimnazije v Celju* 1928, str. 3—4.

¹⁹ Dopis direktorja prefektu z dne 30. novembra 1829 in z dne 8. julija 1830.

²⁰ *Ordinationes scholasticae gymnasii Marburgensis 1829—1851*, št. 16596.

²¹ *Ordin. schol.*, str. 65, 79.

²² R. Puff, *Marburg in Steiermark*, str. 229.

Vraz in Jakob Košar, našla pot v slovensko književno zgodovino. Profesor Anton Zupančič je ustvaril na mariborski gimnaziji na zunaj nevidno žarišče narodnega prebujenja ter je spodbujal in razvijal mlade talente.

V petem razredu v šolskem letu 1828/29 je bil Francu Miklošiču še vedno tekmecek Jakob Košar s samimi odličnimi ocenami v vseh predmetih. V prvem polletju se mu je Miklošič zelo približal, saj je imel vse odlično, le vedenje in matematiko pa skoraj odlično (*accedens*). Ob koncu šolskega leta je dvignil tudi v matematiki uspeh na odlično, toda v vedenju je zdrknil na prav dobro. Tako je bil Miklošič po uspehu zopet drugi med 38. petošolci v začetku in 37. ob koncu šolskega leta.²³

Ko je bil Miklošič v šestem razredu, je imela mariborska gimnazija v začetku 160, ob koncu šolskega leta pa 149 učencev. Miklošičev razred je bil še vedno najštevilnejši s 33. učenci in s 35. ob koncu pouka. Tudi v tem letu se Miklošiču ni posrečilo dohietiti tekmecca Košarja s samimi odličnimi ocenami. Ko si je priboril odlično v vseh drugih učnih predmetih, mu je kazila spričevalo prav dobra ocena iz verouka. Pridnost je imel sicer skoraj odlično, toda v vedenju pa le oceno prav dobro.²⁴

Za profesorja verouka je bil Miklošiču ves čas mariborskega študija Aleksander Herzog, premonstratski redovnik iz samostana Vorau blizu Hartberga na nemškem Štajerskem. V ocenjevanju je bil zelo strog. Poučeval je na mariborski gimnaziji od oktobra 1824 do 1. junija 1844, ko je bil razrešen zaradi gluhosti. Kakega posebnega vpliva na dijake ni imel.²⁵

V jeseni leta 1830 je zapustil Miklošič mariborsko gimnazijo. Kakega zaključnega izpita v obliki sedanje mature, pa tudi sprejemnega izpita na filozofski fakulteti ali liceju ni bilo. Za sprejem je bil pogoj le, da ni imel v vedenju in verouku slabše ocene kot prav dobro. Dveletni študij na filozofski fakulteti ali liceju je ustrezal nekako sedanjemu sedmemu ali osmemu razredu klasične gimnazije. Tudi na filozofiji v Gradcu je bil Miklošiču sošolec Jakob Košar, nato pa so šla njuna pota narazen. Pesnik in narodni buditelj Jakob Košar, rojen v Slaptincih pri Sv. Juriju ob Ščavnici dne 14. julija 1814, je končal v Gradcu bogoslovje, kjer je mlad umrl kot dvorni kaplan sekovskega škofa že 13. aprila 1846. Košar je bil v Gradcu v tridesetih letih preteklega stoletja središče mladine, ki se je ogrevala za preporoditeljske ideje.²⁶

Aleksander Herzog je bil po odhodu prejšnjega prefekta (ravnatelja) Leona Jesenka od sredine oktobra do konca novembra 1829 vršilec dolžnosti prefekta. Leon Jesenko je prišel kot svetni duhovnik za humanitetnega profesorja na celjsko gimnazijo leta 1810, kjer je veljal za odlično učno moč. Nato je bil imenovan za prefekta na mariborsko gimnazijo in ostal tu skoraj petnajst let (od 14. novembra 1812 do 14. oktobra 1829). Tako je bil tri leta Miklošičev ravnatelj. Za njim je prevzel to mesto Ivan Kerpan, prejšnji prefekt v Kopru, svetni duhovnik goriške škofije (1829—1837).²⁷

Z odhodom Franca Miklošiča v Gradec pa njegovo ime ni izginito iz Izvestij mariborske gimnazije. Od leta 1854 ga stalno srečujemo v seznamu slovenskih

²³ Lib. calc. II., 391—392, 401—402.

²⁴ Lib. calc. III., str. 1—2, 15—14, 1—22.

²⁵ Diar., str. 470; Ordin. schol., str. 281.

²⁶ J. Orožen, Zgodovina celjske gimnazije, str. 4; J. Matjašič, Geschichte des Marburger Gymnasiums v Fest-Programm 1858, str. 99.

²⁷ Slovenski biografski leksikon, 534—535.

²⁸ Fr. Simonič, Slovenska bibliografija I, str. 27.

šolskih učbenikov za ta zavod. Že leta 1855 je izdal na Dunaju pri Pichlerovi vdovi in sinu »Slovensko berilo za peti gimnazijalni razred«, naslednjega leta pa tudi za šesti razred. V »cesarski kraljevi zalogi bukev« na Dunaju je izšlo 1858 Berilo za sedmi, leta 1865 pa tudi za osmi razred.²⁹ Le-to je vsebovalo cerkvenoslovansko slovnico in besedilo. Kakor dr. Bleiweis nižje, tako je preskrbel Miklošič višje gimnazijske razrede s slovenskimi berili.

Miklošičeva Berila so se uporabljala v vseh razredih višje gimnazije do leta 1884, torej trideset let, Berili za sedmi in osmi razred pa še deset let dalje. Šele leta 1895 so uvedli v vse razrede mariborske gimnazije Slovenske čitanke prof. dr. Jakoba Sketa.³⁰

Kakor je univ. prof. dr. Franc Miklošič proučeval slavistiko, tako je njegov deset let mlajši brat Janez Miklošič kot učitelj glasbe in kot komponist gojil slovensko pesem na gimnaziji in učiteljskišču ter v Citalnici v Mariboru. Mariborski gimnazijski pevski zbor ni bil več nikoli tako velik in ni več nikoli tako pogosto in tako uspešno javno nastopal kakor pod vodstvom Janeza Miklošiča.³⁰

Jan Šedivý

²⁹ Programm des k. k. Staatsgymnasiums in Marbug, za leta 1854—1895.

³⁰ Programm des k. k. Staatsgymnasiums, za leta 1857—1880.

KNJIŽNE OCENE IN POROČILA

PREKMURSKA VODNA IMENA V KNJIGI FRANCETA BEZLAJA SLOVENSKA VODNA IMENA

Bezlajevo delo *Slovenska vodna imena* je zajelo hidronimijo celotnega slovenskega etničnega ozemlja. Toda ob tako ogromnem delu ni nič čudnega, ako se na nekem ozemlju kažejo vrzeli. Bolj kot za ostalo slovensko področje se čuti za Prekmurje nedostatek v tem, da ni na razpolago sistematične zbirke gradiva, ki bi avtorju olajšala delo in mu omogočila uspešno rešiti zastavljene probleme. Tako je v *Bezlajevem* delu opuščeni več vodnih imen v Prekmurju.

V naslednjem bom skušal podati za prekmursko področje nekaj novega gradiva kot prispevek za izpopolnitev *Bezlajevega* dela. Pri tem nameravam navesti tudi vodna imena, ki jih v *Bezlajevem* delu ni. Saj sodi v tako delo vsako vodno ime, ker je avtor nameraval, kakor sam pravi, upoštevati vse, kar se je dalo zbrati in uporabiti, ne glede na velikost vodnega toka.

Pred sistematično obdelavo prekmurskih vodnih imen pa je potrebno izločiti imena: *Cepesen*, *Cumluspotoc*, *Chuespotoc*, *Recdenic* in *Tople*, ki jih po Kosovem *Gradivu* V 200 postavlja *Bezljaj* v Prekmurje. — Ta imena navaja listina ogrskega kralja Andreja II., s katero daruje kralj bratom božjega groba neobljudeno zemljo *Frigidus Fons* in *Medias maiele*. Vendar sodijo navedena krajevna in vodna imena na Slovaško. Kot slovaška jih obravnava *Smilauer*, *Vodopis starého Slovenska*, str. 233 in 418.

Iz madžarske svetne in cerkvene zgodovine je znano, da so leta 1212 prejeli bratje božjega groba zemljišče *Fons Frigidus* v slovaškem kraju *Komloš* (madž. *Szent keresztkomlós*, *Komlósskeresztes*) ob rečici *Topol*, severovzhodno od mesta *Prešova* (madž. *Eperjes*), severno od Košic. — Noben madžarski znanstvenik, ki se ukvarja s to listino, je ne lokalizira v Prekmurje.

Kovačič, ČZN 1926, je listino pomotoma uvrstil med slovenske zgodovinske vire ter kraje, o katerih razpravlja listina, lokaliziral na področje Cankove v Prekmurju. Opirajoč se na *Kovačiča*, je bila listina sprejeta v V. zv. *Kosovega* *Gradiva*. — O pravilnosti lokalizacije pozneje nobeden slovenskih znanstvenikov ni razpravljal. Pač pa je bilo, zanašajoč se na pravilnost lokalizacije, napisanih več razprav in podanih trditev, ki temelje na zmoti, češ da je madžarski kralj Andrej II. podaril bratom božjega groba zemljišče na Cankovi v Prekmurju. — Tudi zgodovinsko stanje izključuje, da bi se bil leta 1212 naselil na Cankovi viteški red, ker so področje in kraji ob Kučnici bili kolonizirani šele v 14. stoletju. Pogled na kolonizacijsko stanje v območju Cankove v 13. in 14. stoletju to izpričuje, o čemer pa nameravam razpravljati drugod.

V pošteev pa bi prišla imena:

Babinščica, potoček vzhodno od Brezovice in Male Polane; prim. *Babiščica* kanal (karta Donja Lendava 3-c). V Brezovici je ledinsko ime *Babinščica* (Kalendar S. J., 1919, 53). Najbolj verjetno je, da je iz sosednje ledine ime preneseno na potok. *Bezljaj* imena ne omenja.

Bagonica, *Bukovniški potok*, izvira severno od Bukovnice in teče skozi Dobrovnik. — 1239: *Dobronuc* (M. Kos, Gradivo V, št. 905; Ortway, Vizr. I, 275 in 276); 1894: *Bagonica* (karta Alsólendva und Lenti — 5357); *Bakonica* (karta Murska Sobota 4-b); *Bukovnica* (karta Donja Lendava 3-a).

Leta 1239 je potok imenovan po kraju Dobrovnik. Oblika *Dobronuc* < *Dobronnik*; slov. skupina -ov- preide v madžarščini v -ó- (prim. Miklošič, ONappell, str. 220). Obrazilo -nik se zaradi vokalne harmonije v madžarščini prilagodi ostalim nizkim vokalom in se spremeni v: -nok, -nuk ali -nak. — Historični zapisi toponima: 1334: *Dabronuk* (Zala Okl. I, 279); 1403: *Dobronok* (Csánki III, 19).

Oblika *Bagonica* je popačena — morda naslonjena na madž. *Bagonyo* za sosednjo *Bogojino* — in izhaja iz *Bakonica*, in to < *Bukovnica* > *Bakonica* > *Bagonica*. Kraj *Bukovnica* se je prvotno imenoval *Bukovnik*. V srednjem veku so ločili Dolnji in Gornji Bukovnik: *Alsobakonok*, *Felseubakonok* (1381), *sessio utraque Bakonuk* (1405; Csánki, III, 32). — Vodno ime *Bukovnica* (*Bagonica*) je novejše. *Bezljajeva* razlaga iz **bogovnica* je po vsem tem zgrešena.

Bezjak, pritok Bodonskega potoka, ki priteka iz Kovačevca in Poznanovca (karta Murska Sobota 2-c). *Bezljaj* (n. d., 59) ga pomotoma lokalizira na levo stran Mure.

Bezljaj meni, da izhaja ime od stanovniškega vzdeyka *Bezjak*, ki se na slovenskem in sosednjem hrvaškem ozemlju rabi za Kajkavce. Toda tega priimka v Prekmurju ni in tudi kot vzdevek ni znano. — Pri razlagi je verjetneje misliti na osnovo: *bəz*, *bəzà* »sambucus« (der Holunder). V tem primeru pomeni ime potok, ki teče ob ali v *bezju* (bezeg). Ledinsko ime iz osnove *bəz*, namreč *Zabezje*, je znano v bližini Pužavca. (Južno od Strukovca se Ledava razdeli v dva rokava. Imena vmesnih njiv: *Zaloke*, *v-Lesaj* in *Zabezje*.)

Bodonski potok, levi pritok Ledave. Po združitvi treh izvirov *Spunike*, *Bezjaka* in *Skajine* se potok imenuje po kraju Bodonci — *Bodonski potok*, madž. *Bodó patak*. Vodno ime izvira iz krajevnega. Historični zapisi toponima: 1365: *Bodonyneh*, 1366: *Badonyneh* (Csánki, II, 737).

Kraj. ime < os. imena *Bodin* (*Bodon*) od osnove *bud-* (vigilare), prim. Miklošič, PN, št. 21. — Ni izključeno, da se je os. ime glasilo: *Budon* (*Bodon*), s pripono -on, kot pri kraj. imenu *Bratonci* (< *Braton*). 1389: *Brathonyeh*, 1524: *Brathonyecz* (Csánki, III, 39). Sicer bi bilo namreč pričakovati, da bodo najstarejše oblike podane s pripono -in, kot pri kraj. imenu *Budinci*: 1387: *Budynch* (Csánki, II, 737). — Glede izvora kraj. imena *Tihany* (ob Blatnem jezeru; 1055: *Tichon*, prim. PRT, X, 487) trdi *Melich*, da je zahodnoslovanskega porekla, ker je pripona -on v rabi le pri zahodnih Slovanih, medtem ko pri južnih Slovanih takih tvorb ni (*Melich*, H. M., 399). Temu nasprotuje med drugim primer *Bratonci* (< *Braton*), morda tudi *Bodonci*.

Na panonskem področju je najti os. ime *Bodin*. Tako se v kraju Árpás ob Rabi in Marcalu, v bližini Móríchida, leta 1086 omenjajo med podložniki benediktinske opatiije v Bakonybélú tudi naslednji: *Bodin* (faber), *Gedesa*, *Bodin* (dolatores) (PRT, VIII, 270; *Melich*, Szlav. j. szav. I/2, 105).

Madž. kraj. imena *Bodony* izvaja *Melich* iz slovanskega os. imena *Budin* > *Budun* > *Bodun* > *Bodon* (*Melich*, H. M., 196). — 1331: terra ecclesie Zagrabiensis *Budun* vocata (Csánki, II, 594).

Borosnok (madž. *Borosznok*), potoček severno od Dolge vasi (karta Donja Lendava 3-c). Na istem ozemlju se omenja leta 1698 ledinsko ime: *in loco Brosznak* (Vis. can. 1698 župnije D. Lendave). — Obrazilo -nok govori za slovenski izvor imena. Ime je možno izvajati < *bres(t)nik* ali *brusnik*, prim. hidro-

nima *Brusnica*, *Brusnik*, *Brusni* potok. Sicer pa je razlaga sporna. Bezljaj imena ne navaja.

Bukovnjak, pritok Velike Krke severozahodno od Neradnovce. — *Bukovnjak* (karta Murska Sobota 2-c). — Bezljaj imena ne navaja. Etimološko iz *búkeo* »*fagus silvatica*«.

Csernamlak, mlaka v območju Martjanec. Historični zapis 1698: *lacuna quadam vulgo Csernamlak* (Vis. can. 1698, 735). — Apelativ »*mlaka*« je na prekmurškem področju, v okolici Kapce, zabeležen leta 1291 v vodnem imenu »*Zabemulaka*« (Kovačič, Gradivo za prekm. zgodovino. ČZN, 1926, 4) < *Zabja* mlaka.

Csibés (Čibiš), pritok Kobiljanskega potoka, južno od Kobilja. Bezljaj ga ne omenja. — *Čibiš* (karta Donja Lendava 3-a). Vodno ime je izvedeno iz madž. osnove *csibe*, pišče. Prim. s slovenskimi vodnimi in krajevnimi imeni *Kokošnjak*, *Kokošnje* (Bezljaj, n. d., 270).

Cürek (Cürek), izvir Velemerskega potoka. Bezljaj ga ne navaja. — 1208: *ad aquam Welmer* (M. Kos, Gr. V, št. 900), v 19. stoletju. *Zurek*, *Cürek*, madž. tudi: *Züric-patak*. — Drugi primer: *Cürek*, potoček med Odranci in Melinci. Na istem področju ledinsko ime: *v Cürki*, *Cirk*.

Črnc: a) pritok Ledave, ki teče skozi Gornje Črnce. Historični zapis: 1366: *villa seu possessio Korlatfalua iuxta riv. Chernech* (Csánki, II, 767). — Iz razporeda krajev v listini iz leta 1366 (Csánki, II, 717) je jasno, da ustreza krajevno ime *Korlatfalua* današnjim Gornjim Črncem. *Korlatfalua* iz *Konradfalva* (Konradova vas). O tem pričajo primeri: v bližini Körmenda je bil drug kraj *Korlatfalua*, katerega historični zapisi so: 1313: *terra Corardi*; 1354: *poss. Korlathfolva*; 1424: *Konradfalva* (Csánki, II, 767; Zala Okl. I, 557; II, 347). V škofiji Eger se v letih 1532—1537 omenja župnija *Corardi*, *Conradi villa*, katerega madž. ime je *Korlát* (Ortvay, Geogr. eccl. I, 162). — O imenih *Korlát* < *Konrad* razpravlja Melich, Szlav. j. szav. I/2, 181. — Kraj. ime Gornji Črneci ni prvotno ime naselbine. Pač pa sedanje kraj. ime izvira od vodnega imena *Črnc*.

b) *Črnc*, pritok Ledave, teče skozi kraje Beltinci—Črensovci—Velika Polana. Vanj se izliva *Dobel* (prim. karta Murska Sobota 4-d). — Enakega izvora je vodno ime *Csörnöcpatak*, zgornji tok reke Hepernyő, desni pritok Rabe. Izvira v bližini vasi Ivánc in Felsőmarác. Omenja se leta 1244: *Cernech* (Cod. dipl. patr. VI, 43; Ortvay, Vizr. I, 185; Kniezsa, Ung. Völkerschaften, 91).

c) *Črni potok*, pritok Črnca. Teče skozi Nedelico in se severno od Kapce združi s Črncem. Zaradi novejšje kanalizacije se srednji tok dandanes imenuje *Kopanje kanal*. Spodnji tok Črnega potoka se imenuje tudi *Fekete ér*, kar je madžarski prevod. — V Veliki Polani je najti ledinsko ime »*Na Černom*« (Kalendar S. J. 1919, 53). Izmed navedenih imen omenja Bezljaj le primer pod Črnc a).

Dobel, pritok Črnca. Bezljaj ga omenja z napačnim historičnim zapisom iz leta 1212... in fluvium *Tople* (n. d., 154), ki sodi na Slovaško. Na *Dobel* se naša zapis 1698... *penes fluvioolum Dobell* (Vis. can. 1698, 744).

Dobonuch (1236; prim. Fr. Kos, Gr. V, 904), vodno ime v območju Ledave, v bližini Dolnje Lendave. Določnejša lokalizacija negotova. Bezljaj ime *Dobonuch* istoveti z imenom *Dobronuc* (n. d., 142). Enako tudi Ortvay (Vizr. I, 275). Vendar *Dobonuch* ni identičen z imenom *Dobronuc* (prim. Bagonica). *Dobonuch* (izg. *Dobonuk*) < **Dobovnik* od osnove *dobъ*, prim. Miklošič, ONappell, št. 75.

D'ilinjek, jezero z odtokom v Muro, pri marofu Grede, v bližini Hotize, madž. *Zsilinyec patak*. Ime je izvedeno najbolj verjetno od osnove *jelen*. V tem primeru je *D'ilinjek* < *Jelinjek* < *Jelenjek*. V Prekmurju so znana ledinska imena *Jelenšček* (Jelenščak) pri Rakičanu in Tešanovcih. Pri razlagi z osnovo

jelen je težava v tem, ker dolnji govor v splošnem ne pozna palatalizacije, ki pa bi mogla nastati tudi pod madžarskim vplivom. Gredam in D'ilinjeku sosednja pristava je v ljudski izgovorjavi znana kot *Jula* in *D'ula*. Kljub temu razlaga z »Jelinjek« ni dovolj prepričljiva.

Pri iskanju in določevanju jarka, prekopa, ki veže vodo *Libojo* in *Muro* (fossa, que est inter aquam Lyboam et Muram), o kateri govori listina iz l. 1232 (Ortvay, Vizr. I, 318; M. Kos, Gr. V, št. 903), je treba upoštevati prav *D'ilinjek*, ki je med potokom *Libovjem* in reko *Muro*. Na področju potočka Libovje je ledinsko ime *Libovije*. Iz navedenih podatkov sledi, da je potok Libovje lokaliziran. Bezljaj (n. d., 342) ga ima namreč za nelokaliziranega.

Grajka, pritok Rabe, teče skozi Sakolovce v Porabju. Bezljaj ga omenja in izvaja od osnove *grād*, urbs, castellum (n. d., 194). Madžarsko poimenovanje *Szakony patak* je izvedeno iz toponima *Szakonyfalva*, slov. Sakalovci (Sakaloufci). Zapisi toponima: 1350: *Zakonfolua*, *Zakulfolua*; 1552: *Zakonfalva* (Kálász, 135). — V prekmurskem narečju ime *grajka* pomeni ograja, ograda, meja, granica, »terminus« (prim. Fliszár J., Vend-magyar szótár. Budapest 1943, 32). Ob potoku *Grajki* sta se v srednjem veku stikali zemljišči *Dobra* in monoštersko cistercijansko zemljiško posestvo (Csánki, II, 713, 851), tako da so naselja Ritkarovci, Gornji in Dolnji Senik pripadali k zemljiškemu gospostvu v Dobri, medtem ko so vasi Verice, Stevanovci, Sakalovci in Slovenska ves ob Rabi bile last samostana v Monoštru.

Gruba, pritok Ledave, in sicer gornji tok Brezoviškega potoka. Bezljaj imena ne navaja. — Iz solidnega dialektičnega zapisa bi mogli razbrati, ali ni Gruba popačeno ime od osnove *graba*, *jarek*. Manj verjetna je razlaga z nemško osnovo *die Grube*.

Osnova *'graba'* se često javlja v ledinskih imenih v Prekmurju, na primer: 1698: *Cserügövi grabaij*; 1756: *V grabaj* (kasneje tudi: *v grabi pri Pintavi*). Ob Rabi, v kraju Rábakecöl, je l. 1264 zabeleženo ime *vallis Graba* (Kubinyi F., Monumenta Hungariae historica, I, 47—49, Pest 1867).

Gula viz, pritok Bukovniškega potoka pri Dolgi vasi. — Vodno ime od kraj. imena *Gula állás*, ki se pozneje imenuje tudi *Gyula major* (Schem. 1914, 110), pristava severno od Dolnje Lendave (na Madžarskem). Krajevno in vodno ime moremo izvajati od madž. apelativa *gulya*, čreda, die Herde; *Gula viz* = voda, kjer pije čreda. — Imena Bezljaj ne navaja.

Hydusd, vodno ime, mejni objekt zemljišča »Lyndwa« na odseku Kuzma—Otovcı—Kančovci (M. Kos, Gr. V, št. 900). Bezljaj ga sicer omenja, vendar ne razlaga.

Hydusd (izg. *Hidosd*) < *Hidasd*; izvedeno iz madž. osnove *hidas*, brod, prevoz, prehod čez vodo, die Fähre, die Überfuhrplatte. Končniški *-d* je tipično madž. obrazilo. — Določnejša lokalizacija je odvisna *Hydusdu* sosednjega ledinskega imena *Kúveshug-a* (= *Köveshegy*, slov. Kameni breg ali Kamenek). — Podrobnejše o tem pa sodi k razpravljanju o razsežnosti Gornjelendavskega zemljišča v 13. in 14. stoletju.

Jarek, pritok Ledave pri Sotini, madž. *Járek*. — Drug primer v Vidoncih leta 1756: *riuolo, vulgo Gyericzkovgyárek* (Vis. can. 1756, 1392) — in še *Jarek*, potoček, ki teče skozi vas Črensovci. — Bezljaj ne navaja nobenega primera iz Prekmurja. Apelativ *jarek* je v Prekmurju splošno znano vodno ime manjših vodnih tokov, ki se javlja tudi v ledinskih imenih, tako 1756: in *diverticulo Karesjárek*, *Kresjárek*; in *diverticulo Petringyarek* (Vis. can. 1756, 1305); *Pri Jarki*, ledinsko ime v Črensovcih.

Kalh, pritok Ledave, teče skozi kraj *Kalch* (madž. *Mészvölgy*, ob avstrijsko-jugoslovanski meji, severno od Ocinja). Zgodovinski zapis: 1698: *fluvium possessionis Kalh* (Vis. can. 1698).

Morda je ta potoček istovesten s potokom, ki je leta 1213 imenovan »Zalaoga« (M. Kos, Gr. V, št. 901). Bezljaj ga ne omenja.

Kopica, desni pritok Ledave, teče skozi kraj Petešovci, madž. *Kopica vize*. Bezljaj imena ne omenja.

Koritišče, pritok Velike Krke, zahodno od Neradnovec. Bezljaj imena ne navaja. — Izvor je zelen.

Kučnica, pritok Mure (prim. Bezljaj, n. d., 106, 317). Historični zapis iz l. 1212 ... *ad rivulum, qui dicitur Chues-potoc* sodi na Slovaško in ni v nobeni zvezi z vodnim imenom Kučnica. Novejši zapis imena: 1778: *ab occidente fluvii metalis Kucsincza* (Vis. can. 1778 župnije Cankove). Od te se odcepi *Stara Kučnica*, ki teče prav tako v Muro in tvori otok (Vasvármegye, 8); slov. dial. *kùčnica* (Pavel, A vashidegkuti ... nyelvjárás, 5).

Nekaterim izsušenim vodnim koritom pravijo v Skakovcih *Stari Dobel*. Na stari avstro-ogrski topografski karti je struga *Mokoša* označena kot *Stara Kučnica* (prim. Melik, Stajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino. Ljubljana 1957, 188). Očitno moramo v preteklosti razlikovati dve vodni imeni: *Kučnica* in *Stara Kučnica*. Historični zapis 1618 ... *bis in das pächl Okhutschnitsch genant, welches Hungern und Steyer schaiden thuet...* (Mell-Pirchegger, Steierische Gerichtsbeschreibungen als Quellen zum Historischen Atlas ... Graz 1914, 316) moramo po vsej verjetnosti brati: *Ó-Khutschnitsch* (= Stara Kučnica); madž. *ó* = star, starodaven. V tem primeru nimamo opraviti z obliko *Okučnica*, kot misli Bezljaj (n. d., 317), marveč z *Ó-Kučnica* = *Stara Kučnica*.

Ledava, pritok Mure, vodno in krajevno ime, ki je bilo izmed vseh prekmurskih vodnih imen največkrat predmet razpravljanja v etimološkem pogledu.

Ime *Ledava*, *Lindva*, *Lendva*, nem. *Limbach* izvajata od os. imena, in sicer iz oblike *Lindo*, *Lindolf* — *Kelemina* (Krajevna imena iz spodnjepanonske marke. ČJKZ VI, 42) in *Lj. Hauptmann* (Mejna grofija Spodnjepanonska. Razprave I, v Ljubljani 1925, 354). Keleminovo mnenje je sprejel tudi *Ramovš* (Kratka zgodovina slov. jezika. Ljubljana 1936, 31). Nasproten razlagi iz os. imena je *Schünemann* (Die Deutschen in Ungarn bis zum 12. Jahrhundert 1925, 5; prim. M. Kos, *Conversio*, 88). Madžarski slavist *Melich* izvaja obliko *Lindva*, *Lendva* od osnove *Linde* (lipa) > *Lindenbach* > *Limbach* (Melich, H. M., 391—392). Enakega naziranja je *Schünemann* (n. d., 5). — *Horváth Sándor* pa brez vsake zgodovinske podlage svojevoljno spreminja obliko *Lindua* v *Lindau* — in to razlaga z nem. besedama: *Linde* + *Au* (lipov gozd) (Horváth S., *Alsólendva múltja és jelene*. Alsólendva 1942, 12). Po *Steinhauserju* se je madž. *Lendva*, nem. *Limbach* razvila iz slovenske oblike **Lindava* — in ta iz srednjevisokonemške osnove: **Lindache* (Mitteilung des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, Wien XLV, 1931, 300; prim. Bezljaj, n. d., 353). Popolnoma drugačna je *Kniezseva* razlaga, ki izvaja ime *Lindva*, *Lendva* iz slovanske osnove *lědo*, terra inculta, ungebautes Land, Unkraut (Ung. Völkerschaften, str. 163, št. 114). *Bezljaju* je germanistična razlaga verjetnejša in dopušča možnost, da osnova *Lind-* izhaja bodisi iz germanskega antroponima, bodisi iz kakšne druge osnove *lind-* (n. d., 353).

Da bi glede razlage prišli do večje jasnosti in trdnejših zaključkov, je potrebno pritegniti k razpravljanju starejše in novejše historične zapise, obenem z distinkcijo, kaj so v srednjem in še v novem veku z imenom *Lindva*, *Lendva*, *Limbach* označevali. Ime so v srednjem veku uporabljali za reko Ledavo, za

zemljiške komplekse v območju reke, za oba gradova, v Dolnji in v Gornji Lendavi in končno za naselji ob obeh gradovih.

Reka je prvič omenjena leta 1208 Lyndwa, enako tudi zemljišče *terram quandam nomine Lyndwa ad Ferreum castrum pertinentem* (M. Kos, Gr. V, št. 900). To je zemljišče Gornja Lendava, ki je spadalo k župniji Železno. Zemljišče Spodnja Lendava, ki je spadalo pod Zalo, se omenja že leta 1192 *Lindua* (Fejér, *Cod. dipl. Hung.* II, 277). Gornjelendavski grad z naseljem je prvič izpričan leta 1270 *Limbuch* (Fejér, *Cod. dipl. Hung.* VII, 5, 366). Dolnjelendavski grad je obstajal že leta 1272.

Za vodno ime *Ledava* navaja Kniezsa tudi podatek iz ustanovne listine almádskega samostana (almádi monostor), ki datira iz let 1117–1121 in je ohranjen v prepisu iz leta 1420, namreč: *Limpa* — in to izvaja iz nemškega imena *Limpach* (Kniezsa, Ung. Völkerschaften, 163, št. 114). Toda historični zapis *Limpa* se ne more nanašati na reko Ledavo, kar je povsem jasno iz listine same, katere zadevni tekst se glasi: (opis meje): ... Deinde ad villam, que dicitur *Eur*, ubi etiam dividit terminus fluvii, qui vocatur *Limpa*, ad locum, qui dicitur *Noa*, que est curia episcopatus Vespriemiensis. Inde ad populum regine, a quo et similiter rivulo dividitur. Inde ad *Carcam*, ubi ... (Magyar Nyelv 1927, 363; Holub, Zala megye története a középkorban. I, 32). V listini so omenjeni kraji *Nova* (Noa), *Ör* (*Eur*) in *Páka* (*Paca*). Vsi ti kraji so na vzhodni strani reke Krke (*Carca*), ki jo sicer opisana meja doseže, vendar od vzhodne strani, medtem ko je vodno korito Ledave daleč na zahodni strani Krke. — Iz napačne lokalizacije sledi še druga zmot. Na madžarsko krajevno ime *Ör* (*Eur* = Straža), ki ga Kniezsa lokalizira k Ledavi, v bližino Dolnje Lendave, opira svoje mišljenje, da so se naselili Madžari v okolici Dolnje Lendave že v 11. stoletju (Kniezsa, Ung. Völkerschaften, 151, št. 117 in priložena zemlj. karta).

Vrnimo se k historičnim zapisom vodnega in krajevnega imena *Lindva*. Zgodovinsko ime reke Ledave, zemljišč ob gornjem in dolnjem toku iste reke — ter krajev ob upravnih središčih teh dveh zemljišč je bilo eno in isto, namreč *Lindva* (*Lyndwa*). Ta oblika je s časom prešla v obliko *Lendva*. Gotovo pod vplivom žive ljudske govore. Oblika *Lendua* se v doslej poznanih zapisih javlja najprej leta 1346, spet leta 1445 in v 17. in 18. stoletju prevlada v celoti za reko, zemljišči in krajevni imeni. Vsi zgodovinski zapisi imena *Lindva*, *Lendva* so dosledno podani z obrazilom *-ua*, *-va*. To je slovensko obrazilo *-ova*, kar se lepo vidi tudi iz zapisov: ... de *Lyndowa* (1405) in fluvium *Lendava* seu *Lendva* (1698). O končniškem zlogu *-au* ni sledu. Zato je vsaka razlaga z *-au* izključena.

Osnova *Lind-* je prešla v *Lend-* in ta ob izgubi nazalnega elementa v *Led-*. Problem torej ni, iz česa je osnova *Lind-*, temveč kaj pomeni osnova *Led-*. Stvarna bo Kniezseva razlaga s staroslovenskim nazalom v osnovi. Pri Madžarih, ki so ime prevzeli od Slovencev v času, ko je bil staroslovenski nosnik še v rabi, se je stalno ohranjevala oblika z nazalom. Pri Slovencih pa se je nazalni element pri vodnem imenu izgubil, ker ni bil pod tako močnim vplivom madžarskega stereotipnega poimenovanja kot pri kraj. imenu. Najstarejši znani zapis imena *Ledava* brez nosnika je iz leta 1681: *ex pago Ledaba*, kraj v turniški župniji (prim. Poročna knjiga župnije Turnišče za leto 1681).

Pri obliki *Lindua* imamo prehod $\epsilon > in$, ki v slovenščini ni neznan. Bolj umljiv je sicer razvoj $\epsilon > en$ kot pri poznejši obliki *Lendva*; oboje $< L\acute{e}dova$. — Primere s prehodom $\epsilon > in$ iz slovenskega ozemlja navaja *Kolarič: Ledine*, vas zahodno od Zirov na Kranjskem, leta 1063: *Linta* (prim. Fr. Kos, Gr. III, št. 228); *Mekinj* pri Kamniku, leta 1143–1147: *Minkendorf* (Fr. Kos, Gr. IV, št. 195) — in *Zelee*, vas ob Blejskem jezeru, leta 1050–1065: *Cilintun*, 1070–1080: *Zilinta*

(Fr. Kos, Gr. III, št. 167, št. 259) (Kolarič R., Nosni vokali v prvotni slovenščini. ČJKZ, VI, 59).

Razen pri prekmurskem imenu *Lindua* ugotavljamo razvoj $\epsilon > in$ še pri dveh drugih krajevnih imenih iz nekdanjega panonskoslovenskega področja, in sicer: *Pačetin*, kraj zahodno od Vukovara v Slavoniji, l. 1195: *Pochinta* (Csánki, II, 286; čitaj: *Pačinta*, - δ - je madž. zaprti *a*). Obliko *Pochinta* izvaja Kniezsa < *Pačęta* < *Pakoslav* (Ung. Völkerschaften, 11).

Drugi primer je madž. kraj. ime slovan. izvora: *Halimba*, vas severno od Blatnega jezera, severovzhodno od Tapolce v župniji Veszprém, 1329: poss. *Helymba* (Zala Okl. I, 235), 1412: *Halymba* (Csánki, III, 235). *Stanislav* ga izvaja od **Hleba* (Slovenský Juh v sredoveku, II, 210. Turčianski Sv. Martin 1948) od staroslov. osn. *hleбъ*, catarraheta, zožena globel (prim. Miklošič, Lexicon linguae palaeoslovenico-graeco-latinum. Vindobonae 1862—1865, 1092). Na Slovenskem imamo kraj. imeni *Hlebce*, v bližini Lesc, in *Hlebče* na Dolenjskem (KLDB, 541, 226). Na Hrvaškem (okraj Koprivnica) je prav tako znano ime enakega izvora: *Hlebine* (Imenik naseljenih mesta FNRJ, Beograd 1951, 239). — V bližini kraja *Halimba* sta še dve imeni slov. izvora: *Nyirád*, leta 1272: *Nerrad* (Zala Okl. I, 67 < **Nerad* — in *Szóc*, leta 1272: *Zelch* (Csánki, III, 112) < **Selce*, — kar še bolj potrjuje, da je kraj. ime slovan. izvora in da gre za razvoj $\epsilon > in$ (im).

Pri etimološki razlagi imena *Ledava*, *Lendava* se dela razlika med oblikama *Lindva* in *Lendva*. Tu razlike ni. Le staroslovenski nosnik ϵ je v prvem primeru izražen z *-in-*, v drugem z *-en-*. Iz zgodovinskih zapisov je razviden razvoj: *Lędova* > *Lindwa*, *Lyndowa*, *Lendva* > *Ledava* (*Lädava*). Pri krajevnem imenu *Lendava* je še danes ohranjen nazal.

Iz zgodovinskega zapisa leta 1270 *Limbuh* spoznamo, da je tudi nemško ime zelo staro in datira iz časa, ko so Madžari slovensko obliko *Lędova* zapisovali z *Lindwa* (Lindowa). Pri tej obliki imena pa je na videz ista osnova kot pri nem. besedi *die Linde* (lipa). Ker gre za potok, se v nem. dodaje *-bach*. Glasoslovno ni nemogoče, da je nemško ime po ljudski etimološki pretvorbi izvedeno iz slov. osnove *lędo*, namreč iz oblike *Lindova*, kot misli Kniezsa (Ung. Völkerschaften, 168, št. 9): *Lindowa* > *Lindenbach* > *Limbach*.

Drugo ime za Ledavo je *Pretoka*, ki je zabeleženo leta 1777 pri Turnišču (Kalendar S. J. 1912, 59) in je danes splošno rabljeno n. pr. v okolici Bogojine in Turnišča. Podoba je, da gre le za novejšo lokalno imenovanje. — Slično lokalno poimenovanje je tudi *Travikáj* (1898), severni rokav Ledave pri Strukovcih in Pužavcih (prim. Vasvármegye, 8). Vendar ime danes ni znano, ker je za severni (levi) rokav Ledave v rabi ime Ledava, za južni (desni) rokav pa *Mlinski Potok*.

Lhubulka, potok, se omenja l. 1291 (Wenzel, Cod. dipl. Arp. X, 10; Ortway, Vizr. I, 467—468). V isti listini je govor o krajih *Kapca* (Capcha) in Dolnja *Lendava* (Lyndwa), zato ga moramo iskati na področju Kapca—Dolnja Lendava—Mura. Morda je z njim označen kateri potok med Kotom in Muro. Ortway misli na pritok Mure. Sicer pa je lokalizacija negotova. Bezljaj imena ne omenja.

Ime moremo brati: **Ljubovka*, saj je slovenski *-v-* v madžarski grafiki često izražen z *-l-*, n. pr. pri kraj. imenu *Libolcha* (1321), katere historični zapis iz istega leta je tudi *Libocha* (Csánki, III, 78), medtem ko se rečica, imenovana po istem naselju, omenja leta 1193 kot *Libouza* (Kniezsa, Ung. Völkerschaften, 95). — Isto značilnost najdemo tudi pri prekmurskih kraj. imenih: 1381: *Isakolch* (Ižakovci; Csánki, III, 64), 1365: *Donkolch* (Dankovci; Csánki, II, 744), 1340: *Imachnolch* (Ivanovci; Csánki, II, 758). — Ime je izvedeno od osnove: *L'ubъ* (Miklošič, PN, št. 207) kot pri vodnem imenu *Libenica* (prim. Bezljaj, n. d., 341).

— Ni izključeno, da je današnje ime *Libenica* istovetno z *Lhubulko*. *Libenica* je pritok Ledave pri Dolnji Lendavi.

Liponyak, pritok Krke, izvira v bližini Gosztole in teče v smeri Lentija. — Zapisi: 1237: *Lipponik*, *Liponicus* (Wenzel, Cod. dipl. Arp. VII, 36—37). — Bezljaj imena ne navaja.

Ime je izvedeno iz osnove *lipa* »tilia« (prim. Miklošič, ONappell, št. 307); *Lipovnik* > *Lipovnjek* (*Lipovnjak*).

Tudi na Madžarskem, nekdanjem spodnjepanonskem slovenskem ozemlju, je znan toponim, izveden iz osnove *Lipa*, namreč: 1406: *Lippahas*, 1486: *Lippahars* (Csánki, II, 625), v županiji Somogy, v bližini kraja Berzencze; madž. *hárs* = slov. *lipa*.

Lipnico, pritok Ledave, pa Bezljaj omenja (n. d., 344), le historični zapis 1208: *Lyprich* (M. Kos, Gr. V, št. 900; prim. Bezljaj, n. d., 365) ni apliciral na zadevni potok, čeprav je iz listine dovolj jasno, da je z imenom *Lyprich* označena *Lipnica* (v bližini Ivanec in Bogojine). Namesto *-r-* je treba brati *-n-*. Pomota v črkah je verjetno nastala ob objavi listine, ker prepisovalec ni mogel dovolj razločiti, ali je v izvornem tekstu črka *-r-* ali *-n-*.

Lukaj, pritok Ledave. Bezljajeva etimološka razlaga je sporna glede na naslednje podatke. Zapisi vodnega imena *Lukaj*: 1698: *ad rivulum, vulgo Szlavecsa appellatur* (Vis. can. 1698, 763), novejša *Lukai patak*, *Lukaj p.*

V Motovilcih, ob potoku *Lukaj*, je bilo ledinsko ime »na *Lokaj*«, kjer je gornjelendavska župnija imela svoje zemljišče in ki je znano iz zapisov:

1627: *Item Lokajon vagon másfél köbölre való egy hold föld* (Payr, Egyh. eml. I, 123; prevod: »dalje — na Lokah je oral zemlje, kjer se poseje poldrug mernik); 1698: *in territorio possessionis Motovilcz... in Lokaj* (Vis. can. 1698, 765); 1756: *in diverticulo Na lokaj ad jugerum unum* (Vis. can. 1756, 1392).

Na Lokaj < *Na Lokah*. Končniški *-h* je bil v prekmurskem dialektu že v 17. stoletju razvit v polvokalni *-i-*, ali je sploh izpadel, n. pr.: *vulgo in nagy nijfkaj* (= v velikih njivikah); ... *goszpocsni trávníkai* (= na gospočnih travnikih); ... *müzgai* (= v Muzgah); ... *Cserügöi grabaij* (= v Čerugovih grabah) ... *item na lo'cziczai* (!) (= na Ločicah) (Vis. can. 1698, 765—766, 738).

Vodno ime *Lukaj* imam za preneseno na potok iz ledinskega imena *Lokaj*. Sprememba *o* > *u* je v prekmurskem dialektu pogostna, n. pr.: *un, una, uno* (on *-a, -o*), *kubila, kubilica, pavučina, zvonooje* (Pavel, A vashidegkuti ... nyelvjárás, 30—31); *Vudina*, ledinsko ime v Veliki Polani (Kalendar S. J., 1919, 53).

Da bi vodno ime *Lukaj* bila izvedenka z *-j*-formantom iz nekega antroponima **Lukaj*, kot misli Bezljaj, v Prekmurju ni verjetno. V dialektu — posebno v preteklosti — je za osebno ime *Luka* (lat. *Lucas*) udomačen madžarski izraz *Lukač*, prim. kraj. ime *Lukačovci* (1366: *Lukachouch*; Csánki, II, 772), in priimek *Lukač*. Končniški *-j* bi se kvečjemu dal razložiti z madžarsko posesivno končnico, kot je mislil Ebenspanger János, ker je v monografiji *Železne županije* (Vasvármegye, 8) leta 1898 zapisal zadevno ime z končnim *-i* (*Lukai*). Pa tudi to je neverjetno. Kajti, ako bi bila končnica *-i* madžarskega izvora, potem bi tudi osnovno ime bilo madžarsko. Zato bi se v tem primeru vodno ime glasilo. *Lukácsi patak*.

Ivan Zelko

SOMMAIRE

ARTICLES DE FOND

<i>Tine Logar</i> : Les parlers de la Carniole-Blanche	145
В. Н. Топоров: Slovenica	156
<i>Francè Bezlaj</i> : Contributions étymologiques. 1. Slovène <i>abranek</i> «fleur de coudrier» et similaire. 2. Slov. dial. <i>ale</i> «œuf de Pâques» et <i>alnice</i> «cerises». 3. Slovène <i>éleli</i> , <i>élejem élim</i> «désirer, aspirer». 4. Slovène <i>netek</i> «nom de démon»	169
С. Б. Бернштейн: »Вардар« К. П. Мисиркова	178
<i>Emil Stampar</i> : Le caractère cosmique de la poésie lyrique de Kranjčević ..	187
<i>Mirko Rupel</i> : Quand Trubar s'est-il installé à Kempten?	199
<i>Jakob Rigler</i> : L'y non accentué de la Carniole-Intérieure et le développement de l'u en slovène	206

NOTES ET DOCUMENTS

Следы язычества в славянской лексике (О. Н. Трубачев)	219
Anton Aškerc et Vasilij N. Korablev (<i>Dušan Kermavner</i>)	231
Le slovène à l'époque de la Contre-Réforme (<i>Mirko Rupel</i>)	236
Franc Miklošič au lycée de Maribor (<i>Jan Sedivý</i>)	238

COMPTES RENDUS ET CHRONIQUE

Les noms d'eau de Prekmurje dans l'ouvrage <i>Les noms d'eau slovènes</i> de Francè Bezlaj (<i>Ivan Zelko</i>)	245
--	-----

LINGUISTICA

<i>Anton Grad</i> : Contribution au problème de la sonorisation des consonnes intervocaliques latines	33
<i>Anton Grad</i> : Remarques sur la chronologie de la palatalisation des occlusives velaires <i>c</i> , <i>g</i> devant <i>a</i> en frioulan	40
<i>Bojan Čop</i> : Beiträge zur indogermanischen Wortforschung IV	49

REVUE DE SLAVISTIQUE

Publiée par

la Société de Slavistique de Ljubljana

l'Institut linguistique de l'Académie slovène

l'Institut de littérature de l'Académie slovène

Comité de rédaction: FRANCE BEZLAJ, ANTON OCVIRK,
DUSAN PIRJEVEC, JOSIP VIDMAR

Prière d'adresser les manuscrits à M. ANTON OCVIRK, directeur de la Revue,
Murnikova 18, Ljubljana

Les abonnements et les réclamations sont reçus par la Državna založba Slovenije

Imprimé par la Triglavska tiskarna, Ljubljana

